Memurun Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2006

MEMUR-SEN
1995
MEMUR SENDİKALARI KONFEDERASYONU

KAMU'DA SOSYAL POLİTİKA

Editör
Prof.Dr. M. Naci Bostancı

Yayın Kurulu
Yrd.Doç.Dr. Cengiz Anık (Gazi Üniversitesi)
Yrd.Doç.Dr. Hüseyin Demirtola (Gazi Üniversitesi)
Dr. Cenk Pala

Danışma Kurulu
Prof.Dr. A.Gönül Akçamete (Ankara Üniversitesi)
Doç.Dr. Oya Akgönenç (Ufuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Hikmet Akgül (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. Yasin Aktay (Selçuk Üniversitesi)
Prof.Dr. Yusuf Alper (Uludağ Üniversitesi)
Prof.Dr. Kadir Arıcı (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Mustafa Aydın (Ekonomi ve Teknoloji Ü.)
Prof.Dr. Mustafa Aykaç (Marmara Üniversitesi)
Prof.Dr. Eyüp Bedir (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Ömer Çaha (Fatih Üniversitesi)
Prof.Dr. Gülcan Eraktan (Ankara Üniveritesi)
Prof.Dr. Kemal Görmez (Gazi Üniversitesi)
Doç.Dr. Nevzat Güldiken (Cumhuriyet Üniversitesi)
Prof.Dr. Birgül A.Güler (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. Nurettin Güz (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. S. Rıdvan Karluk (Anadolu Üniversitesi)
Doç.Dr. Cem Kılıç (Gazi Üniversitesi)
Doç.Dr. Mustafa Ökmen (Celal Bayar Üniversitesi)
Prof.Dr. Şerife Türcan Özşuca (Ankara Üniversitesi)
Prof.Dr. Ali Seyyar (Sakarya Üniversitesi)
Prof.Dr. Mümtaz'er Türköne (Gazi Üniversitesi)
Prof.Dr. Mustafa Özcan Ültanır (Ankara Üniversitesi)
Doç.Dr. Türel Yılmaz (Gazi Üniversitesi)
Doç.Dr. Fatih Yüksel (Gaziosmanpaşa Üniversitesi)
Doç.Dr. Oğul Zengingönül (Dokuz Eylül Üniversitesi)

Memur-Sen Adına Sahibi
Dr. Ahmet Aksu

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Adem Solmaz

Genel Yayın Koordinatörü
Recep Ekmekçi

Bilimsel makaleler ile ilgili
tüm soru ve yazışmalarınız için;
Recep Ekmekçi e-mail:
ekmekcirecep@hotmail.com

Yayın İdare Merkezi :
Memur-Sen
Strazburg Cad. No:44/12
Sıhhıye/ANKARA
Tel :(0312) 230 09 72-73 230 48 98
Bürocell: (0533) 657 97 03-04
Faks: (0312) 230 39 89
www.memursen.org.tr
e-mail: memursen@memursen.org.tr

Grafik Tasarım & Baskı
Öncü Basımevi: 0.312 384 31 20
Kazım Karabekir Cad.
Ali Kabakçı İşhanı 85/10
İskitler - Ankara
22 Haziran 2007

Yayın Periyodu :
Yılda 4 sayı yayınlanır.

Yayın Türü :
Yerel Süreli / Ücretsiz Dağıtılır.

GENEL BİLGİLER

Kamu'da Sosyal Politika Dergisi; çalışma hayatı, ekonomi, sosyal politika ve iş hukuku alanlarındaki makale, inceleme,rapor ve sosyal gündemi belirleyen güncel konuları yayınlayan ulusal ve uluslar arası tüm kurum ve personele ulaşmayı hedefleyen bilimsel, akademik dergidir. Derginin yayın dili Türkçe ve İngilizce'dir.

Dergi yayınladığı makalelerde konu ile ilgili en yüksek etik ve bilimsel standartlarda olması ve ticari kaygılarda olmaması şartını gözetmektedir.

Editör ve yayıncı, reklam amacı ile verilen ticari ürünlerin özellikleri ve açıklamaları konusunda hiçbir garanti vermemekte ve sorumluluk kabul etmemektedir.

Yayınlamak için gönderilen makalelerin daha önce başka bir yerde yayınlanmamış veya yayınlanmak üzere gönderilmemiş olması gerekir. Eğer makalede daha önce yayınlanmış; alıntı yazı, tablo, resim vs. mevcut ise makale yazarı, yayın hakkı sahibi ve yazarlarından yazılı izin almak ve bunu makalede belirtmek zorundadır. Bilimsel toplantılarda sunulan özetler, makalede belirtilmesi koşulu ile kabul edilir.

Dergiye gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, editör ve en az yurtiçi-yurtdışı üç danışmanın incelemesinden geçip, gerek görüldüğü takdirde, istenen değişiklikler yazarlarca yapıldıktan sonra yayınlanır.

Makale yayınlanmak üzere dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbiri, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinmez, ayrıca hiçbir isim, yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

YAYIN HAKKI

1976 Copyright Act'e göre, yayınlanmak üzere kabul edilen yazıların her türlü yayın hakkı dergiyi yayınlayan kuruma aittir.Yazılardaki düşünce ve öneriler tümüyle yazarların sorumluluğundadır.

Bilimsel amaçlarla (kaynak göstermek kaydıyla özetleme ve alıntı yapılabilir.)

Dergide yayınlanan yazı, şekil ve resimlerden yazarları ilan ve reklamlardan firmaları sorumludur.

İÇİNDEKİLER

5 *Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Muhafazakarların Ortak Politikasının Adı*
Doç. Dr. Türel YILMAZ

9 *ABD Yeniden Mezopotamya'da: ABD, Irak Petrollerini Niçin İster? Irak'ın Enerji Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi*
Dr. Cenk PALA

18 *Türk-Amerika İlişkileri*
Doç. Dr. Oya AKGÖNENÇ

26 *III. Roma'nın Yeniden Doğuşu ve Türk-Rus İlişkileri*
Yrd. Doç. Dr. Fırat PURTAŞ

31 *Süper Güç Olma Yolunda Çin'in Enerji Politikaları*
Fatma ÇOBAN

40 *Kıbrıs Sorununda Hangi Noktadayız?*
Doç. Dr. Kamer KASIM

45 *Su Politikaları Su ve Toprak Kaynaklarının Muhafazası ve Geliştirilmesi*
Dr. Lütfü ŞEHSUVAROĞLU

56 *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Üyelik Başvurusunun Değerlendirilmesi ve Kopenhag Kriterleri*
Prof. Dr. Şeref ÜNAL

61 *Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Üzerine Bir Deneme*
Doç. Dr. Oğul ZENGİNGÖNÜL

67 *Milliyetçilik: "İdeolojik Aygıt" mıdır?*
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ANIK

Bağımsız Uygar ve Gelişmiş Bir Ülke Olmak

Dış politika konuları, uzun yıllar sadece Dışişleri Bakanlığı?nın ve bazı uzmanların ilgi alanına giren bir konu gibi algılanmıştı. Ancak bir süreden beri uluslararası ilişkilerin vatandaşların günlük hayatını ne kadar yakından ilgilendirdiği herkes tarafından anlaşılıyor. Özellikle Türkiye gibi çatışmaların, gerginliklerin sürekli olarak yaşandığı bir coğrafyada yaşayanlar için dış politikanın hayati önemi var.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana, Mustafa Kemal Atatürk'ün mirası doğrultusunda, "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesini benimsemiştir. Demokratik ve laik siyasal sistemi, AB'yle gümrük birliği içindeki sağlam serbest piyasa ekonomisi ve çağdaşlığı kültürel kimliğiyle bağdaştıran sosyal geleneğiyle, kendi bölgesinde ve ötesinde güvenlik ve istikrar üreten bir dış politika izlemesi gereken Türkiye'nin dış politikada temel amacı; gerek Türkiye'de, gerek komşu ülkelerde ve ötesinde, barış ve refah içinde, istikrarlı, işbirliğine dayalı ve beşeri kalkınmayı sağlayacak bir bölgesel ve uluslararası ortamın yaratılması olmalıdır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan bu yana süregelen tartışmaların başında uluslararası sistemde Türkiye'nin nerede konumlanması gerektiğine ilişkin tartışmalar yer almaktadır. Günümüzün küreselleşmiş dünyasının aktif bir üyesi olan Türkiye, Batı'yla Doğu'yu, Kuzey'le Güney'i uzlaştıran ve tüm kıtalarda etkinlik gösteren çok boyutlu bir dış politika yürütmelidir.

Farklı kültürlerin kritik kesişme noktasındaki stratejik önemine sahip Türkiye, bu çerçevede medeniyetler arasında anlayış ve işbirliği kültürünün geliştirilmesini sağlayabilecek nadir ülkelerden biridir. Bu bağlamda, Avrasya'nın merkezindeki coğrafi konumu ve geniş bir alana yayılan tarihi ve kültürel bağlarıyla Türkiye, medeniyetlerarası diyaloga ve etkileşime hizmet eden önemli bir köprü işlevi görmelidir.

2000'li yılların başlangıcında ülkemizde ve yakın çevremizde çok önemli değişimler olmaktadır. Bu değişimler beraberinde büyük sorunları da getirmektedir. Günümüzde, 20. yüzyıl içerisinde görülen, kalıplaşmış, ideolojik görüşler terk edilmekte ve her yönü ile gelişmiş bir toplum olma gayretleri devam etmektedir. İnsan haklarına saygı, her zamankinden daha fazla önem kazanmış, bireysel ve kültürel özgürlükler ile demokratik toplumlarda çoğunluğu oluşturmayan sosyal grupların eşit hakları çok önemli olmuştur. Bunun yanında ekonomik rekabet ve küreselleşme artık kaçınılmaz bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal barış; ekonomik kalkınmışlık düzeyi yüksek ülkelerde, daha kolay ve kalıcı bir şekilde sağlanmaktadır. Ülkelerin, ekonomik anlamda, rekabetçilik indeksi çok önemli olmuştur.

Dünyayı iyi okuyamayan indirgemeci ve pasif bir dış politika anlayışı Türkiye için sorun çözücü değil aksine sorun yaratıcı bir işlev görmektedir.Türkiye bu anlamda 1925'lerin gerisindedir. Bugünün koşullarında Türkiye'nin dış politika tercihleri belirlenirken uluslararası ilişkiler ve dünya politikasının değişen yüzü çok iyi okunmalıdır. Bugünü ve geleceği için çok önemli olan aktif bir dış politika içinde olması gereken Türkiye, dünyayı daha iyi ve güvenli bir yer haline getirme konusunda, kurucu üyesi olduğumuz Birleşmiş Milletler Şartı'nda yer alan ideallerin de doğrultusunda, bölgesel ve küresel barış ve istikrarın korunmasına aktif biçimde katkı yapmalıdır.

Türkiye aynı zamanda, insanlığın güvenliği ve refahıyla ilgili küresel konulara da duyarlı olmalı, bu çerçevede, insan haklarının korunması ve teşviki, çocukların refah ve mutluluğunun korunması ve geliştirilmesi, kadının statüsünün iyileştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin uygulanması ve geliştirilmesi, uyuşturucu ticareti, organize suçlar ve rüşvetle mücadele ile çevre konusunda uluslararası işbirliğinin ilerletilmesine katkı konularının tümü gündemimizde ön sıralarda yer almalıdır.

Türkiye'nin ekonomik ve insani potansiyeli, güçlü savunma kapasitesi, uluslararası çatışmaların önlenmesi ve barışı inşa çabalarına aktif katılımının yanı sıra, farklı kültür ve geleneklere ait seçkin özellikleri birleştiren bir bünyeye sahip olması, kendi bölgesinde ve ötesinde önemli rol oynamasını sağlayacak değerli özelliklerdir. Türkiye, bu önemli katkıyı yapabilmek için yeterli donanımı haiz bir ülkedir ve gelecek nesiller için daha iyi bir dünya oluşturmak amacıyla, dostları ve müttefikleriyle yakın bir biçimde çalışmaya devam etmelidir.

Bunların yapılması devlet-millet barışması, toplumun inançlarına ters düşeck politikalardan kaçınılması,ekonomik bağımsızlığın tam olarak elde edilerek IMF ve AB politikalarının terkedilmesi gerekmektedir.

Dr. Ahmet AKSU
MEMUR-SEN Genel Başkanı

Büyük Orta Doğu Projesi: Yeni Muhafazakarların Orta Politikasının Adı

Doç. Dr. Türel YILMAZ

Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

"Büyük Orta Doğu Projesi" kavramı, özellikle 11 Eylül 2001 ABD'deki terör eylemlerinden sonra sıkça konuşulmaya başlanmış ve uluslararası gündemin önemli konularının başında yer almıştır. 11 Eylül 2001'den itibaren ABD'nin "ulusal güvenlik" anlayışı değişmiş ve bu ülke tarafından uluslararası teröre karşı global bir güvenlik anlayışı benimsenmiştir. Bu anlayış çerçevesinde, bölgede barınan ve faaliyet alanı bulan radikal İslamcı terör örgütleri ve yine aynı bölgede yoğun olarak bulunduğu düşünülen kitle imha silahları ABD açısından yeni tehdit algılamalarını oluşturmuştur. Bir başka açıdan değerlendirdiğimizde, 11 Eylül olayları, yeni muhafazakarların özelde Saddam Hüseyin rejimini devirme, genelde ise, Orta Doğu bölgesine ilişkin projelerini geliştirme/gerçekleştirme çabalarında "katalizör" rol üstlenmiştir.

Büyük Orta Doğu Projesi ve kapsamını daha net anlayabilmek için ABD dış politikasında etkin rol oynayan "yeni muhafazakar" ya da popüler isimleriyle neo-conların Orta Doğu politikalarını incelemek yerinde olacaktır.

ABD'nin İkinci Dünya Savaşının sonundan itibaren Orta Doğu bölgesine yönelik olarak izlediği politikaları genel olarak incelediğimiz zaman, aslında bölgede üç temel amacı hedeflediği açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır:

i-Bölgede, kendisine düşman devletlerin ortaya çıkmasına engel olmak;

ii-Başta İsrail olmak üzere, bölgede müttefiki olan ülkeleri kollamak;

iii-Petrol ve diğer enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak.[1]

1 Türel Yılmaz, "ABD'nin Yeni Muhafazakar Dış Politikasında Orta Doğu ve Türkiye", *Yeni Muhafazakar Amerikan Dış Politikası ve Türkiye*, (Der. Çınar Özen-Hakan Taşdemir), Odak Yayınları, Ankara, 2006, s.174.

Bugün için baktığımızda, ABD'nin söz konusu bölgeye yönelik olarak izlediği politikada herhangi bir değişiklik görülmemektedir. Günümüzde, ABD'nin dış politikasına şekil veren/yönlendiren yeni muhafazakar grubun hedefleri de aynıdır. Ancak, bu grubun açıklamalarına ve uygulamalarına bakıldığında, amaçlarına ulaşmada oldukça "şahin" politikalar izledikleri ortadadır. Yeni muhafazakar grup, ABD'nin genel dış politikası ile birlikte, Orta Doğu politikasını 2000 yılında iktidara gelen George W. Bush ile şekillendirmeye başlamışlar ve amaçlarını gerçekleştirmek için çeşitli projelerle bölgeye yönelik faaliyetlerine hız vermişlerdir.

Yeni muhafazakarların üzerinde ısrarla durdukları noktalar, Afganistan ve Irak'a müdahale edilmesi, İran ve Suriye'nin etkisiz hale getirilmeleri ve İsrail'in desteklemesiydi. Söz konusu hususlara ilişkin olarak, yeni muhafazakarların da etkisiyle ABD yönetimi, 2002 Eylül ayında Başkan George W. Bush'un imzasıyla "*Ulusal Güvenlik Strateji*" belgesi[2] yayınladı. Yeni muhafazakarların "şahin" dış politikasının işaretlerini veren belge son derece radikal hususları kapsamaktaydı. Söz konusu belgede, "*önleyici saldırı*" kavramı çok açık olarak ortaya konulmuş ve ABD, kendisine yönelen doğrudan bir saldırı olmadan da tehdit olarak algıladığı hedefleri vurabileceğini ifade etmiştir. Ulusal Güvenlik Strateji belgesindeki "*ABD, haydut/serseri devletleri ve onların terörist dostlarını bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silahlarıyla tehdit eder hale gelmeden önce durdurmaya hazır olmalıdır*" ifadesi, ABD'nin bundan sonraki özellikle Orta Doğu'ya yönelik dış politikası hakkında çok açık ipuçları vermiştir.

Bu çerçevede ABD, 20 Mart 2003 tarihinde Irak Savaşını başlatmış ve kısa bir mücadele ile Saddam Hüseyin rejimini devirmiştir. Daha sonra Mart 2006'da ABD tarafından yayınlanan en son "*Ulusal Güvenlik Stratejisi?*[3] belgesinde, Irak'a yapılan müdahalenin/işgalin nedenleri şu şekilde ifade edilmiştir:

"*11 Eylül saldırıları ABD için çözümlenmemiş tehditlerin ne kadar büyük birer tehlike olduklarının altını çizdi. Saddam Hüseyin'in BM Güvenlik Konseyinin 12 sene içerisindeki 16 kararına meydan okuması, komşu ülkeleri işgal etmesi, teröristlere destek vermesi, kendi halkına zalimce, gaddarca davranması ve kimyasal silah kullanması ile birleşince, daha fazla yok sayamayacağımız bir tehdit teşkil etmeye başladı. ... Saddam'ın bu tüm pervasız hareketleri ve belirsizliklerin ortadan kaldırılmasını reddetmesi, bütün dünyanın tepkisini çekti. Sonuç olarak ABD ve müttefikleri harekete geçti...*"

Bundan sonra savaş öncesi ortaya çıkan, fakat savaştan sonra sıkça konuşulmaya başlanan "*Büyük Orta Doğu Projesi*" uluslararası gündemi meşgul etmeye başladı.

ABD'nin Orta Doğu bölgesine yönelik olarak izlediği yol haritası dikkate alındığında "Büyük Orta Do-

2 Belgenin metni için bkz. *The National Security Strategy of the United States of America*, Eylül 2002; http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.html (erişim tarihi: 24.03.2006)

3 Belgenin metni için bkz. *The National Security Strategy of the United States of America*, Mart 2006.

ğu" olarak tanımlanan bölgenin coğrafi olarak Kuzey Afrika ülkeleri, Doğu Akdeniz ülkeleri, Basra Körfezi ülkeleri de dahil bugünkü Orta Doğu ülkeleri, Kafkasya ve Orta Asya Türk cumhuriyetlerini içine aldığı söylenebilir. Gerçekte bu tanım, biraz farkla daha 1992 yılında yani Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın hemen bitiminden hemen sonra bugünkü Bush yönetimine ve dolayısıyla yeni muhafazakarlara yakınlığı ile bilinen Bernard Lewis tarafından yapılmıştı. Lewis'e göre, Sovyetler Birliği'nin dağılması, Orta Doğu bölgesini, Orta Asya cumhuriyetlerini de içine alacak şekilde genişletti.[4] 1992 yılında Bernard Lewis tarafından yapılan Orta Doğu tanımı ile bugün ABD'nin Büyük Orta Doğu Projesi kapsamında yaptığı tanım büyük benzerlik göstermektedir.

Büyük Orta Doğu Projesi ile amaçlanan ya da hedeflenen unsurlar, 12 Aralık 2002 tarihinde dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell tarafından açıklanan "*ABD-Orta Doğu Ortaklık Girişimi*" ile tanımlanabilir. Buna göre;

i-Arap ülkelerinde girişimciliğin ve serbest piyasa ekonomisinin teşvik edilmesi;

ii-Kadın haklarının iyileştirilmesi;

iii-Siyasal özgürlüklerin genişletilmesi;

iv-Bölgedeki rejimlerin iyileştirilmesi ya da diğer bir deyişle diktatör rejimlerin yerine demokratik rejimlerin oluşturulması;

v-Sivil toplumun güçlendirilmesi.

Colin Powell'ın altını çizdiği konulara baktığımızda Büyük Orta Doğu Projesinin temel konularını, ticaret alanında iyileştirme ve geliştirme, kadın hakları ve bu bağlamda özellikle eğitim-öğretim olanaklarının arttırılması, diktatörlükler yerine demokratik rejimlerin kurulması ve siyasal özgürlükler, sivil toplumun güçlendirilmesi teşkil etmektedir.

Colin Powell'ın bu açıklamasından sonra Büyük Orta Doğu Projesinin sınırları ilk defa en açık bi-

Büyük Orta Doğu Projesi ve kapsamını daha net anlayabilmek için ABD dış politikasında etkin rol oynayan "yeni muhafazakar" ya da popüler isimleriyle neoconların Orta Doğu Politikalarını incelemek yerinde olacaktır.

çimde o dönemde Başkan Bush'un Ulusal Güvenlik Danışmanı (günümüzde ABD Dışişleri Bakanı) Condoleeza Rice tarafından ifade edilmiştir. Rice, 2003 Ağustos ayında Washington Post gazetesine yazdığı bir makalede "*22 devletten oluşan ve 300 milyon nüfusa sahip olan bölgede değişimin gerçekleşmesinde Irak'ın özgürleştirilmesinin kilit öneme sahip olduğunu*" vurgularken, "*Fas'tan Basra Körfezi'ne kadar olan tüm Orta Doğu ülkelerinde siyasi ve ekonomik değişimler yaşanacağını*" dile getirmiştir.[5]

Bölge, ABD'nin tanımıyla değerlendirilecek olursa, söz konusu coğrafi tanımın ortak unsuru olarak "*İslam*" görülmektedir. Gerçekten tanım içine giren bölge devletlerinde genel olarak İslam dini hakim görünmektedir. Bu çerçevede, İslam ülkelerinin egemen olduğu bölgenin siyasi, etnik ve tarihsel olarak karmaşık bir sosyolojik yapıya sahip olması ABD'nin bölge içinde denge unsuru olarak kullanabileceği genel anlamda kabul görmüş bir demokrasinin olmaması ve Amerikan dünya görüşü ile bağdaşmayan "*kökten dincilik*" ve aşırı derecede Amerikan aleyhtarlığı gibi eğilimlerin baskın bir şekilde ortaya çıkması ya da halihazırda zaten mevcut olması bölgeyi, ABD açısından başlıca tehdit kaynağı haline getirmektedir.

Ancak, 2003 Irak Savaşından itibaren yapılan uygulamalara ve gelişmelere baktığımızda, Büyük Orta Doğu Projesi ile ABD'nin gerçekte hedeflediği

4 Bu konuda bkz. Yılmaz, s.183.

5 Sait Yılmaz, *21. Yüzyılda Güvenlik ve İstihbarat*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2006, s.99-100.

Ortada olan, özelde Irak'ın bir iç savaşa sürüklendiği ve bölünmüşlükle karşı karşıya olduğu, genelde ise bütün bölgenin bir kaosa doğru sürükleniyor olduğudur. Büyük Orta Doğu Projesi adı altında demokrasi daha fazla özgürlük yerine, etnik milliyetçiliğin körüklenerek, küçük küçük ulus-devletler yaratarak, bölgeyi daha kolay kontrol edilebilir hale getirmek ABD ve batı için temel amaç gibi görünmektedir.

amaçların daha farklı olduğu net bir şekilde ortaya çıktı. Buna göre:

i-Enerji kaynakları ve enerji nakil hatlarının kontrol altına alınması (Dünya enerji kaynaklarının yaklaşık yüzde 70'i Büyük Orta Doğu'da bulunmaktadır);

ii-Başta terör olmak üzere, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılması gibi tehdit unsurlarını bünyesinde barındırdığı kabul edilen bölgedeki ülkelere kendi anlayışında demokrasi, hukuk, serbest piyasa ekonomisi ve özgürlük getirmek ve bu yolla söz konusu ülkeleri kontrol altına almak;

iii-Enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeye coğrafi yakınlığı olan ve bölgeyi etkileme kapasitesine sahip olan Rusya Federasyonu, Hindistan ve Çin gibi devletlerin bölge üzerindeki etkinliklerini sınırlamak/engellemek (Nükleer silahlara sahip söz konusu ülkelerin enerji ihtiyaçları giderek artış göstermektedir. Ayrıca, ABD ve Batı'nın da enerji ihtiyacı giderek artan oranda Büyük Orta Doğu'ya bağımlı hale gelmektedir).

Sonuç itibariyle, bugüne geldiğimizde, gerçekte Büyük Orta Doğu Projesi ile ortaya konulan amaçları içeren bir projenin olmadığı ya da böyle bir proje var ise, bunun iflas etmiş olduğu çok açık bir şekilde ortadır. ABD, Irak'ta amaçladıklarını ya da amaçlıyor göründüklerini (Saddam Hüseyin rejiminin devrilmesi dışında) gerçekleştirememiştir. Ortada olan, özelde Irak'ın bir iç savaşa sürüklendiği ve bölünmüşlükle karşı karşıya olduğu, genelde ise bütün bölgenin bir kaosa doğru sürükleniyor olduğudur. Bu çerçevede baktığımızda, Büyük Orta Doğu Projesi adı altında demokrasi/daha fazla özgürlük yerine, etnik milliyetçiliğin körüklenerek, küçük küçük ulus-devletler yaratarak, bölgeyi daha kolay kontrol edilebilir hale getirmek ABD ve Batı için temel amaç gibi görünmektedir.

ABD Yeniden Mezopotamya'da: ABD, Irak Petrollerini Niçin İster? Irak'ın Enerji Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi*

Dr. Cenk PALA

BOTAŞ Strateji ve İş Geliştirme Daire Başkanı

SSCB'nin dağılmasından sonra, ABD'nin sürükleyici hamleleri ekseninde yürütülen Batı enerji diplomasisi, ilk önce Hazar'ın enerji kaynaklarını garanti altına alacak üretim-paylaşım anlaşmalarının tamamlanması üzerinde yoğunlaşmış; bu bölgedeki temel üreticilerle 20-30 yıllık uzun erimli işbirliği imkanları imza altına alındıktan, yani Batı'nın 15-20 yıllık bir plan dahilinde tedrici olarak Kuzey Denizi kaynakları yerine geçireceği Hazar rezervleri "son koz" olarak masaya sürüldükten sonra, ABD, bu kez Orta Doğu kaynaklarını yeni bir nizama kavuşturmak için kolları sıvamıştır.

Bu süreçte, ABD tarafından tıpkı petrol krizlerinde olduğu gibi enerji manivelası ile tekrar dizayn edilen dünya ekonomisinde 'gönüllü' olarak görev almak istemeyen enerji zengini ülkelere ise sadece "Büyük veya Genişletilmiş Orta Doğu Projesi"nin hiç de zengin sayılamayacak menüsünden seçim yapma fırsatı tanınacağı anlaşılmaktadır.

Her seferinde demokrasi getirme söylemi ile pazarlanan bu pek de içaçıcı olmayan menünün, Atlantik'ten Çin'e kadar uzanan geniş bir coğrafyaya yayılmış bulunan 20'den fazla ülkeyi 50 yıl sürecek çok ağır bir *diyete* zorlayacağı anlaşılmaktadır. Ha-

* Bu çalışma, 16 Haziran 2005'de TSK Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (SAREN) tarafından düzenlenen **"ABD'nin Irak'tan Çıkış Senaryoları"** konulu konferansta sunduğumuz tebliğe referansla, **Avrasya Dosyası "Türkiye-ABD İlişkileri" Özel Sayısı** (Cilt 11, Sayı:2, 2005, ASAM, Ankara:184-211) için hazırlanan *"Enerji Perspektifinden Türkiye-ABD İlişkilerinin Yeni Boyutu: Irak'ın Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi"* başlıklı makalemizin son kısmının gözden geçirilmiş halidir. Senaryo konusunda değerli görüşleri ile katkı yapan *Şükrü Böğüt*'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Kuşkusuz, burada zikredilen tüm görüşler yazara ait uzman görüşü olup, BOTAŞ Genel Müdürlüğü ve/veya ETKB'yi kesinlikle ve hiç bir şekilde bağlamaz.

zar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin Washington D.C. strateji binalarında yeniden büyük bir heves ve iştahla tartışılıyor olmasını da bu kapsamda değerlendirmek gereklidir.

1. İÇİNDEN ABD GEÇEN ENERJİ YOĞUN BİR IRAK SENARYOSU [1]

ABD, özetle;

- Irak enerji kaynakları ve boru hattı taşıma güzergahları üzerinde mutlak kontrol sağlamak,
- Petrol ithalatına bağımlılıktan kaynaklanan mali yükü ve arz kesinti riskini azaltmak,
- Petrol fiyatlarını kontrol etmek,
- Çin, Hindistan ve Güney Doğu Asya pazarlarına satılan petrol üzerinde söz sahibi olmak

Amaçlarıyla, büyük/genişletilmiş Orta Doğu Projesi'nin **(BOP/GOP)** kapsadığı dönem olan en az **50 yıl** boyunca Irak'tan çıkmayacaktır.

ABD, dünya ülkelerinden gelen baskıyı azaltmak için Irat'ta ABD-İsrail-Kürt işbirliğiyle demokrasi oturtuluncaya dek (en az 5 yıl) NATO ve daha çok BM çatısı altında bu amacı gerçekleştirmeye çalışacak, Irak enerji pastasından pay almak isteyen ülkelere (Başta BM güvenlik konseyinde veto hakkına sahip üyelere) çeşitli imtiyazlar sağlayarak ve Wolfowitz başkanlığındaki Dünya Bankası aracılığıyla sosyo-ekonomik kalkınma içerikli programlarla destekleyerek **BOP/GOP**'u özellikle daha sosyalleştirilmiş bir dünya (BM) projesi haline getirmek isteyecek, askeri üsler ve petrol alanlarının güvenliğinin sağlanması kapsamında da belirli sayıda askeri gücü Irak'ta tutarak bölgedeki fiziki varlığını her zaman hissettirecektir.

PAUL Wolfowltz'ın, Dünya Bankası'nın başına geçmeden önce, 2004 yılında yaptığı kritik bir açıklama, ABD'nin sadece Irak'ta kalmaya niyetli olduğunu ıspatlamıyor, Neo-Con'ların bu konuda nasıl bir yaklaşıma sahip olduklarını da açıkça gösteriyor: ***"Irak'ta asker sayımız azalacağına, asker kaybımız azalsın !"***

ABD doları dünya ülkelerinin anahtar rezerv parası olması dışında, dünya petrol ticaretininde dayalı olduğu tek para birimidir. Bu kaotik ortam, ABD'yigüveni tekrar tesis edecek, planlı veya plansız tedbirler almaya itmiştir.yine de, ABD dolarının değeri henüz dengelenebilmiş değildir.

11 Eylül olayı ABD'yi politik ve ekonomik yönden ciddi biçimde etkilemiştir. Tüm dünya üniformalı ordularını yenecek güçte, soğuk savaşın galibi gözüken bir "SüPER DEVLET", bir avuç eylemcinin abd ve Dünya finans merkezine yaptığı saldırı ile büyük güven kaybına uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Dünya ekonomik sisteminin tek ve anahtar rezerv parası amerikan doları bu darbeden sonra hızlı bir değer kaybı sürecine girmiştir.

Uluslararası para sistemi dinamikleri içinde gerek bütçe gerekse dış ticaret açlığını hiç bir kuruluşun denetimine girmeksizin dünya ülkelerine finanse ettirebilen abd,sadece güven üzerine tesis edilmiş olan doların değer kaybına, yabancı sermayenin ülkesinden çıkması ve dünya devletlerinin döviz rezervlerinin euro' ya dönüşmesi nedeniyle engel olamamaya başlamıştır.

ABD doları dünya ülkelerinin anahtar rezerv parası olması dışında, dünya petrol ticaretininde dayalı olduğu tek para birimidir. Bu kaotik ortam, ABD'yigüveni tekrar tesis edecek, planlı veya plansız tedbirler almaya itmiştir.yine de, ABD dolarının değeri henüz

1 Senaryo ve parametreleri oluştururken yararlandığımız ana kaynakça şöyledir: BP (2006), WEC (1996), Nakicenovic, Grubler ve McDonald (1998), Imboden ve Jaeger (1999:63-94), Pala (2001a), Pala (2001b), Pala (2003a), Pala (2003b), Pala (2003c), Pala (2003d), Pala (2003e), Pala (2003g), Pala (2004), Pala (2005a), Pala (2005b), Dokuzlar, Yılmaz ve Pala (2006:297-322), Parlar (2003), EIA (2003-2006), IEA (1982), IEA (1998a), IEA (1998b), IEA (2001), IEA (2002), IEA (2003), IEA (2004), IEA (2005), IEA (2006), ve SBF (2004).

dengelenebilmiş değildir.ABD dolarıkarşılığında satılan petrolün uluslararası fiyatları da uzun süre $ 15 - $ 25 arasında seyrettikten sonra hızlı bir artış trendine girmiştir. Petrol fiyatları Petrol fiyatları İran ile İngiltere arasında yaşanan kriz nedeniyle bugünlerde tekrar varil başına 65 doları aşmış durumdadır. Bu süreçte önemli bir değişiklik olarak petrol yerini doğal gaza bırakmaya ve daha çok araçlarda yakıt olarak tüketilmeye başlamıştır.

Dünya genelinde ve ülkeler bazında ulaştırma sektörünün genel enerji tüketimindeki payı % 17-20'ler düzeyindedir. ulaştırma sektöründe ise metanol, etanol, yakıt pilleri, hatta elektrikli çözümlere henüz uzak olunması nedeniyle % 95'leri geçen payıyla, petrol hala krallığını sürdürmektedir.Bu durum, özellikle motorlu araç delisi abd açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. petrol fiyatlarında meydana gelen şok artışların abd ekonomisine etkisi, bireysel harcamaları azaltıcı yönde olmakta, yani bir vergi etkisi yaratmaktadır. Ortalama bir amerikan ailesi yakıt harcamalarını kısmadığı takdirde diğer ihtiyaçları için daha az harcama yapmak zorunda kalmaktadır. bu ise, abd gibi tüketim ekonomilerinin mabedi sayılanlan devasa bir ülkede büyük iktisadi sorunlara yol açmaktadır.

Sonuçta, ABD ekonomisi tekrar rayına oturana veya eski düzenine kavuşana kadar (*ki amerikalılar eski düzenin devamına ironik biçimde yeni düzen demektedirler*), dünya ve özellikle içinde bulunduğumuz coğrafi alanın siyasi ve iktisadi düzeninde değişiklikler yaşanmaya devam edecek; abd yeni dünya düzenini kuruncaya kadar da bu topraklardan çıkmayacak ve yaklaşık 50 yıllığına yeni komşumuz olacaktır.

Tıpkı, Visconti'nin meşhur filmi **Leopar**'da Prens'in (Burt Lancaster) devrimci Garibaldi kuvvetlerine katılan yeğenine (Alain Delon) söylediği gibi; *"Hiç bir şeyin değişmemesi için her şeyin değişmesi gerekli!"*

Türkiye, bu yadsınamaz gerçekleri dikkate alarak yeni orta doğu stratejileri geliştirmek ve özellikle ABD'nin yatıya geldiğini kavramak durumundadır.

2. SENARYOMUZUN DAYANDIĞI TEMEL SAC AYAKLARI:

Bugün global enerji tüketimindeki payı % 37 civarında olan petrolün bu egemenliği gözle görülür bir gelecekte de devam edecektir. 2030'da da Dünya, enerjisinin % 37'sini yine petrolden sağlayacaktır. Bu süreçte payı ve önemi artacak bir diğer kaynak ise doğal gaz olacaktır. Doğal gaz 2020 civarında global enerji tüketimindeki paylar açısından kömürü geçecek ve kaynak sıralamasında petrolün ardından ikinciliğe yerleşecektir.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)'nın tahminlerine göre petrol talebi önümüzdeki 30 sene boyunca dünya genelinde artmaya devam edecek; 2005 yılında yaklaşık 85 milyon varil/gün olan küresel petrol talebi, 2030'da 120 milyon varil/günü aşacaktır. İthalat ba-

Tıpkı, Visconti'nin meşhur filmi Leopar'da Prens'in (Burt Lancaster) devrimci Garibaldi kuvvetlerine katılan yeğenine (Alain Delon) söylediği gibi; "Hiç bir şeyin değişmemesi için her şeyin değişmesi gerekli!"

ğımlılığı en fazla artacak ülkelerin başta Çin olmak üzere Asya ülkeleri, ardından Avrupa Birliği (AB) olması öngörülmektedir. Bu nedenle, özellikle Orta Doğu, Hazar Bölgesi ve Kafkaslar'ın geniş rezervlerini elinde tutacak gücün (veya güçlerin) Çin (+ mutlaka Hindistan) ve Avrupa'yı kendi iktisadi sistemine iyice bağlayacağı tartışılmaktadır.

Günümüzde bakımsızlık, yatırım ihtiyacı ve siyasi istikrarsızlık nedeniyle kapasitesinin altında üretim yapan Irak, 115 milyar varil ispatlanmış ve 214 milyar varil tahmini rezerv düzeyi ile, aslında, OPEC'in petrol fiyatlarının seyrini tek başına etkileyebilecek üretim gücüne sahip üyesi Suudi Arabistan'ı (270 milyar varil rezerv) petrol üretiminde geçebilecek yegane ülke konumundadır.

Irak petrolü, dünyanın üretimi en ucuza maledilen petrolüdür. Bu çok önemli bir faktördür. Çünkü, dünya genelinde Batı kontrolünde ucuza çıkarılabilecek tüm petrol üretilmiş durumdadır. Halihazırda, ciddi maliyet riski taşıyan Rus petrol üretiminin arttırılabilmesi, doğrudan yüksek petrol fiyatlarına bağlı kalmaktadır. Uzmanlar, varil başına petrol fiyatında meydana gelen her 1 $'lık değişimin, Rusya toplam yıllık ihracat gelirinde *aynı yönde* ilave 1.4 milyar $'lık bir değişikliğe neden olduğunu hesaplamaktadır.[2] Irak sahalarında varil başına 1 dolar seviyelerinde gezinen üretim maliyeti, ABD tarafından petrol fiyatlarını dengelemek üzere stratejik bir ortak olarak seçilen Rusya'daki sahalarda 5-10 dolar civarına ulaşmaktadır. ABD ekonomisi açısından, o eski mutlu günlere dönülmesinin asıl garantisi, ucuz Irak petrolü olacaktır.

Bugüne kadar Irak petrol potansiyelinin sadece % 10'u keşfedilmiş olup, ülkedeki potansiyel petrol alanlarının % 90'ı henüz üretime açılmış değildir. Kerkük'den ziyade bahsekonu % 90'lık bakir sahaların ele geçirilmesiyle ABD, OPEC'in gücünü azaltacak, uluslararası petrol fiyatlarına Suudiler gibi Bin Ladin sabıkalı *dolaylı* bir araç ile yön vermek yerine, doğrudan kendi kontrolüne geçmiş daha sağlam bir kaynak üzerinden müdahale etme imkanına kavuşacak, ayrıca Orta Doğu'daki en büyük müttefiki İsrail'in, Rusya ağırlıklı petrol ithalat bağımlılığının, zamanı geldiğinde gündeme getirilmesi beklenen Musul-Hayfa ham petrol boru hattı sayesinde kalıcı şekilde çözümlenmesi için uğraşacaktır.

Gerçekten de, koşullar hazır olduğunda Musul-Hayfa boru hattı canlandırılmak ve İsrail de petrol oyununa aktif şekilde dahil edilmek istenmektedir. Bu hattın gerek mevcut Irak-Türkiye veya Kerkük-Ceyhan (ITP) boru hattı ve Türkiye ile ilişkileri zedeleme ihtimali gerekse İsrail ile ülkemizi karşı karşıya getirme potansiyeli vardır. Yine bu hat sayesinde Basra Körfezi-Süveyş Kanalı egemenliğine de son verilecek, Orta Doğu petrolü İsrail kontrolünde Akdeniz'e açılacaktır.

Çok konuşulan Kerkük bölgesi rezerv miktarı 8,7 milyar varil düzeyinde olup, bu rakam Irak toplam petrol rezervlerinin sadece % 7.5'ine denk gelmektedir. Oysa Irak rezervlerinin % 80'inden fazlası ülkenin güneyindedir. ABD, Kerkük ile dünyayı meşgul ederken güneydeki sahaları kendi uzun vadeli enerji arz güvenliği ve stratejik açılım amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanmanın yollarını aramaktadır. Bu uzun vadeli saha geliştirme-üretim operasyonu ABD'nin Irak'ta kalıcı olacağını kanıtlamaktadır.

2 Dünya Bankası ve IMF tarafından yapılan bir çalışmaya göreyse, petrol fiyatında meydana gelen her 1 $'lık artış RF Federal Bütçe Geliri'nde GSYİH'ın % 0.35'i kadar artışa neden olmaktadır. Varil başına petrol fiyatında meydana gelen her 1 $'lık artışın RF yıllık ihracat gelirini 2 milyar $ düzeyinde arttırdığı da öne sürülüyor. 1999-2001 döneminde, yüksek petrol fiyatlarının yardımıyla RF ekonomisi, 1966-1969 döneminden bu yana ilk kez en iyi üç yıllık performansını sergilemiş oldu. Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Hill (2004:13), EIA (2006) ve Hill (2002).

Giderek enerjide dışa bağımlılığı artan, petrol ihtiyacının üçte ikisini ithalat yoluyla karşılayan ABD, bölge petrol kaynaklarının üretim ve taşıma imkanları üzerinde mutlak anlamda kontrol sağlamak istemektedir.

Irak petrol rezervlerinin potansiyel bir önemi ise, Irak petrolünün ABD tüketimi açısından stratejik rezerv olarak değerlendirilmesidir. Irak petrolünün bir bölümü, ABD-Lousiana'daki 1 milyar varil'lik Stratejik Petrol Rezervleri (SPR)'ne benzer biçimde kullanılacaktır.

ABD resmi enerji organlarının öngörülerine göre, 2025 yılına kadar ABD'nin, doğal gaz tüketimi ikiye katlanırken, LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) ithalatı yaklaşık 10 katına çıkacak, petrol ihtiyacı % 35 ve elektrik talebi % 45 oranında artacaktır.

Enerji tüketimini giderek artan oranlarda doğal gaz ile karşılayan ABD, gelecekteki enerji ham madde tedarik kaynağını LNG'ye kaydırmıştır. Amerikan LNG piyasası tüm üretici ülkeler açısından çok cazip bir pazar konumundadır. Projeksiyonlar, günümüzde yaklaşık 20 milyar m3 (BCM) civarında seyreden ABD LNG ithalatının, 2010'da 40 BCM ve 2020'de 100 BCM seviyelerini yakalayacağını, 2030'da ise 200 BCM'lik rekor bir düzeyi zorlayacağını göstermektedir. LNG için en ciddi kaynak Orta Doğu ülkeleridir. Bu ticarette Katar'ın şansı yüksek gözükmekte, İran kaynaklı LNG'nin ise (eğer ABD tarafından izin verilirse) Asya ülkelerine yönlendirileceği anlaşılmaktadır. ABD piyasası Rusların da ağzını sulandırmakta, şimdilik gönülsüz gözükseler de, bu amaçla Kuzey'de *Yamal* ve *Shtokman* sahalarında, ayrıca Pasifik'de *Sakhalin* sahasında çeşitli LNG ihraç projeleri geliştirilmektedir.

Esasen, Irak gazının Ceyhan'da inşa edilecek bir terminal aracılığıyla ABD'ye taşınmasına yönelik girişimlerimiz sonuç verirse, ABD piyasası için Irak önemli bir avantaj yakalayacaktır. Irak'ın, *3 trilyon metreküp* düzeyinde ispatlanmış ve *10 trilyon metreküp*'lük muhtemel doğal gaz rezerv potansiyeli de ABD'nin askeri varlığını devam ettirmesi bakımından önemli bir itici güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Koşulların olgunlaşması durumunda, Irak, gerek Türkiye üzerinden AB'ye uzanacak boru hatları gerekse Ceyhan'da kurulacak bir LNG sıvılaştırma ve ihracat terminaliyle ABD piyasasına gönderilebilecek en ucuz gaz kaynaklarından biridir. ABD, gaz işine ağırlık verirse Irak'taki kötü imajını da düzeltebilir. Hem saha geliştirme ve üretim hem de boru hattı yatırımları yoluyla gaz sanayi gelişirse, Irak halkı en çok ihtiyaç duyduğu elektriğe de kavuşabilir. Çünkü, doğal gaz ile çalışan elektrik santrallerinin inşa süresi 12-15 aydır.

Saddam'ın Kuveyt'i işgal edip bu ülkenin petrol zenginliğini kontrol etmek istemesiyle, bugün ABD'nin Irak'ı işgal edip özellikle Kerkük'ü hedef alan oyunlar içine girmesi arasında, temelde hiç bir fark yoktur. ABD, kısa ve orta vadede en azından Kerkük petrollerini kontrol ederek, Irak'a demokrasi götürülmesi sürecinde sağlanan destek karşılığında Irak'ın kuzeyindeki Kürt siyasal oluşumunun finanse edilmesine/ayakta tutulmasına yardımcı olacaktır. Ancak, kullanım kılavuzu olmayan bu ciddi oyun, kendi içinde büyük riskler taşıyan, Irak'ı daha da içinden çıkılmaz sorunlar yumağına, hatta uzun yıllar sürecek bir iç savaşa sürükleme potansiyeline sahiptir. Son gelişmeler, Irak'ın petrol kanununda Kürtlerin yeni bir ayak oyunu içinde olduğunu göstermektedir. Uluslararası toplum, Irak'ı üçe parçalayacak, tüm bölge ülkeleri açısından potansiyel istikrarsızlık kaynağı haline getirecek bu yeni petrol tasarısına tepki göstermelidir.

Oysa, Türkiye açısından çözüm çok basittir: Irak petrol ve doğal gazına ilişkin anlaşma ve imtiyaz dağıtım merkezi *Kerkük* değil, mutlaka *Bağdat* olmalıdır.

OPEC ülkelerinin petrolü *Euro* üzerinden satma tehdidini sürekli ensesinde hisseden ABD, Irak rezervlerini ve Körfez krizinden sonra daha net şekilde uydu ülke konumuna geçen Kuveyt rezervleri ile birlikte değerlendirmek isteyecek, bu sayede dünya petrol rezervlerinin yaklaşık % 20'sini kont-

Türkiye, bu yadsınamaz gerçekleri dikkate alarak yeni orta doğu stratejileri geliştirmek ve özellikle ABD'nin yatıya geldiğini kavramak durumundadır.

rol ederek, *ki Irak+Kuveyt rezervleri Suudi rezervine eşittir*, OPEC'in Arap üyelerini üzerinde baskı kurarak ve ödemelerin ABD Doları üzerinden yapılmasını garanti altına almaya çalışacaktır. Bu bağlamda, Suudi Prensi ile Bush'un elele çekilen samimi fotoğrafı, Suudi Arabistan için *demokrasi getiren* füzelerden kurtulma ihtimalinin doğduğu ve *"neo-con"*lar tarafından 21. yüzyıl için yeniden yazılan kuralların koşulsuz kabul edilmesi durumunda, Suudilerin tekrar petrol-dolar oyununa dahil edileceklerinin işareti olarak yorumlamak mümkündür. Belki de Usame Bin Ladin, *usananlar* ile anlaşan *uslananlar* tarafından bizzat teslim edilmek üzeredir, hatta çoktan adrese ulaştırılmıştır.

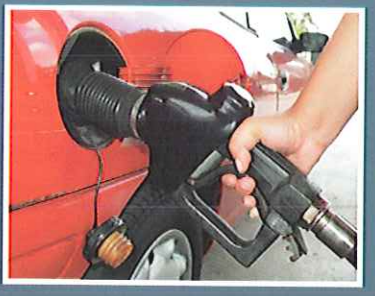

Giderek enerjide dışa bağımlılığı artan, petrol ihtiyacının üçte ikisini ithalat yoluyla karşılayan ABD, bölge petrol kaynaklarının üretim ve taşıma imkanları üzerinde mutlak anlamda kontrol sağlamak istemektedir.

Irak'ta giderek derin şekilde yerleşen, zengin Kuveyt rezervlerine de göz dikmiş bulunan ABD, bu sayede Suudiler tarafından yıllardır çok uluslu petrol şirketlerinin yatırımlarına açılmayan büyük petrol sahalarının üretime alınmasını kolaylaştıracak anayasal değişiklikler yapılmasını da zorlamaktadır.

"Birdirbir" oyununa benzer şekilde, hızla kritik petrol ülkelerine sıçrayacağı anlaşılan BOP ya da GOP, tek tek önemli üreticileri kendi mevzisine katarak, sadece doları dünya parası yapma misyonu ile petrol krizleri esnasında uyandırılan ve ardından tekrar derin bir komaya giren OPEC için de uygun bir son hazırlamaktadır. Venezuela Başkanı Chavez'in, nükleer batağa saplanan İran'a yönelik uluslararası baskıyı *(yoksa kendisini de sürekli sıkıştıran ABD'yi mi demeliydik?)* protesto etmek amacıyla *(son anda karar değiştirmezse)* gerçekleştireceğini ilan ettiği İran'a destek ziyaretini ve İran'ın Euro'ya dayalı petrol piyasası kurma çabalarını, gerek bu ülkeler gerekse OPEC açısından, klasik Shakespeare metinlerinde dahi eşine zor rastlanabilecek trajik bir sonun başlangıcı olarak yorumlayabiliriz.

Türkiye, I. Körfez Krizi'nden bu yana Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı'nın (ITP) düzgün işletilememesinden dolayı büyük zarara uğramıştır. Son savaş ve devamında hattımız neredeyse günlük ve rutin sabotajlara maruz kalmıştır. Üstelik hattın güvenliği konusunda yapılan işbirliği tekliflerimiz sürekli cevapsız bırakılmıştır. Son dönemde gerçekleştirilen saldırı ve sabotajlar tamiri oldukça güç noktalara yöneltilmekte, Irak'ın ITP hattından ihracatı mümkün olamamaktadır. Kerkük bölgesi petrollerinin kontrolünü bir şekilde ele geçireceği tahmin edilen Kürtlerin yaratacağı psikolojik baskı nedeniyle, *ITP hattının tekrar aktif şekilde kullanılması için her ülkenin üzerine düşeni yapacağına inanmak istemekle birlikte,* Musul-Hayfa seçeneğinin önümüzdeki dönemde bir ısıtılıp bir soğutulacağı aşikardır. Orta vade için planlanan bu hattın, ABD kontrolündeki zengin Irak rezervlerine kavuşan İsrail'i Orta Doğu'daki denge oyununda belirleyici bir konuma getireceği düşünülmektedir.

Irak'ta güvenliğin tesisinden sonra karşımıza çıkacak en önemli gelişme, Saddam döneminde, muhtemelen ABD'ye karşı BM kanalıyla güvenlik şemsiyesi oluşturmak maksadıyla, BM Güvenlik Konseyi üyesi ülkelere ait firmalara verilen üretim paylaşım kontratlarının gündeme gelmesi olacaktır. Bahsekonu kontratlar başta Rusya, Fransa, Çin gibi ülkelere verilmiştir. Yine, bu döneme ait dış borçların büyük bir kısmı ABD tarafından *"odious debt"* yani illegal bir devletin borcu şeklinde gösterilerek, sildirilmiştir. Kuşkusuz, en ağır fatura 10 milyar $ civarında alacağı bulunan Rusya'ya çıkartılmıştır.

Bu noktadan hareketle, eski ya da "illegal" döneme ait üretim-paylaşım kontratlarının da aynı mantıkla geçersiz sayılabileceği düşünülebilir. Günü gel-

diğinde, bu esasa dayalı ama o zamanki menfaatlere göre çok ilginç bir paylaşım yarışı sözkonusu olacaktır. Esasen, günümüzde, eski devirlerdeki imtiyaz anlaşmaları yerini, gelirin büyük bir kısmının devlete bırakıldığı üretim-paylaşım anlaşmalarına bırakmıştır. Yine de, bu yeni imtiyaz kapma döneminde, hatırı sayılır düzeylere ulaşacağı tahmin edilen gelirin paylaşımı meselesi çok ciddi bir kapışma yaşatmaya gebedir. Bu önemli pastadan pay alabilmek amacıyla Türkiye'nin bugünden gerekli hazırlıkları yapması gerekmektedir. Bölgenin geleceğinde söz sahibi olmak isteyen bir Türkiye için bu hususun, gözardı edilemeyecek stratejik bir unsur olduğu düşünülmektedir. Kerkük petrolünden Türkiye'nin pay alması çok önemlidir. Bu misyonu yüklenen ve Kerkük imtiyaz savaşlarında ön saflarda savaşan Türk özel sektörünün mutlaka desteklenmesi gereklidir. Kürtlerin baskısıyla taslağı hazırlanan petrol yasası bu nedenle dikkatle izlenmeli ve her seviyede gerekli müdahaleler zamanında yapılmalıdır. Taslaktan anlaşıldığı kadarıyla, "otonom bölgeler" imtiyazları dağıtacak milli petrol şirketine bu konuda yardım edecekler ve nihai onay Bakanlar Kurulu tarafından verilecektir. Bu durum, pek çok kişinin düşündüğünün aksine, Federatif oluşumların gücünü dolaylı yoldan arttıracak tehlikeli bir gelişmedir. Çünkü, imtiyazları onaylayacak Bakanlar Kurulu'nun % 50'sinin Kürt kökenli olmayacağının ya da Kürtler ve Şii gruplar anlaştığında Bakanlar Kurulu'nda Sünni temsiliyetinin dibe vurmayacağının ne yazık ki garantisi yoktur. Bölgede sadece petrol alanında değil tüm ekonomik sektörlerde Türk varlığının ve gerek devlet gerekse özel şirketler aracılığıyla sayısının ve etki alanının artması için yoğun biçimde uğraşmak gereklidir.

Kuşkusuz, tüm bunlar ABD açısından hiç de küçümsenecek kazanımlar değildir. Ayrıca, ABD'nin muhtemel kazanımlarının sadece bunlarla sınırlı kalmayacağını da ifade etmek gerekir.

SONUÇ

Sonuç itibarıyla, bu tarihi kurguda oyunu yönlendirecek kapasite, tecrübe ve her türlü donanıma sahip olan Türkiye'nin, özellikle boru hattı politikalarında

bu gerçekleri gözönünde bulundurması, bölgesel kısır döngüleri kıracak iyi dizayn edilmiş stratejiler ve yeni açılımlar geliştirmesi bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, her şeyden önce, enerji gibi uzun vadeli hedef ve planların senkronize işletilmesi gereken hassas bir alanda tepkilerini anlık olmaktan kurtarmalı, olup bitenlere makro düzeyde bakabilmeli ve böylece içinde yer aldığı süreci aktif olarak yönetebilmelidir.

Önümüzdeki dönemde, ABD ile masaya yatırılacak önemli bir konu, Irak gazının Türkiye üzerinden boru hatlarıyla Avrupa'ya veya Ceyhan'da kurulacak bir tesis ile LNG olarak ABD pazarına satılmasına yönelik girişimlerin yoğunlaştırılmasıdır.

ABD'nin ise, özellikle nükleer enerjinin barışçıl kullanımı konusunda ABD ile birlikte AB ülkelerini de tatmin edemeyen, hatta ikinci nükleer santral kurmayı planlayan, Rusya'nın arabuluculuğunu reddeden, özetle BM Güvenlik Konseyi ve muhtemel bir BM Ambargosu yolunda emin adımlarla ilerleyen İran'ın durumu ile Türkiye'nin enerji dahil tüm ilişkilerinin seyrini gündeme getirmesi beklenebilir.

Yine, ABD'nin, son dönemde gerçekleşen Rusya-Türkiye yakınlaşmasından duyduğu rahatsızlığı bir şekilde belli etmesi, fakat bunu yaparken bizzat ABD tarafından dünya petrol piyasasında dengeleyici kaynak olması için her anlamda destek verilen Rusya'yı kesinlikle rencide etmemeye ve ABD-Türkiye ilişkilerini zedelememeye özen gösterecek alternatif çözümler önermesi de ihtimal dahilindedir.

Her ne şart altında olursa olsun, tüm global stratejik güçlerin kesişme noktasındaki Türkiye, bu coğrafyada ABD, AB ve Rusya gibi tecrübeli oyuncularla *aşık atabilecek* bilgi, donanım, dinamizm ve insan gücüne sahiptir.

Bugün coğrafyamızda yaşanan oyun, enerji merkezli bir denge oyunudur; bu nedenle diğer oyuncunun sikletine bağlı olarak tahterevallinin sadece koltuğunu değil gerekirse çubuğunu da kullanarak ağırlığı, yani baskıyı sürekli dengelemek gereklidir. Petrolün her geçen gün daha da kayganlaştırdığı bu tehlikeli zeminde, bu karmakarışık coğrafyada, dünyanın aynı anda ve fazla sayıda stratejik açılım imkanlarına sahip belki de tek ülkesi olarak, terazinin kefelerini ayarlamak, bölgedeki basınç düzeyini dengelemek ülkemiz sorumluluğuna düşmektedir. Türkiye, böylesine hassas bir müzakere oyununa, oyun başlamadan hazır olmalıdır.

Bu mücadeleyi kazanmak için vazgeçilmez koşul, pek çok vesileyle sürekli tekrarlamaktan bıkmayacağımız üzere, enerji meselelerinde uzman kişileri bilimsel ve objektif bir yaklaşımla biraraya getiren, disiplinlerarası işbirliğine açık bir *"Enerji Stratejileri Kurulu"* oluşturmak ve bu üst düzey uzmanlar grubunu, ABD'de olduğu gibi, Dışişleri Bakanlığı koordinasyonunda çalışan, içinde ilgili tüm bakanlık ve devlet kurumlarımızdan temsilcilerin bulunduğu *'Inter-agency Group'* benzeri veya Beyaz Saray'a bağlı *'Ulusal Güvenlik Konseyi'* şeklinde çalıştırmak; böylece ülkemizi müzakere masasında bir adım öne geçirecek hayati bir oluşumun önünü hızla açmaktır.

Bu noktada, 2006 yılı sonunda alınan bir kararla ***National Strategic Council for Energy Affairs*** *(Enerji İşleri Ulusal Strateji Konseyi)* adıyla önerdiğimize benzer bir danışmanlar kurulu oluşturan Yunanistan'ın bu konuda bizden önde olduğunu söylemek gerekir. Başkanlığı'na 5 yıl süre ile Yunanistan'ın enerji konusundaki en yetkin isimlerinden biri olan, Yunanistan devlet doğal gaz şirketi DEPA'nın eski Genel Müdürü *Raphael Moissis*'in atandığı bu kurul, enerji sektörünün en deneyimli isimlerini biraraya getiren özerk bir yapılanma ile Yunanistan Kalkınma Bakanlığı ile ilişkilendirilmiştir. Hükümetlerden ve siyasi fırtınalardan etkilenmeyecek şekilde kanunla korunan bu kurul, hazırlayacağı strateji raporlarıyla orta ve uzun vadede Yunanistan enerji geleceğini yönlendirmekle görevlendirilmiştir. Yunanistan örneğini, ders alınması gereken bir husus olarak sadece hatırlatmakla yetiniyoruz.

Yeni komşumuz ABD, Irak'tan ve daha geniş perspektifle Orta Doğu'dan, kısacası bu coğrafyadan uzun bir süre çıkmayacaktır. ABD, kamp malzemeleri ile birlikte bölgemize yatıya gelmiştir. Enerji rezervleri ve enerji taşıma yollarının kontrolünü ulusal güvenlik meselesi olarak gören ABD, bu coğrafyaya ilgisini en az 50 yıl boyunca hiç bir şekilde kaybetmeyecektir. İşte bu nedenle diğer sınırdaşlarımız da BOP/GOP girdabına kapılmak üzeredir.

Şu bir gerçektir ki, bugün yaşanan sürecin komşularımıza dönük muhtemel olumsuz etkilerini minimize edecek tek bölge ülkesi Türkiye'dir. Bölge ile ilgili kısa, orta veya uzun vadeli stratejik plan yapanlar, bu önemli gerçeği mutlaka ama mutlaka iyi kavramak zorundadır.

KAYNAKÇA

- BP (2006), **Statistical Review of World Energy 'Quantifying Energy'**, June, London.
- ÇANKAYA, Ömer Murat (2002), *"Petrol ve Politika: 20. Yüzyıl Siyasi Tarihinde Yer Altı Kaynaklarının Rolü"*, www.dusuncetarihi.sayfasi.com.
- DEMİRMEN, Ferruh (2003), *?Oil in Iraq: The Byzantine Beginnings"*, **Global Policy Forum,** http://www.globalpolicy.org/security/oil/2003/0426byzantine.htm, April 26.
- DOKUZLAR, Bircan, Hasan YILMAZ ve Cenk PALA (2006), *"Çin'in Orta Asya Enerji Politikası"*, **Avrasya Dosyası "Türk Dünyası-Çin" Özel Sayısı**, Cilt 12, Sayı:1, ASAM, Ankara:297-322.
- HILL, Fiona (2002), *"Russia: The 21st Century's Energy Superpower?"*, **Brookings Institution,** Foreign Policy Studies, March 25.
- HILL, Fiona (2004), **Energy Empire: Oil, Gas and Russia's Revival**, The Foreign Policy Centre, London, September.
- IMBODEN, D.M. ve C.C. JAEGER (1999), *"Towards a Sustainable Energy Future"*, **OECD Energy: The Next Fifty Years,** OECD Pub., Paris:63-94.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (1982), **World Energy Outlook,** OECD/IEA Pub., Paris.

- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (1998a), **World Energy Outlook,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (1998b), **Caspian Oil and Gas-The Supply Potential of Central Asia and Transcaucasia,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2001), **World Energy Outlook: Assessing Today's Supplies to Fuel Tomorrow's Growth, 2001 Insights,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2002), **World Energy Outlook,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2003), **World Energy Outlook,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2004), **World Energy Outlook,** OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2005), **World Energy Outlook 2005: Middle East and North Africa Insights**, OECD/IEA Pub., Paris.
- INTERNATIONAL ENERGY AGENCY-IEA (2006), **World Energy Outlook**, OECD/IEA Pub., Paris.
- NAKICENOVIC N., A. GRUBLER ve A. McDONALD (1998), **Global Energy Perspectives**, International Institute for Applied System Analysis & World Energy Council, Cambridge University Press.
- PALA, Cenk (2001a), *"Afganistan Savaşı'nın Hazar Boru Hattı Projelerine Etkisi: Kırmızı Kalem Bu Kez Kimin Elinde?"*, **PetroGas**, Sayı 26, (Kasım-Aralık), Ankara:38-43.
- PALA, Cenk (2001b), **Sanayileşme Sürecinde Enerjinin Yeri ve Önemi,** Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Bölümü, 25 Ocak, Ankara.
- PALA, Cenk (2003a), *"21. Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye"*, **Avrasya Dosyası Enerji Özel Sayısı,** ASAM, Cilt: 9, Sayı:1, (Bahar), Ankara: 5-37.
- PALA, Cenk (2003b), *"Serbest Kürsü: Petrol İşleri Yağlıdır Ya Elinize Bulaşır Ya Ayağınızı Kaydırır"*, **Enerji, Petrol & Gaz,** Sayı:238, (15 Ocak), İstanbul:11.
- PALA, Cenk (2003c), *"Dünyada ve Türkiye'de Enerjinin, Suyun Ekonomi Politiği ve Geleceği"*, **İşletme Finans,** Sayı:208, (Temmuz), Ankara.
- PALA, Cenk (2003d), *"Fosil Yakıtlarla Evlilik Katolik Bir Evlilik mi?"*, **Görüş,** Sayı 54, **TÜSİAD**, (Mart-Nisan), İstanbul: 36-44.
- PALA, Cenk (2003e), *"ABD'nin Orta Doğu ve Basra Körfezi Politikası ve Petrol"*, **Finans-Politik & Ekonomik Yorumlar**, Sayı: 475, (Söyleşi), İstanbul, Ekim: 21-37.
- PALA, Cenk (2004), *"Petrol Fiyatlarındaki Artışın 15 Dolardan Fazlası Psikolojik"*, **PetroGas,** Sayı 51, (Kasım-Aralık), Ankara:17-8.
- PALA, Cenk (2005a), *"Orta Asya-Türkiye ve Balkanlar: Avrupa Yeni Boru Hattı Güzergahını Seçiyor"*, **Gamze Kona (Der.), Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği,** IQ Yayıncılık, Şubat, İstanbul: 473-537.
- PALA, Cenk (2005b), *"Enerji Perspektifinden Türkiye-ABD İlişkilerinin Yeni Boyutu: Irak'ın Geleceğine İlişkin Bir Senaryo Denemesi"*, **Avrasya Dosyası "Türkiye-ABD İlişkileri" Özel Sayısı**, Cilt 11, Sayı:2, ASAM, Ankara:184-211.
- PARLAR, Suat (2003), **Barbarlığın Kaynağı Petrol**, Anka Yayınları, İstanbul.
- PAUL, James A. (2002), *"Great Power Conflict Over Iraqi Oil: The World War I Era"*, www.globalpolicy.org/security/oil/2002/1000history.htm, **Global Policy Forum**, October.
- SBF (2004), *"ABD'nin Irak ve Orta Doğu Politikası"*, *Ankara Üniversitesi SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü 2004 Yılı Doktora Programı Ders Notu*, Ankara.
- U.S. Energy Information Administration-EIA (2006), **Country Analysis Briefs: Russia**, U.S. Department of Energy, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Russia/Full.html, January.
- U.S. Energy Information Administration-EIA (2005), **Country Analysis Briefs: United States**, U.S. Department of Energy, http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Usa/NaturalGas.html, November.
- U.S. Energy Information Administration-EIA (2003-2006), **Country Analysis Briefs - All Countries, 'Iraq', 'Russia', 'Iran', 'Afghanistan', 'OPEC', 'Central Asia', 'Caspian Sea', 'Persian Gulf' vd.,** http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/, (2003-2004-2005-2006 yıllarına ait ülke ve bölge raporları).WALSH, Campian (1999), *"Oil Security Remaining Focus of U.S. Military Policy"*, **Dow Jones**, (3 September).
- WORLD ENERGY COUNCIL (1996), **Yarının Dünyası İçin Enerji,** WEC, Ankara.

TÜRK-AMERİKA İLİŞKİLERİ

Doç. Dr. Oya AKGÖNENÇ
Ufuk Üniversitesi İ.İ.B.F. Siyasi Bilim ve Uluslararası İlişkiler

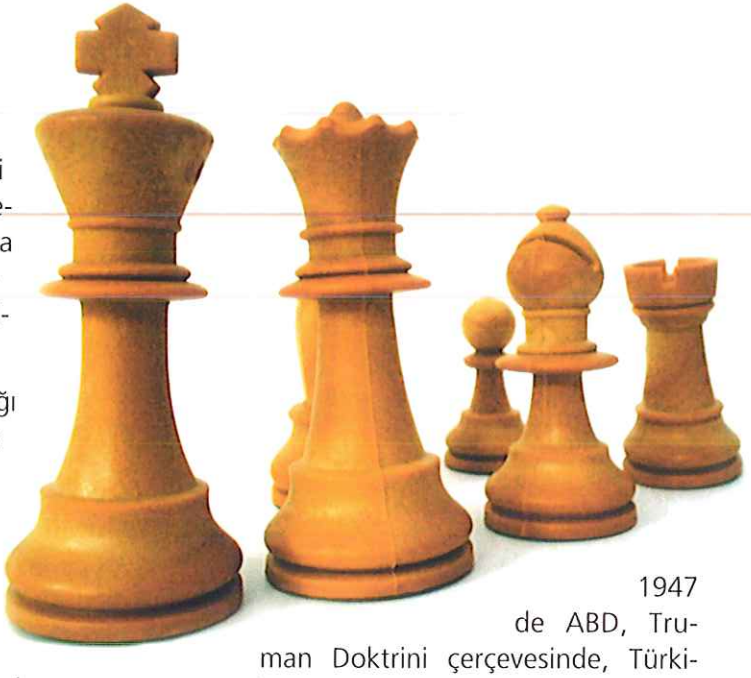

Türk Amerikan ilişkileri oldukça eski bir geçmişe sahiptir. Ilk ilişkiler, Amerikan iç savaşı (1861- 1865)yıllarına kadar gitmekle beraber ABD ile ilk resmi anlaşma 19. yüzyılın ilk yarısında yani 1830 da yapılmıştır.

İlişklerin daha renk ve hız kazanmaya başladığı dönem ise Osmanlı imparatorluğunun yıkılma yılları yani özellikle Birinci Dünya Savaşı (BDS) sırasında ve hemen arkasından gelen dönemdir. Burada, hatırlanması icab eden en önemli olay, 1917 de ABD Başkan Wilson'ın ortaya attığı ve kendi adıyla tanınan prensipleri içeren bir deklerasyondur. Bu deklerasyon da, Osmanlı İmparatorluğunu ve üstünde yaşayan çeşitli "milletleri" yani hristiyan ve yahudi toplulukları yakinen ilgilendirmektedir. Bu deklerasyonda Kürt ve Ermeni konularına yer verilmekte ve hatta onların bağımsızlıkları teşvik edilmektedir. Türklere de Anadolunun ortasında bir yaşam sahasının bırakılması uygun görmektedir. Bu deklerasyon, ABD tarafından 1917'de, tek taraflı olarak yayınlanmış bir bildiridir.

Türk- Amerikan ilişkilerinin yoğunlaşması ise Ikinci Dünya Savaşı (IDS) sonrasında olmuştur. Özellikle 12 Temmuz 1947 de imzalanan bir anlaşma çerçevesinde Truman Doktrini (başkan Truman tarafından) yürürlüğe konulmuş ve Türkiye'ye ilk askeri yardım ve krediler o yıllarda verilmeye başlamıştır. Böylece, bu yıl, 12 Temmuzda, Türk-Amerikan yakın ilişkilerinin 60. yılı kutlanacaktır.

1947 de ABD, Truman Doktrini çerçevesinde, Türkiye'ye 14 milyar dolar askeri yardım ve 12 ? milyar dolarlık bir ekonomik yardım ve borç paketi vermiştir. Bu adımla başlayan ilişki, 1950 yılında Türkiye'nin Kore harbine asker göndermesi ve ABD yanında kuvvetli bir müttefik olarak yer alması ile perçinleşmiştir.

1950'li ve 60'lı yıllarda Türkiye, ABD'nin en güvendiği müttefiklerinden biri olup, aynı zamanda NATO askeri teşkilatı içinde de en güçlü ve güvenilir üye haline gelmiştir. Türkiye, NATO içinde, ABD'den sonra, en büyük hazır orduya sahiptir.

1990'larda, Birinci Körfez Savaşı***(Çöl Fırtınası Operasyonu olarak da bilinir)*** sırasında da Türkiye, ABD'nin yanında olmuş ve Koalisyon Güçlerine de katkıda bulunmuştur. Bu katılım ve desteğe karşın, savaşa sonradan ve sembolik sayılarla katılan

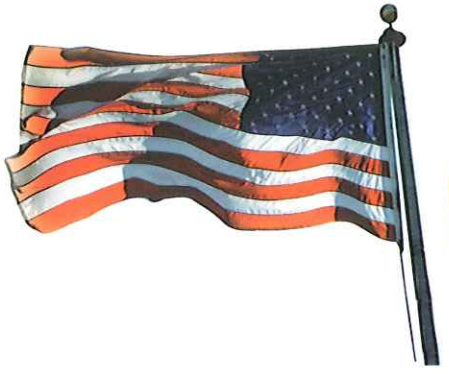

bazı Arap devletleri kadar bile bir avantaj sağlamamıştır. Tabii, bu durumun oluşumunda, ABD'nin değişen siyasi öncelik ve ilgisinin de büyük payı vardır.

2003 te başlatılan Ikinci Körfez savaşında ise Türkiye direk müdahil olarak Amerikanın yanında savaşa girmemiş, Irak'ın işgaline katılmamıştır. Hatta, tüm ısrarlara rağmen, Amerikalılar için Türk-Irak sınırı üstünden bir cephe açmaya da yanaşmamıştır. Böyle bir harekat için ***izin tezkeresi TBMM'den geçmemiştir***.

Bu durum Amerikalıları çok fena kızdırmış ve Türklere karşı menfi bir tutum içine girmelerine sebep olmuştur. Türkiye üzerinden bir çephe daha açarak, bir kıskaç hareketi ile Irak ordularını perişan etmeyi planlayan ABD, Türk silahlı kuvvetlerinin Kuzey Irak toprakları içinde PKK ile çatışmaya girmesine izin ve imkan vermek istememiştir.

Diğer taraftan ABD, 65,000 askerini Türkiye'nin Güney, Güney Doğu illerinde bir süre konuşlandırıp, oradan Irak'a göndermeyi planlamakta idi. Bu durumun Türkiye açısından analiz edildiğinde, hem iç ve hem de dış politika bakımından sakıncaları görüldüğünden, Türkiyede bu tezkerenin çıkmaması için halk ve meclis birlikte çalışmıştır.

Nitekim, Türk- Amerikan ilişkileri her dönemde, sadece askeri işbirliği çerçevesinde kalmamıştır.Türkiye, 1950'lerden başlayarak 1990'lara kadar ABD'nin bölgede ki bütün siyasi girişimlerinde de yardımcı ve destek olmuş ve çok sayıda Pakt'ların (özel askeri-sosyal-kültürel anlaşmaların) kurucusu ve destekcisi olmuştur. Türkiyenin, OrtaDoğuda, Amerikan etkisinin olumlu bir şekilde yayılmasında ve daha pozitif bir ışık altında görülmesinde de büyük katkısı bulunmaktadır.

Tezkerenin TBMM'den geçmemesi olayı, Irak'ın Kuzey Cephesini açmayı planlayan ABD için sıkıntılı bir durum ortaya çıkarmıştır. Bu sıkıntıyı bertaraf etmek ve ABD'yi sakinleştirmek için, Türkiyede başta bulunan hükümet başka bir yola başvurmuştur. Bir Hükümet kararnamesi hazırlayarak ABD'yi rahatlatmaya ve eski anlaşmaların bazı maddelerine dayandırılan bu kararname ile , 7 hava ve 6 deniz limanını mal, mühimat, silah vs sevkiyatı için ABD kullanımına açmıştır. Bu kolaylıkların kendilerine sağlanmasına rağmen ABD bunları yeterli bulmamış ve hala Türk- Irak sınırı üstünden bir çephe açılmasının kesin zafer için daha yararlı olabileceğinde ısrarlı olan ABD yetkilileri, (başkan yardımcısı ve savunma bakanı gibi) ve de askeri yetkililerin bazıları hala Türkiyeye karşı hoşnutsuzluklarını belirtmeye devam etmişlerdir.

Hatırlanması gereken bazı gerçekler:

Bölgesel açıdan hatırlanması gereken bir husus vardır. Bu da

Bölgesel açıdan hatırlanması gereken bir husus vardır. Bu da Türkiyenin, Orta Doğuda anahtar bir ülke olduğu hususudur. Türkiye'nin, Orta Doğuda bir imparatorluk geçmişi vardır. Etrafında ki komşuları ile tarihi, kültürel ve dini bağlarının pekiştirdiği bir komşuluk hukuku mevcuttur.

Türkiyenin, Orta Doğuda anahtar bir ülke olduğu hususudur. Türkiye'nin, Orta Doğuda bir ***imparatorluk geçmişi*** vardır. Etrafında ki komşuları ile tarihi, kültürel ve dini bağlarının pekiştirdiği bir ***komşuluk hukuku*** mevcuttur. Dolayısı ile böyle kritik dönemlerde bütün faktörler geniş bir perspektif içinde tartılıp, ölçülmesi gerekmektedir. Uzun vadede ve mevcut şartlar içinde , ülke çıkarlarına en uygun olanı yapılmalıdır. Türkiye kararlarını böyle vermelidir.

Nitekim, Türk- Amerikan ilişkileri her dönemde, sadece askeri işbirliği çerçevesinde kalmamıştır. Türkiye, 1950'lerden başlayarak 1990'lara kadar ABD'nin bölgede ki bütün siyasi girişimlerinde de yardımcı ve destek olmuş ve çok sayıda Pakt'ların (özel askeri-sosyal-kültürel anlaşmaların) kurucusu ve destekcisi olmuştur. Türkiyenin, OrtaDoğuda, Amerikan etkisinin olumlu bir şekilde yayılmasında ve daha pozitif bir ışık altında görülmesinde de büyük katkısı bulunmaktadır.

Daha da önemlisi, ABD güçleri, askeri anlaşmalar icabı, 1954'ten itibaren Türkiyede ki birçok askeri üs ve limanı da kullanabilmiştir. Bunlardan, özellikle Adanada ki Incirlik üssü, Amerika'nın, Orta Doğu'ya yönelik faaliyetleri açısından son derece önemli bir üs'tür. Sinop ve diğerleri de Soğuk Savaşın en önemli üsleri arasında sayılmıştır.

Dünya politikaları açısından hatırlanacak husus da şudur: 1945-90 arasında Dünya politikası biri ***Kapitalist,*** diğeri de ***Komünist*** olmak üzere birbirinden "demir perde " ile ayrılmış iki kamp oluştuğudur. ***Demir Perde*** mecazi bir "perde" olup, bloklar arasında çok sıkı bir şekilde uygulanan sansür ve temas kısıtlamalarını ifade etmektedir.

Rusyanın lideri olduğu Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)nin başını çektiği Komünist blok'a ***"Demir perde gerisi ülkeler"*** ve ABD'nin başını çektiği guruba da ***"Hür ve Liberal ülkeler" veya Batı*** gurubu adları verilmiştir. Bu bölünme 1945 den 1990'lar kadar yaklaşık 45 yıl sürmüş ve bu döneme ***"Soğuk Savaş Dönemi"*** denmiştir. Bu yeni yapılanma içinde Türkiye kendisini, hür ve liberal dünya gurubu içinde ve Amerikanın bulmuş ve tercihini o tarafa yapmıştır.

Değişen dengeler, IIDS'dan sonra yeni ihtiyaçlara cevap verecek yeni kurum ve kuruluşların da hayata geçmesine sebep olmuştur. Mesela: **Uluslar Arası Para Fonu (International Monetary Fund) IMF** adı ile bir mali kurum kurulmustur. **Dünya Bankası (DB)** adı altında ekonomik bir kurum harekete geçmiştir. **Birleşmiş Milletler (BM)** uluslararası bir siyasi platform olarak yaratılmıştır. Bunların hepsi de ABD'nin başını çektiği, şekillenmesinde etkin olduğu kuruluşlardır. Kuruluş masraflarının büyük bir kısmını Amerika karşılamıştır ve dolayısı ile bu kurumlar üstündeki en büyük etki ve kontrol da ABD'nin dir. **IMF, DB** ve **BM, Kuzey Amerika** kıtasında, ABD içinde yer almaktadırlar.

Türkiye, Batı blokunun bir parçası olarak, bu yeni kurumların içinde yerini almışsa da, son 60 yıl içinde, bu kurumlarda, kendi nüfusu, güçü ve katkıları ölçüsünde, layık olduğu yeri ve pozisyonu henüz elde edememiştir.

Çakışan ve Çatışan Çıkarlar ve Değişen Hedefler:

Devletlerin müttefik veya ortak olmaları, çıkar ve beklentilerinin birbiri ile örtüşmesine bağlıdır. Menfaatleri çakışan ve birbirine uyanlar, birlikte veya parallel hareket etme eğilimi içinde olurlar. Aynen uzun yıllar, Türk Amerikan ilişkilerinde olduğu gibi. Menfaat ve hedefler de değişme ve sapmalar başlayınca da uyum ve uygulamalarda problemler çıkmaya başlar. Birlikte saptanan hedeflerden belirgin kaymalar olur. Bu sıralarda Türk-ABD ilişkilerinde ol-

duğu gibi. Birkaç örnekler vermek gerekirse şu konulardan kısaca bahsedilebilir:

Kıbrıs konusu:

Kıbrıs ta Yunan etnik ve dini milliyetcilik hareketleri, ***Enosis dalgası*** başladıktan ve özellikle de Türk toplumuna karşı girişilen hareketlerin durdurulması amacı ile uzun müzakereler ve diplomatik çalışmalar yapılmış ve sonucunda ***Londra*** ve ***Zürih anlaşmaları*** imzalanmıştır. Bu anlaşmalarla, Türkiye, Yunanistan ve Ingiltere "garantörlük görevini" üstlenmişlerdir. Yani, Adada yaşayan iki toplum, Türk ve Rum toplumları arasında ki husumete set çekmek, Kıbrıs adasında barış, emniyet ve sükuneti temin ve garanti etme ve bir iç savaşa engel olma üzere garanti imzası atmışlardır. Durum böyle iken 1963 yılında Türk tarafı büyük bir katliama maruz kalmış, Rumlar Türklerle kurdukları Cumhuriyeti bir askeri darbe ile yıkarak, Cumhurbaşkanını devirmiş ve anlaşmaların aksine hareket etmişlerdir. Yunanistan, olayları yatıştıracağına, Rumlara arka çıkmış, Ingiltere ise olayları görmezden gelmiş ve Türkler müdahale etmek isteyince de, zamanın ABD başkanı Johnson, Türk hükümetine hiçte diplomatik olmayan bir lisanla açık mektup yazarak ***böyle bir harekete girişilmemesini söylemiştir***.

1950'de NATO'ya sonra da Kore savasına katılan, 1958 ve sonrasında Orta Doğuda ABD'ye arka çıkan ve birçok pakt'larda yer alan Türkiye, birden bire kendisini bu olayda yalnız ve hatta ***"zor durumda bırakılan"*** taraf halinde bulmuştur. Bunun sebebi, tamamen ABD içinde ki güçlü Yunan Lobisinin çalışması, ona yardım eden Ermeni ve Yahudi lobileri ve Yunanistan'ın NATO içinden yaptığı baskıların sonucudur. Bu olayda ABD ve TC'nin görüş ve çıkarları örtüşmemiş ve ABD bir an bile tereddüt etmeden, ve daha önceki olumlu işbirliklikdelikleri kaale almadan, karşıt bir tavır takınarak, Türkiye'yi yalnız ve zor durumda bırakmıştır. Türkiye'ye verilen silahların böyle bir olayda kullanılmaması gerektiğini söylemiş ve durumu engellemeye çalışmıştır. Aynı tepki nedense Yunanistan'a verilmemiş, onlar da Ingilterenin de yardımı ile, "Mazlum" rolünü oynamışlardır.

1974 yılına gelindiğinde Kıbrıs'ta işler tamamen çığ-

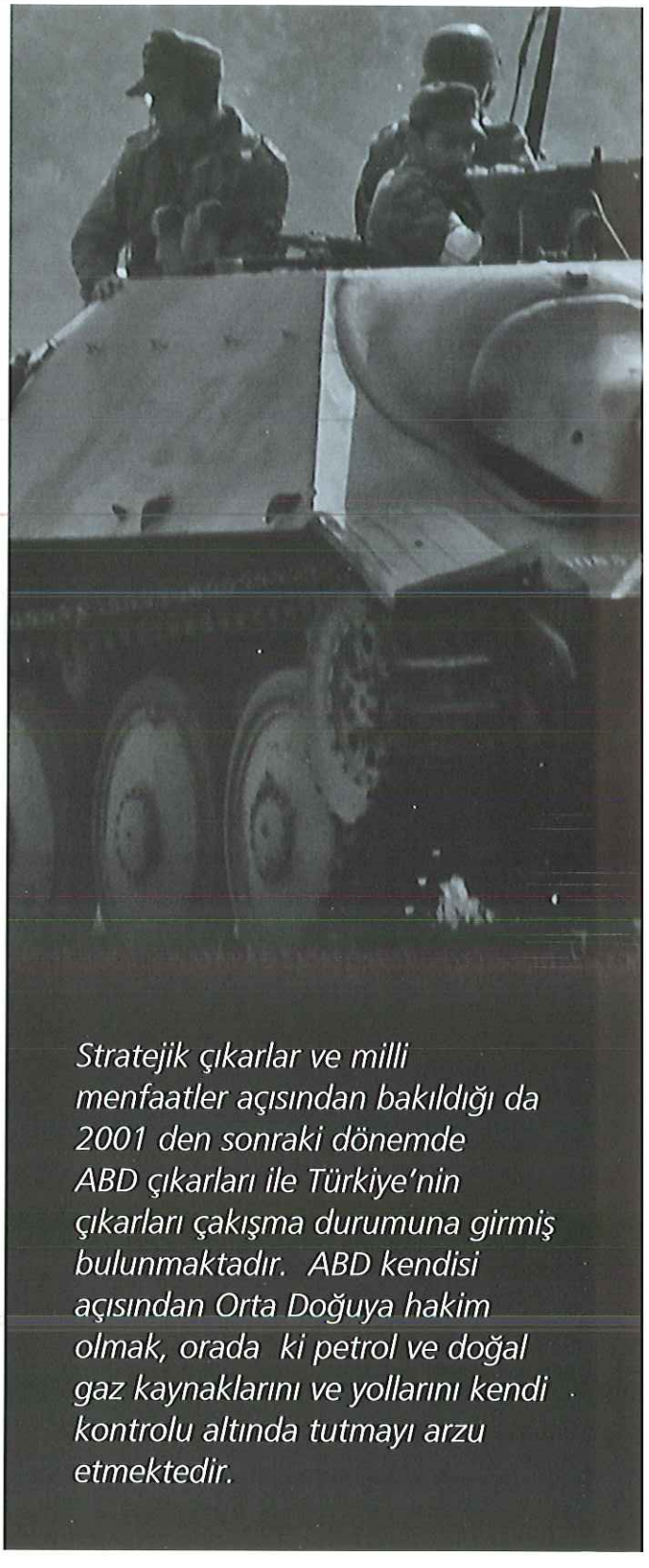

Stratejik çıkarlar ve milli menfaatler açısından bakıldığı da 2001 den sonraki dönemde ABD çıkarları ile Türkiye'nin çıkarları çakışma durumuna girmiş bulunmaktadır. ABD kendisi açısından Orta Doğuya hakim olmak, orada ki petrol ve doğal gaz kaynaklarını ve yollarını kendi kontrolu altında tutmayı arzu etmektedir.

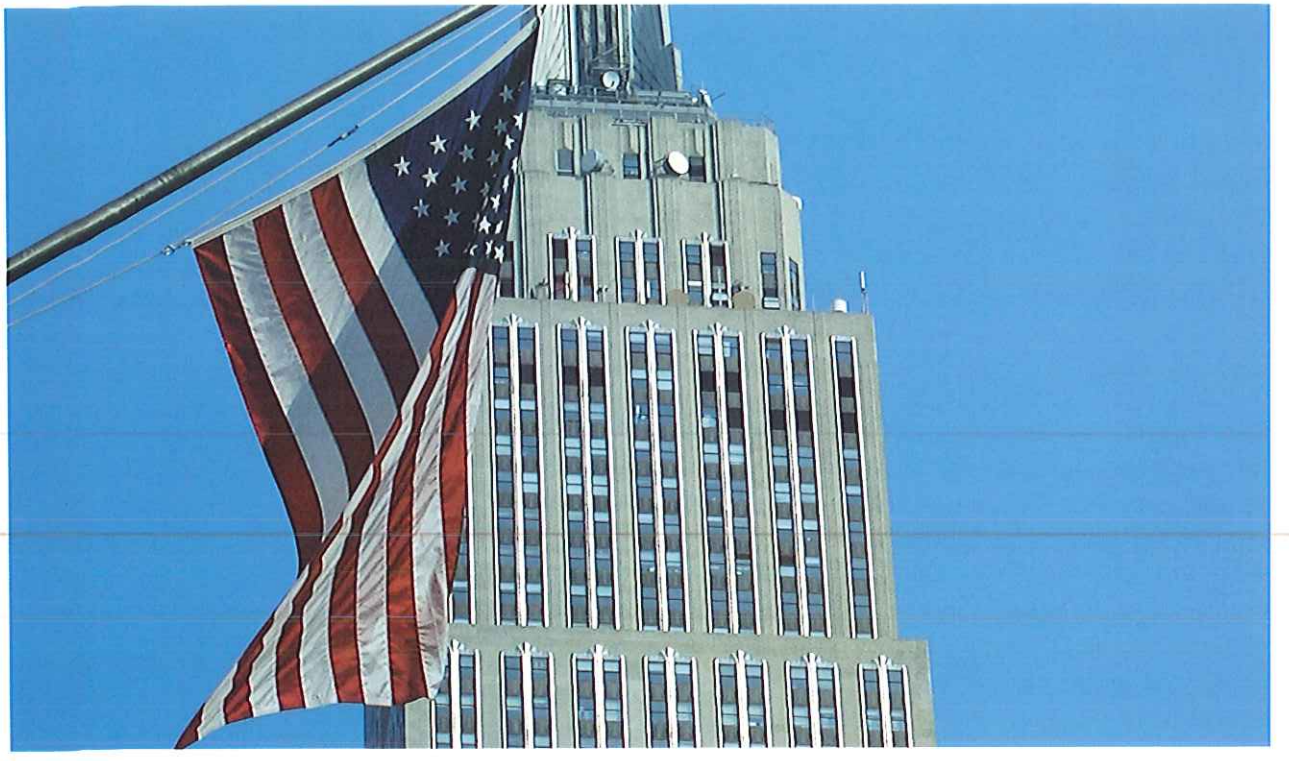

rından çıkmış bir duruma gelmiştir. Türklere yapılan katliamı ve zulum dayanılmaz noktalara ulaşmış ama buna karşılık ne Avrupa ve nede ABD herhangi bir tepki veya ilgi göstermemişlerdir. Türkiye bütün garantör ülkeleri kanuni görevlerini yapmaya davet etmiş fakat ne Ingiltere, ne de Yunanistan herhangi bir müdahalede bulunmaya razı olmamışlardır. Türkiye tek başına, yükümlü olduğu anlaşma gereğince ***"Kıbrıs Barış Harekatını"*** gerçekleştirmiştir. Ne var ki, Türkiye hem hukuken, hem de siyasi ve manevi açıdan haklı olduğu halde, bu harekat sonucunda ABD Türkiye'ye askeri ambargo uygulamaya karar vermiştir. Bu olay Türk ekonomisi üzerinde ciddi sıkıntılar doğmasına sebep olmuştur.

Doksanlı Yıllar ve Uluslararası İşbirliği dönemi:

Birinci Körfez Savaşı:

Diğer taraftan 90'lı yıllara yaklaşırken Türkiye ile ilişkiler tekrar iyileştirilmiş ve ABD'nin Birinci Körfez Savaşı sırasında Türkiye ABD'ye yardımcı olmuştur. Bu dönemde garipsenecek bir başka olay da ABD'nin değişmeye başlayan Orta Doğu politikalarında hissedilmeye başlanmıştır. Arap ülkeleriyle yakınlaşma politikası yürüten ABD, Körfez savaşı sırasında onlardan aldığı cüz'i bir yardım

Mesela 1200 kişilik bir askeri güç karşılığında mesela Mısır'ın 9 yıllık borcunu silerken, Türkiye'nin, bu savaş sırasında Iraktan gelen Petrol Boru Hatlarının kullanımını durdurmak sureti ile sırf ABD'ye yardım etmiş olmak için uğradığı zararı hiç bir şekilde ödeme yoluna gitmemiştir.

b- Bosna-Hersek Savaşı:

Başka bir örnek, Bosna-Hersek konusunda gösterilebilir. Bosna savaşı 1992'den itibaren bütün şiddeti ile devam etmiş fakat ABD'nin ve NATO'nun olaya müdahalesi ancak 1994 sonlarına doğru olmuştur. İşin enteresan tarafı da tam Boşnaklar toparlanıp, kaybettikleri toprakları geri almaya başladıkları bir dönem de de "ateş-kes" ilan edilmiş ve taraflar Amerikada Dayton şehrinde barışa çağrılmış ve Dayton barışını imzalayarak, savaşa son vermişlerdir. Birleşmiş Milletlerin Barış güçleri UNPEFOR adı altında Bosna Hersekte yerlerini alırken, Türk güçlerinin oraya konuşlanması mümkün olduğu kadar geçiktirilmiş ve sonunda Amerikan Komutası altındaki Ze-

nica-Tuzla-Travnik yöresine gönderilmişlerdir. Türk birliğinin hakikaten üstün performansı üzerine süreleri yıllarca uzatılmıştır.

c- Somali Harekatı:

Bunu takiben Afrikada Somali'ye gidecek Birleşmiş Milletler Konusunda da Türk askeri istihdam edilmiş, hatta BM kuvvetleri komutanlığına bile getirilmişlerdir.

2000 yılından itibaren ilişkiler de daha büyük farklılıklar hissedilmeye başlamıştır.

2000'li Yıllarda ki Değişiklikler:

ABD, özellikle 2001 yılından itibaren değişik bir psikolojiye ve strateji düşüncesine girmiştir. New York'taki İkiz Kulelerin yani Dünya Ticaret Merkezinin vurulmasından sonra, ABD Küresel bir savaş başlatmış ve buna ***"Teröre Karşı Küresel Savaş"*** adını vermiştir. Bu savaş icabı ABD'nin Islam dünyasına bakışı ve yaklaşımı değişmiştir.

a) Amerika yeni bir savaş stratejisi belirlemiştir. Bu ***"Düşman Vurmadan, Düşman Olduğunu Düşündüğün Odakları Vurmak"*** stratejisi olarak ta tanımlanabilir. Mesela, Saldırının Afganistandan planlanıp, yönetildiğine karar veren ABD, derhal Afganistana saldırı başlatmış ve orayı işgal etmiştir. Birleşmiş Milletler yolu ile diğer ülkelerden yardım isteyen ABD, yavaş ve az olsa da diğer ülkelerden asker alabilmiştir. 2001 den beri devam eden bu savaşa Afganistan'da ihdas edilen barışı korumak üzere Türk birlikleri de gönderilmiş, hatta 2 seneye yakın bir dönem de bir Türk diplomat orada genel koordinasyon sorumlu amir olarak vazife görmüştür. Türk Barış gücünün görev süresinin uzatılması talep edilmiş ve Türkiye bu konuda da yardımcı olmuştur.

b) Amerika'nın başlattığı diğer bir proje de ***"Büyük Orta Doğu Projesi" olarak bilinmektedir.*** ABD, bu projenin amacının ***Orta Doğuya, Demokrasi, Insan Hakları ve Hukuğun üstünlüğünü getirmek*** olarak açıklamıştır.

Bu projenin kapsam alanı Fas ve Cezairden Yemene, hatta oradan Türkiye ve Asyada ki Malezya'ya kadar uzana bir coğrafya girmektedir. Yani bir diğer deyimle burası ***Islam Coğrafyasıdır.***

2001'den beri buraları 5-6 defa ziyaret eden ABD dış işleri bakanı, bu proje kapsamında 22 ülkenin sınırlarının değişeceğinden bahsetmiştir. Bu son derece endişe verici bir husustur zira mevcut sınırların, dışarıdan gelen bir super güç eli ile ve bu güç'ün öngördüğü parametreler içerisinde yeniden düzenlenmesi demek tüm Orta Doğu'nun ve orada ki mevcut statüko'nun değişmesi anlamına gelmektedir.

Amerika bu arada, Türkkiye Hükümeti başbakanını da, bu Büyük Orta Doğu ***(BOP) projesine eş-başkanı*** olmasını teklif edip, gerçekleştirmiştir. Eş-başkanın en yapacağı, görev ve mes'uliyetlerinin ne olacağı kesin ve net değildir ama muhakkak ki Orta Doğuda ki olayların mesuliyetlerinden sorumlu tutulmak gibi bir durumu da mevcuttur.

Bu projenin ilk uygulaması Irak'ın 2003 yılında işgalidir. Ikinci Körfez savaşı veya ***"Çöl Tilkisi Operasyonu"*** olarak da bilinen bu savaş aslında kimsenin beklemediği bambaşka parametreler içinde cereyan etmektedir. Tüm kontrol **ABD'nin** ve herzaman onun yanında durup, durumdan yararlanan **Ingilterenin** elindedir. Irak'a saldırmanın amacı, Saddamı devirmek ve Irakta ki toplu Kitle imha silahları imha etmek idi. Irak'ta gerçekleştirilen işgal sonrasında, Saddamın idam edildi ve tüm aramalara rağmen, hiçbir kitle imha silahı bulunamadı.Bu durumlara rağmen Irak'ta hala işgali devam etmekte ve ABD arzu ettiği kesin zaferi elde edememektedir.

ABD'nin bu İkinci Körfez harekatında Türkiye fiilen müdahil olmamıştır, Talep edilen ***Kuzey sınırı cephesini*** açmamıştır. Daha önce belirtildiği gibi liman

Devletlerin müttefik veya ortak olmaları, çıkar ve beklentilerinin birbiri ile örtüşmesine bağlıdır. Menfaatleri çakışan ve birbirine uyanlar, birlikte veya parallel hareket etme eğilimi içinde olurlar. Aynen uzun yıllar, Türk Amerikan ilişkilerinde olduğu gibi.

1950'de NATO'ya sonra da Kore savaşına katılan, 1958 ve sonrasında Orta Doğuda ABD'ye arka çıkan ve briçok pakt'larda yer alan Türkiye, birden bire kendisini bu olayda yalnız ve hatta "zor durumda bırakılan" taraf halinde bulmuştur.

ve hava alanlarının kullanıma açılmış olmasını ABD kafi bulmamıştır. Irak'ta direnişin sürmesini ve bunun karşısında büyük kayıplar vermelerini, hep Türklerin bu Kuzey cephesine izin vermemesine bağlamaktadırlar.

ABD ve Türkiye arasında 2003'ten sonraki gelişmeler:

Stratejik çıkarlar ve milli menfaatler açısından bakıldığı da 2001 den sonraki dönemde ABD çıkarları ile Türkiye'nin çıkarları çakışma durumuna girmiş bulunmaktadır. ABD kendisi açısından Orta Doğuya hakim olmak, orada ki petrol ve doğal gaz kaynaklarını ve yollarını kendi kontrolü altında tutmayı arzu etmektedir. Bu sebeple BOP projesini geliştirmiş ve asıl amaçlarını kamufle eden güzel terim ve farkli deyimlerle projeyi tarif etmiştir. Türkiye açısından, bu projenin fayda ve zararı dikkatle ölçülmelidir. 22 ülkenin sınırlarının değişeceği ve tam olarak ne getirip, ne götüreceği net ve kesin olmayan bir projede sırf kulağa hoş geliyor diye eş-başkan olmak son derece büyük veballeri beraberinde getirir.

Diğer taraftan Orta Doğu'da ki statükonun bu derece bozulması ve özellikle de Irak'ın toprak bütünlüğünün kırılması Türkiye açısından son derece ciddi sorunlar yaratacak olan gelişimlerdir.

Yine, Orta Doğu'nun en güçlü sayılan ve en zengin ülkelerinden biri kabul edilen Irak'ın her yönü ile tam bir harabeye çevrilmesi ve orada ortaya çıkan büyük otorite boşluğu, bütün komşuları ve bölge açısından endişe edilecek bir durumdur.

Irak'ın çökertilmesinden sonra ortaya çıkan mezhep ve aşiret ve etnik çatışmalar gerek bölge için ve gerekse benzer sosyal yapılara sahip komşu ülkeler açısından da çok tehlikeli bir durumdur.

Irak'ı tamamen yenmek amacı ile gerek mezhep ve gerekse de etnik çatışmaları destekeyen ve teşvik eden Amerikan stratejistleri, Orta Doğu'nun tümünü çok menfi olarak etkileyecek bir mezhepler savaşının alt yapısını hazırlamakla meşguldürler. Böyle bir mücadele, önümüzdeki 100-200 yıl tüm Orta Doğu'yu perişan ve bölünmüş halde bırakacak bir sonucu doğurabilir.

Irak'ın yanında ki Iran da ABD'nin ***"Şer Güçler"*** listesindedir. Bu ismi veren ve bu listeyi yapan da ABD'dir. Iran, kendi nükleer kapasitesini arttırmaya çalışan bir devlettir. ABD ve Israil, Iran'ı engellemek ve icab ederse, nükleer tesislerini vurmak üzere hazırlık yapmakta olan devletlerdir. ***Bu arada ABD, Türkiye gibi müttefiklerinden, bu konularda ABD'ye uymalarını ve aynı tavrı takınmalarını istemektedir. İşte problemin kaynağı da budur.***

Türkiye'nin yaşam alanı, milli çıkarları, güvenliği ve komşuluk ilişkileri açısından ne Irak ile, ne Iran ile herhangi bir silahlı çatışmaya girmemesi gerekmektedir. Türkiye, olaylara sadece askeri olarak değil, hak, hukuk, tarih, din ve kültür birliği ve geçmişin mirası açılarından da bakarak karar vermek zorundadır. Her iki ülke ve Orta Doğu'da ki birçok ülke ile Türkiye'nin yakın bir ekonomik, sosyal ve kültürel bağı vardır. Türkiye bütün bu faktörleri hesaba katmak zorundadır.

Diğer taraftan Türkiye'nin iç ve dış güvenliği açısından belli hassasiyetleri mevcuttur. Bunları defa-

Türkiye'nin yaşam alanı, milli çıkarları, güvenliği ve komşuluk ilişkileri açısından ne Irak ile, ne Iran ile herhangi bir silahlı çatışmaya girmemesi gerekmektedir. Türkiye, olaylara sadece askeri olarak değil, hak, hukuk, tarih, din ve kültür birliği ve geçmişin mirası açılarından da bakarak karar vermek zorundadır.

larca ve açık bir şekilde müttefiki ABD'ye anlatmış durumdadır. Yıllardır, binlerce cana ve milyarlarca dolarlık kayba sebep olan PKK terror örgütü, uluslararası listelerde kabul edilmiş bir terror örgütüdür. Bu örgüt Kuzey Irakta ki aşiret idarelerinden ve bugün Kuzey Irak'ta kurulmuş olan idareden himaye görmekte ve destek almaktadır. Türkiye'nin bu ciddi sorunu'nu bilen Amerika ne Türk ordusunun Kuzey Irak topraklarına girerek PKK terörünü temizlemesine yeşil ışık yakmaktadır, ne de kendi kontrollerinde olan Kuzey Irak otoritelerine bu işi bir control altına alarak durumu düzeltmelerini ikna etmektedirler. Dolayısı ile bu durum Türk Amerikan ilişkileri üzerinde son derece menfi bir etki yaratmaktadır.

Yakın ve küçük hesaplarla derhal bencilleşen bir yaklaşımla, ABD Türklere karşı, ***tezkere dolayısı*** ile duydukları öfkeleri bir işleme dökmüş, Kuzey Iraklı peşmergelerle bir olarak , toplam 200 kişi, Süleymaniye yakınlarında ki Şah Süleymanın türbesinde nöbet tutun ve başka hiç bir işe karışmayan 11 Türk askerini tutuklamış, başlarına çuvallar geçirmiş, hakaret edip, tartaklamışlardır. Olay, diplomatik yollarla çözüldükten sonra dahi, ***bir özür dilemeye*** bile yanaşmamışlardır.

Bu olaydan iki sene sonra, bu sefer de Amerikalıların güvenliğini devr ettikleri sınır bölgesi ve yine Süleymaniye'de, ABD'lilerden aldıkları güç ile, Kuzey Irak Güvenlik Güçleri, aynı yere nöbet devr-i teslimine giden askerlerimize küstahlık yapmaya kalkmışlardır.

Son haftalarda artan mayın döşeme olaylarında ve askerlerimizi şehit eden ve yurdun iç yollarına kalleşçe yerleştirilen mayın ve diğer patlatıcıların ABD malı olduğu, teröristlerle yapılan çatışmalarda ele geçen birçok malzemenin de ABD çıkışlı olduğu tespit edilmiştir. Bu durumlar iki ülke arasında ki ilişkiler üstünde sürekli menfi etkiler yaratmakta ve durumu gerginleştirmektedir.

Türk halkının ve Türk hükümetinin sabrının taşmaya yaklaştığı bir dönemde de Amerikan yetkilileri, büyük elçiden, dış işleri bakanlığı sözcüsüne kadar ve konferans için Türkiye'ye gelen eski dış işleri bakanı Kissinger'a kadar herkes, Türkiye'ye Irak'a doğru sınır ötesi bir hareket yapmaması için uyarılarda bulunmaktadır.

Görülen odur ki, Türkiye ile Amerikanın şu dönemde ki çıkarları, menfaat anlayışları, önem verdikleri müteffikleri ve hareket motifleri ayrı ayrı platformlar ve ayrı istikametlerde gelişmektedir. Bu olduğu müddetçe de anlaşmazlıkların artması olağan kabul edilmelidir. Orta Doğu ve dünyada ki yeni trendler göz önüne alındığında, her iki ülkenin de kendi Orta Doğu ve genel politikalarını tekrar gözden geçirerek aralarında daha güçlü müşterek payda ve çıkarlar bulmalarında fayda vardır.

Son bir hafta içinde ABD yeni bir girişimde bulunmuş ve Türkiye ile ABD arasında ki müşterek noktaları ve çıkarları öne çıkartan, bunlar üstünde yeni projeler geliştiren yeni bir planın taslağı Türkiye'ye yetkili temsilciler göndermiştir. Ümit edilir ki bu girişim, olumlu sonuçlar versin ve iki ülke arasında ki ilişkilerde belirgin bir düzelme olsun. Durumu zaman ve olaylar gösterecektir.

III. Roma'nın Yeniden Doğuşu ve Türk-Rus İlişkileri

Yrd.Doç. Dr. Fırat PURTAŞ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü

1. Türkiye ile Rusya 1918'den bu güne, neredeyse bir asırdır barış içerisinde yaşayan iki ülkedir. İki ülke arasında diplomatik ilişkiler 1492'de kurulmuş olmakla birlikte, Türklerle Ruslar arasındaki tanışıklık Türklerin Küçük Asya'yı kendilerine vatan yapmalarından daha öncesine dayanır. Avrasyacı teoriye göre Rus ulusunun oluşumunda Orman ile (Slav unsuru) ile Bozkırın (Türk unsuru) *etnogenezi* temel rol oynamıştır.[1] Her hangi bir Rus'u keselediğinde altında mutlaka Tatar çıkar şeklinde meşhur bir Rus atasözü vardır.[2]

Türklerin ilk siyasi ve askeri ittifakı Rusya ile yaptığı az bilinir. Osmanlı Devleti 1798'de Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine önce Rusya ardından İngiltere ile ittifak yaparak koalisyon savaşlarına katılmıştır. Bundan otuz beş yıl sonra ise Osmanlı, kendi valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın isyanını tek başına bastıramayınca "denize düşen yılana sarılır" mantığı ile Rusya'nın uzattığı eli tutmak zorunda kalmıştır.[3] Osmanlı ile Rusya XIX. Yüzyıl dünyasında düvel-i muazzamadır (great powers). Henüz Almaya ve İtalya adı ile devletler ortada yoktur, ancak Osmanlı ile Rusya Avrupa güç dengesinde önemli yer tutar. Bu iki devletin bir özelliği de Türkler Müslüman oldukları için, Ruslar ise Hristiyanlığın Ortodoks meshebi-

1 Bu tezin öncüsü Lev Gumilev'dir. Gumilev'in, **Drevnya Rus i Velikaya Step**, adlı eseri bunu anlatır.

2 "Kajdovo Russkovo Yesli poteret kak slediyut, tam tatarin payavitsya" 18 Mayıs 2007 tarihinde Rusya'nın Samara şehrinde düzenlenen AB-Rusya zirvesinde Putin Rusya'daki demokrasi ve insan haklarına ilişkin kendisine yöneltilen soru karşısında bu Rus ata sözünü hatırlatarak dünyanın hiçbir yerinde saf ırk olmayacağı gibi saf Rus'un da olmayacağı, demokrasi ve insan hakları kavramlarının da göreceli olduğunu ifade etmiştir. Bkz. http://www.kremlin.ru/appears/2007/05/18/1831_type63377type63380_129540.shtml (24.04.2007)

3 Osmanlı-Rus ittifakları konusunda bkz. Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.40-65.

ne mensup oldukları için tam olarak Avrupalı sayılmazlar. Batı Avrupa tarafından "doğulu" olarak nitelendirilen bu iki devlet, Avrupa güç dengesinde sürekli karşı karşıya getirilerek birbirine karşı kullanılmıştır.

"Üçüncü Roma" iddiasında olan iki devlet bulunmaktadır: Osmanlı ve Rus İmparatorluğu. Klasik imparatorluk modelinin son örnekleri olarak nitelendirilebilecek bu iki imparatorluk da kendini Bizans'tan sonra Doğu Roma İmparatorluğu'nun devamı olarak görmüştür. Ruslar Ortodoksluğu Bizans'tan görerek 988 tarihinde resmi din olarak kabul etmişlerdir. Bizans'ın yıkılmasından sonra Elizarov Manastırı Filofey, Üçüncü Roma nazariyesini ortaya atarak, Ortodoksluğun yeni merkezinin Moskova olduğunu iddia etmiştir. Buna göre, Moskova Üçüncü Roma'dır ve üçlü testis inancı doğrultusunda dördüncü Roma olmayacak, Moskova ilelebet yaşayacaktır.[4] İstanbul'u feth ederek Bizans İmparatorluğu'na son veren Osmanlı Padişahı Fatih Sultan Mehmet ise, Müslüman bir Roma İmparatorluğu kurmayı hedeflemiştir. Üçüncü Roma'nın Osmanlı olduğunu savunan İlber Ortaylı da, Üçüncü Roma'nın Müslüman bir imparatorluk olduğunu, ancak etnisitelere önem vermeyen, dinde İslam'ın üstünlüğünü tanımakla beraber diğer dinlere de yaşama hakkı veren kozmopolit bir yapıda olduğunu savunur. Ortaylı'ya göre milliyetçiliğin Avrupalı tebaası arasında yayılmasıyla birlikte son Roma da yıkılmıştır. Dördüncü Roma ise olmayacaktır.[5]

Türklerin Hoş görüye dayalı Üçüncü Roma anlayışı imparatorluğun dağılmasına engel olamamış, ancak Moskova merkezli Üçüncü Roma nazariyesi Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerindeki yayılmacı politikalarına dayanak teşkil etmiştir. 1774 Küçük Kaynarca Anlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ortodoks tebaanın koyuculuğunu üstlenen Rusya, "Müslüman Türklerin boyunduruğu altında ezilen Slav ve Ortodoks halkların özgürlüğe kavuşturulması" gerekçesiyle Osmanlı ile bir çok savaş yapmıştır. Aynı anlayış doğrultusunda Rusya, Balkanlarda Sırplar, Bulgarlar ve Rumların; Kafkasya'da ise Ermeniler'in Türklere karşı mücadelelerini desteklemiştir. Bu halkların Osmanlı'ya karşı kışkırtılması ve Rusya himayesinde bağımsızlıklarının desteklenmesi Türkler üzerindeki olumsuz Rus imajının oluşmasında en temel faktör olmuştur. Milliyetçilik ateşi ile yanıp tutuşan Rumların, Sırpların, Bulgarların ve Ermenilerin Türklere yaptıkları zulümler, Balkan Türklerinin ve Kafkasyalı Müslümanların maruz kaldıkları kitlesel göçler[6] Türkiye'de Rusya'ya karşı da düşmanca bir bakış oluşturmuştur.

Karadeniz ve Türk boğazları tarih boyunca Türk-Rus rekabetinin en fazla meydana geldiği alandır. Büyük Petro'nun çabaları sonucu Rusların Karadeniz'e çıkması ve Karadeniz'in iç deniz statüsünün ortadan kalkmasından itibaren Boğazlar sorunu sadece Türkiye ile Rusya arasında bir çatışma konusu değil, aynı zamandan tüm Avrupa güvenliğini ilgilendiren bir konu olmuştur. Davison, Boğazlar meselesini *Doğu Sorunu*'nun merkezine yerleştirir.[7] Dış ticaretinin yarıdan fazlasını Karadeniz ve Boğazlar üzeriden gerçekleşti-

4 Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, TTK, Ankara, 1993, s.140.
5 İlber Ortaylı, **Osmanlı Barışı**, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2004, s.20-21.
6 Bu konuda bkz. Justin McCarthy , **Ölüm ve Sürgün**, Çev. Bilge Umar, İnkılap, İstanbul, 1998.
7 Roderic H. Davison, "Osmanlı Diplomasisi ve Bıraktığı Miras", s.269.

ren Rusya için ise Doğu sorununun bir parçası olan Boğazlar konusu herkesten fazla önem taşımıştır.[8] Türk boğazlarından geçiş rejimini düzenleyen Montrö Andlaşması konusnda Stalin'in yaptığı yorum Rusların Boğazlar üzerinde asırlardır verdiği mücadeleyi anlamak açısından manidardır: "Boğazlar üzerinde Japon imparatorunun ne kadar hakkı varsa bizim de hakkımız o kadar. Gülünç olmakla birlikte gerçek bu. *İngiltere'nin desteklediği küçük bir devlet* büyük bir devletin boğazını tutmuş ve geçmesine izin vermiyor."[9]

II.İçinde yaşadığımız dünya ve devletlerarası ilişkiler düzeni 19. ve 20. yüzyılın dünyasından çok farklıdır. Buna paralel olarak Türk-Rus ilişkilerinin de değişmesi beklenir. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye ile Rusya eskiyi hatırlatır şekilde yine yoğun bir rekabet içerisinde olmuşlardır. Bu rekabet yine eskiden olduğu gibi iki devletin siyasal ve kültürel etki sahaları üzerinde (Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya) ve geri planında enerji kaynakları ve ulaşım hatları üzerindeki hakimiyet mücadelesi gibi nedenler olmak üzere yine Boğazlara ilişkin yaşanmıştır. Bu rekabet çerçevesinde Çeçenistan ve PKK örneğinde görüldüğü gibi iki ülke birbirlerinin zayıf noktalarını koz olarak algılamıştır. Genel olarak değerlendirildiğinde 1990'lı yıllar Türk Rus ilişkilerinde jeopolitik rekabet ile ekonomik ve insani işbirliğinin iç içe geçtiği bir dönem olmuştur.[10]

19. yüzyılın başından sonlarına kadar İngiliz, Yirminci yüzyılın ikinci yarısının tamamında ise Amerikan faktörü Türk-Rus ilişkilerine büyük etki etmiştir. Rusya'daki Türkiye algılamasında da bu unsur belirleyici olmuştur. 1993 yılında ortaya koyduğu "Yakın Çevre" stratejisi çerçevesinde eski Sovyet coğrafyasını kendi "sorumluluk sahası" olarak ilan eden Rusya, ABD'nin buralardaki nüfuz politikasından rahatsız olmuş, Türkiye'yi de ABD'nin Avrasya'daki taşeronu olarak algılamaya devam etmiştir. 1990'lı yıllarda Rus siyasi eliti Soğuk Savaş mentalitesine yaklaştığı oranda Türkiye ile Rusya'nın arası da açılmıştır. Dağlık Karabağ, Çeçenistan, PKK, AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler İndirimi), Boğazlar, Ha-

8 L. N. Nejinsky ve A.V. Ignatyev, **Rossiya i Çernomorskie Prolivı (XVIII-XX Stoletiya)**, Mejdunarodnaya Otnaşeniya, Moskova, 1999, s.8.

9 N. Ulçenko, "K Voprosu O Formirovanii Rejima Postsovetskih Granits s Turtsiey v Zakavkazye i Çernom More", N.G. Kireyev (ed.), **Turtsiya mejdu Evropoy i Aziey**, Kraft+ ve IVRAN, Moskova, 2001, s.361.

10 Fırat Purtaş, "Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri: Dışlanmışlar Ekseni mi? Avrasyacı Yakınlaşma mı?" Global Strateji, S.6, Yaz 2006, s.42.

zar Petrolleri gibi 1990'lı yıllarda Türk-Rus ilişkilerinde gerginlik yaratan pek çok konu iki tarafın Soğuk Savaş tarzı düşünceyi kafasından atamamasından kaynaklanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde olduğu kadar hiçbir dönemde Türk-Rus ilişkilerinin ajandası dolu olmamıştır. İki ülke ilişkilerindeki gündem yoğunlu çatışan ya da örtüşen pek çok çıkarların noktasının olmasından kaynaklanmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde New York'taki ikiz kulelere yapılan saldırı tüm dünya da olduğu gibi Avrasya'daki güç dengeleri açısından yeni bir kırılma meydana getirmiştir. 1999'daki NATO'nun Kosova operasyonu sırasında donma noktasına ulaşan Rus-Amerikan ilişkileri 11 Eylül'ün ardından Rusya Devlet Başkanı Putin'in, terörle mücadelede Bush'a verdiği moral destek üzerine yeniden düzelme sürecine girmiştir. Rus-Amerikan ilişkilerindeki düzelmeye paralel olarak Türkiye ile Rusya 16 Kasım2001 tarihinde New York'ta "Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı" başlıklı bir belgeye imza koyarak, Avrasya'yı rekabet sahası olarak değil işbirliği sahası olarak tanımlamışlardır. Aynı nitelikte bir açıklama Mayıs 2002 tarihinde Bush'un Moskova'yı ziyareti sırasında ABD ve Rus devlet başkanları tarafından yapılmıştır. Putin'in Orta Asya ve Kafkasya'da ABD ile işbirliği yapmayı kabul etmesi ise, Rusya'nın "yakın çevre" politikasının iflası olarak değerlendirilmiştir. Öte yandan bu resmi belgeler ve açıklamalar reel politiğe farklı yansımıştır. ABD'nin Afganistan operasyonu ve sonrasında Gürcistan ile başlayıp Ukrayna ve Kırgızistan ile devam eden BDT ülkelerindeki renkli devrimler, Avrasya coğrafyasındaki Rus-Amerikan rekabetini daha da şiddetlendirmiştir.[11]

Kasım 2001'deki "Avrasya'da İşbirliği Eylem Planı" ne derece etkili olmuştur bilinmez, ancak özellikle 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de oylanan "yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması"na ilişkin Başbakanlık tezkeresinin reddedilmesinin ardından Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler daha önce hiçbir dönemde olmadığı kadar bir ivme kazanmıştır. Tarihte ilk kez bir Rus devlet başkanı Türkiye'ye resmi ziyaret gerçekleştirmiştir. Aralık 2004 tarihinde Putin'in Ankara ziyareti sırasında Türkiye ile Rusya arasında ilişkilerin "çok boyutlu ortaklık" düzeyine çıkarılmasına ilişkin ortak deklarasyon imzalanmıştır. 2005 yılı içinde değişik vesilelerle Başbakan Erdoğan üç kez Rusya'ya gitmiş, Putin Kasım 2005 tarihinde Mavi Akım doğal gaz boru hattının açılışı için tekrar Türkiye'ye gelmiştir. Bu dönemde Putin'in ifadesiyle *"çatışma ortamı oluşturacak tek bir sorun bile kalmamıştır. Rekabet için bir neden yoktur."*[12]

III.Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ardından ideoloji körlüğünden ve kamburundan kurtulan Rusya kendi kültürü ile barışma sürecinde önemli adımlar atmıştır. Bu süreçte başlangıçta Sovyet geçmişi ile bir çatışma yaşamakla birlikte reddi miras söz konusu edilmemiştir. Putin döneminde Sovyet milli marşının sözlerinin değiştirilerek aynı melodinin Rusya milli marşı yapılması, resmi törenlerde Kızıl bayrağın serbest bırakılması gibi Sovyet geçmişi ile barışıklığı gösteren sembolik kararlar alınmıştır. Öte yandan Sovyet döneminde köreltilen milli ve dini kimliğin yeniden canlandırılması doğrultusunda da planlı çalışmalar yürütülmüştür. Bu yönde atılan en büyük adımlardan biri "Yurtdışındaki Rus Ortodoks Kilisesi"nin Moskova Patriarh'lığı ile birleşmesi olmuştur. Bu gelişmede Putin'in doğrudan arabulucuğu ve çabaları belirleyici olmuştur. 988 tarihinde Ortodoksluğu devletin dini olarak ilan eden Vladimir (Aziz, Svyatoy)'den

İçinde yaşadığımız dünya ve devletlerarası ilişkiler düzeni 19. ve 20. yüzyılın dünyasından çok farklıdır. Buna paralel olarak Türk-Rus ilişkilerinin de değişmesi beklenir. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye ile Rusya eskiyi hatırlatır şekilde yine yoğun bir rekabet içerisinde olmuşlardır.

11 Avrasya coğrafyasındaki renkli devrimler konusunda bknz. Sinan Ogan (ed.), **Turuncu Devrimler**, Birharf Yayınları, 2006.

12 Putin bu sözleri Türkiye ziyareti öncesinde Soçi'de Türk gazetecilere verdiği mülakatında söylemiştir. Bkz. "Putin: Tedbir Alalım", **Radikal**, 02.09.2004 http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=126749

sonra ikinci "Aziz Vladimir" de Putin olacağa benzemektedir. Giderek monarşik bir devlet yapısına dönüşen Rusya'da, "Üçüncü Roma"nın yeniden dirilişi de muhtemeldir. Böyle bir gelişmenin Türk-Rus ilişkilerini ne ölçüde etkileyeceği belirsizdir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde ya da AB üyelik sürecinde her hangi bir pürüz ortaya çıktığında Rusya, bazı çevrelerce Türkiye'nin "B seçeneği" olarak sunulan bir devlettir. Rusya'yı Türkiye'nin dış politikasının "B seçeneği" ya da Batının alternatifi olarak görme anlayışı Türk-Rus ilişkilerinde tarih boyunca süreklilik gösteren noktalardan bir diğeridir.Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesinin önündeki en önemli engellerden biri de bu bakış açısıdır. Yüzyıllardır aynı coğrafyada zaman zaman çatıştığı, zaman zaman da işbirliği yaptığı büyük komşu olarak Rusya, Türk dış politikasının öncelikler sıralamasında her zaman en üst sırada yer alan bir ülkedir. Türkiye'nin, Rusya'nın görüşünden ya da tutumundan etkilenmeyen bir tek ulusal sorunu ya da dış politika hedefi dahi yoktur. İki ülke arasındaki ilişkiler komşuluk ilişkileridir. Esas olan bu ilişkilerin dostane bir şekilde işbirliği içerisinde yürütülmesini kalıcı kılacak mekanizmaların oluşturulmasıdır.

Türkiye, dış politikasını bağımsızlık, eşitlik esasına göre yürüten bir bölgesel güçtür. Çıkarlarının örtüşmediği durumlarda Türkiye Batılı müttefiklerine hayır diyebilen bir devlettir. Soğuk Savaş sırasında 1963 Jhonson mektubu, 1975 silah ambargosu nedeniyle yaşanan krizler, 1 Mart 2003 tezkere krizi buna örnek olarak gösterilebilir. Köklü bir devlet geleneği ve diplomasi geçmişine sahip olan Türkiye, uluslararası ilişkilerini duygusallıktan uzak bir şekilde genel kabul gören ilkeler çerçevesinde ulusal çıkarları doğrultusunda yürütmektedir. Eşitlik esasında Rusya ile dostane ilişkiler her zaman Türkiye'nin ulusal çıkarlarına uygun olmuştur. İki bölgesel gücün ortaklığı ise sadece kendileri için faydalı değil aynı zamanda geniş Avrasya coğrafyasının barış ve istikrarı için önemlidir. Türkiye ve Rusya Avrasya'nın barış ve istikrarını elinde bulunduran iki önemli devlettir.

Süper Güç Olma Yolunda Çin'in Enerji Politikaları

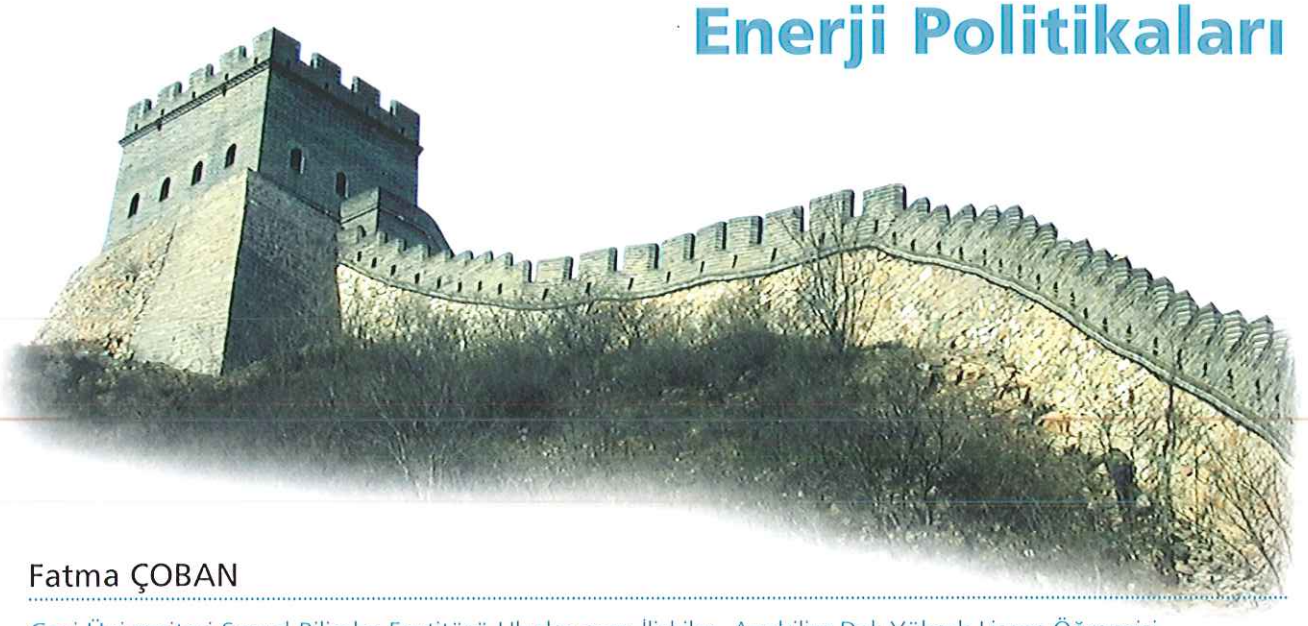

Fatma ÇOBAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslar arası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

"Bırakın Çin, uyusun. Uyandığında dünyayı sarsacaktır."

Napolyon Bonapart

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin yıkılmasına kadar olan dönemde yüzyıllarca afyonla uyutulan Çin ne Asya yapılanmasında ne de dünya güçler dengesinde olmayı başarabilmiştir.[1]

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemdeki dönüşüm süreci, Avrupa – Atlantik İttifakında Doğu – Batı entegrasyonunu getirirken[2] iki kutuplu sistemde göz ardı edilen, görmezden gelinen bir Çin gerçeği dünyayı sarmaya başlamış Uzakdoğu'nun bu kalabalık ülkesi kendisine uluslararası sistemde çok daha güçlü bir yer edinme imkanı bulmuştur. Yaşanan bu gelişme eski çağlardan beri esrarengiz bir toplum manzarası çizen, efsanelere en çok yer veren bu toplumu bölgesel ve küresel düzeyde üzerinde teoriler üretilen bir ülke konumuna getirmiştir.

Deng Xiaoping'in sıkça kullandığı "kedi fare yakaladığı sürece kedinin kızıl ya da beyaz olmasının hiç önemi yoktur" sözü, belki de 1978'den bu yana hızla büyüyen muazzam Çin ekonomisi ve gücü ile Çin'in yaklaşımı için kullanılabilecek en iyi ifade olsa gerek. Kuruluşundan Mao Zedug'un 1976'daki ölümüne kadar Çin, ekonomiden eğitime, ticaretten dış politikaya kadar her alanda ideolojik eksenli politikalar yürütürken Deng Xiaoping ile bir değişim süreci içerisine girmiş her alanda daha pragmatik politikalar yürütülmeye başlanmıştır.

1 ARSLAN, Esat, "Askeri Gücünü Öne Çıkaran Çin Nereye Koşuyor?", 2023 Dergisi, Eylül 2005, S.53, s.68.

2 CAŞIN, Mesut H., "Değişen Uluslar arası Konjonktür ve Çin Ulusal Güvenlik Stratejilerinin Yeni Parametreleri", (der) SANDIKLI, Atilla, GÜLLÜ, İlhan, Geleceğin Süper Gücü Çin, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.65.

Dünyanın en büyük açık şantiyesine 1 trilyon dolarlık döviz rezervleriyle birlikte dış yatırımlarını da çoğaltmıştır.

1978' den buyana dünyanın en büyük açık şantiyesine dönüşen Çin, GSMH'sini arttırmış, halkın refah seviyesini yükseltmiş, çok uluslu şirketlerin çekim merkezi haline gelmiş ve 60 milyar dolar civarında dış yatırım almış bununla birlikte yaklaşık 1 trilyon dolarlık döviz rezervleriyle birlikte dış yatırımlarını da çoğaltmıştır.

Ekonomisi durmak bilmeyen bir hızla büyüyen Çin, siyasi ve askeri bir güç olarak bölgesel ve küresel politikalarda ön plana çıkmaya, söz sahibi olmaya başlamıştır. Hızla büyüyen Çin, bu büyümeyi devam ettirmek için enerjiye her geçen gün daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu çalışmada Çin'in sosyo – politik ve ekonomik yapısı ile dünya ve bölge politikalarında daha fazla söz sahibi olmak isteyen Çin'in enerji politikalarından bahsedilecektir.

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC/Çin), aralıksız olarak 4000 yıldan daha fazla süredir yaşamını devam ettirmeyi başarmış olan en eski medeniyetlerden biridir. Küresel süreçte ABD hegemonyasına karşı bir duruş sergileyen Çin, 1,313,973,713 nüfusuyla dünya üzerinde en çok nüfusun sahip olan ülkedir. 21.yy.nin sonuna kadar da dünyanın en kalabalık ya da en kötü ihtimalle ikinci en kalabalık ülkesi olacağına kesin gözüyle bakılmaktadır. Bu orandaki nüfus büyüklüğü ve bu nüfusun eğitimli olması Çin'e hem Çin'in gücünü uluslararası arenada gösterme açısından hem de askeri ve ekonomik açıdan yararlanılabilecek uçsuz bucaksız bir kaynak sağlamada faydalı olmaktadır. Bu bağlamda Çin'in devasa nüfusu hem büyük bir kaynağın hem de büyük bir meydan okumanın göstergesidir.[3] Çin'deki nüfus artışı ise son 30 yıl içinde sürekli düşmektedir. Nüfus artış oranı ise en son resmi rakamlara göre 2004 yılında %0.6 olmuştur. [4]

ÇİN'İN EKONOMİK YAPISI

1800'lü yıllara kadar ÇHC'nin sadece Doğu Asya'da komşuları tarafından dikkate alınan bir güç değil aynı zamanda da çok önemli bir dünya gücü olduğu görülmektedir.[5] Ancak daha sonrasında meydana gelen gelişmeler, ÇHC'nin bu gücünü kaybetmesine ve ekonomik alanda da gerilemesine neden olmuştur. 1978'de ise Mao'nun ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping'in halen sürdürülmekte olduğu kabul edilen "Üç Aşamalı Kalkınma Stratejisi"ni yürürlüğe koymasıyla birlikte Çin, ekonomik alanda ortaya çıkmaya başlamıştır.

Üç Aşamalı Kalkınma Stratejisi'nin 1980 – 1990 yıllarını kapsayan ilk aşamasında Çin'in GSMH'sinin bir artması ve Hong Kong ile Macaou sorunsuz bir şekilde Çin ekonomisi ile bütünleştirilmesi hedeflenmiştir. Birinci aşama sonunda bu hedeflere ulaşılmış ve kişi başına düşen GSMH'si 250 dolardan 500 dolara çıkmıştır. 1990'dan 2000 yılına kadar devam eden ikinci aşamada ise Çin'in GSMH'si bir kat daha arttırılarak "997 milyon dolara"[6] ulaştırılmıştır. Bu aşamada belirlenen enerji ve stratejik çıkarların savunulması için önemli bir basamak olan Güney Asya'da güçlenme hedefine ise başarıyla ulaşılmıştır. 2000 yılında başlayan üçüncü aşama ise kişi başına düşen milli gelirin 2000 dolara çıkarılması hedeflenmektedir.

Yapılan ekonomik reformlarla Çin hükümeti ekonomiyi hantal, merkeziyetçi ve Sovyet modelinden daha dışa açık, yatırım yapabilecek, serbest ama ko-

3 KARACA, R. Kutay, Tek Kutuptan Çift Kutuba Dünyadaki Yeni Güç Çin, IQ Yayınları, İstanbul, 2.Baskı, 2004, s.35.

4 CORDESMAN, Anthony H., KLEIBER, Martin, Chinese Military Modernization and Force Development Main Report, Center for Strategic and International Studies, s.5.

5 TANAKA, Akihiko, "Global and Regional Geo-Strategic İmplications of China's Emergence" , Asian Economic Policy Review (2006)1 , s.180.

6 2023 Dergisi, Haziran 2001, s.25.

münist sistemin siyasi kontrolünde, üretken bir sisteme oturtmuştur.[7] Çin ekonomisi benzerine çok az rastlanacak bir şekilde bu başarısıyla 1978'de GSMH'si ile dünya sıralamasında 9. ülke iken 2005 yılında 2,23 trilyon ABD doları ile dünyanın en büyük 4. ekonomisi olmuştur. 11. beş yıllık kalkınma planında ise GSMH'sinin 2020 yılında yaklaşık 4 trilyon ABD doları olması hedeflenmiştir.

1978'den buyana yıllık ortalama olarak %9 oranında büyüyen, parasını baskı altında tutarak[8] ve 167 milyon dolarlık döviz rezervlerini 1 trilyon dolara yükselten Çin, dünya dış ticaretinin %10'nu oluşturmaktadır.

ÇİN'İN ENERJİ POLİTİKALARI

Çin, ekonomisindeki göz alıcı dönüşümle birlikte özellikle petrol başta olmak üzere enerji ithalatçısı ülke konumuna gelmiştir. Gelecekte ise Çin'in bu özelliğini koruması beklenmektedir. Nitekim Çin, günümüzde enerji kullanımında Asya'da birinci dünyada ise ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Çin'in 1980'lerin ortalarına kadar Asya'nın en büyük petrol ihracatçısı iken 1993'ten itibaren de giderek büyüyen bir petrol ithalatçısı olması hem Çin'i hem de bölgeyi dünya politikalarında büyük bir çekim merkezi haline getirmiştir.

BP'nin 2005 verilerine göre 2004 yılında Çin, günde toplam 27 milyon varil öncelikli ticari enerji kullanırken ABD 47 milyon , Rusya 13 milyon, Japonya 10 milyon, Hindistan 7 milyon öncelikli ticari enerji kullanmaktadır. [9]

Çin'in son 50 yıllık enerji kullanımına baktığımızda muhteşem bir değişim meydana geldiği görülmektedir. 114 milyar ton kömür rezervi ile dünya kömür rezervlerinin %13'üne sahip olan Çin'de 1950'lerde kömür, kullanılan enerjinin %93'ünü oluştururken bu durum ilerleyen yıllarda giderek azalma göstermiş ve 2004 yılına gelindiğinde %70 civarında kalmıştır. Bu azalışa rağmen kömür hala Çin'in

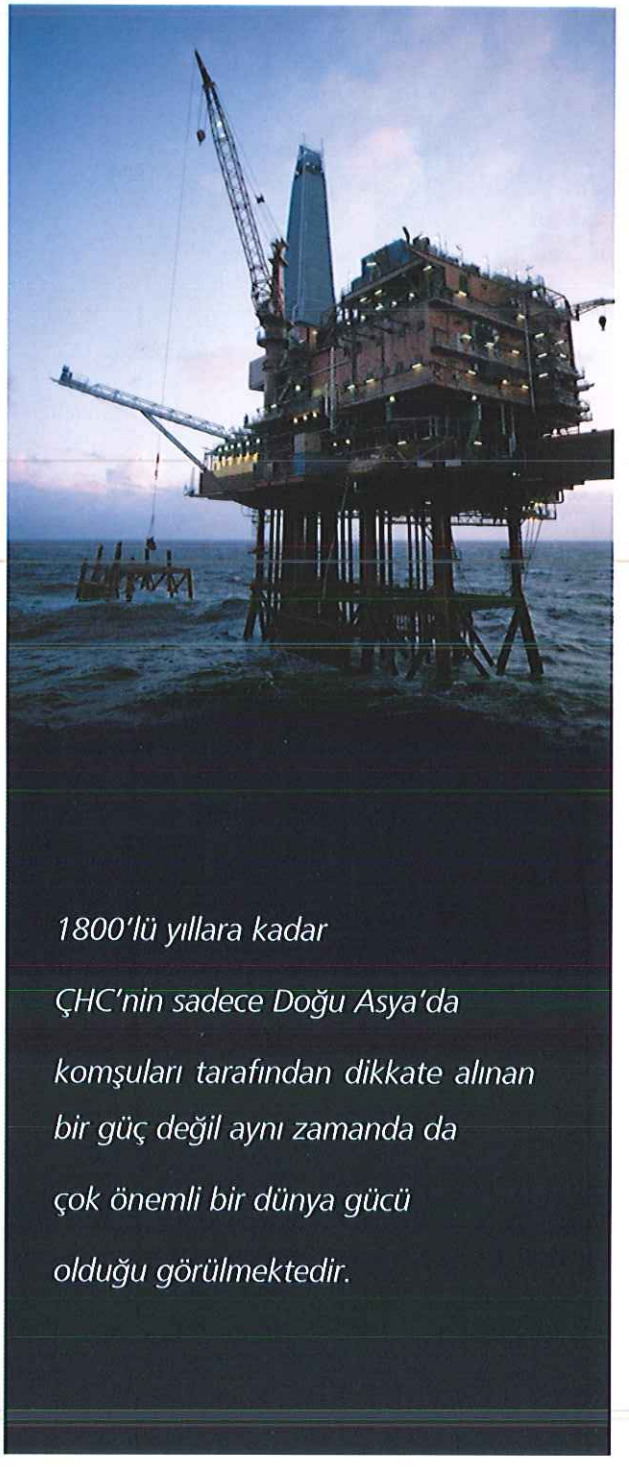

7 KARACA, R. Kutay, a.g.e., s.50.

8 Çin'in para birimi yuan on yıla yakın bir süredir sabit kur ile yönetilmektedir. 8,21 yuan yaklaşık 1 ABD dolarına eşittir.

9 Tianshu CHU, Fereidun FESHARAKI and Kang WU, "China's Energy in Transition: Regional and global İmplcations", Japon Center for Economik Research / Asian Economic Policy Review Volume 1 (2006), s.135.

enerji kullanımında önemli bir yere sahiptir hatta ilk sıradadır dense yanlış olmaz. İç tüketiminde kullanımının yanı sıra Çin, önemli bir kömür ihracatçısıdır. Örneğin 2004 yılında 28 milyon ton kömür ihraç etmiştir.

2004 yılı itibariyle Çin'in ispatlanmış petrol rezervleri 18,3 milyar varil iken günlük petrol üretimi ise 3,5 milyon varildir. Petrol tüketimi 1970'lerden günümüze giderek artmıştır. Örneğin, 1980'de günde 1,6 milyon varil petrol tüketilirken bu rakam 1990'da 2,2 milyon, 2000'de 2,6 milyon ve 2004 yılında ise 6,1 milyon varile ulaşmıştır. 2004 yılında petrol , tüm öncelikli ticari enerji tüketimi içinde %22.3'lük bir paya sahip olmuştur.

Doğalgaza gelince 2,2 trilyon metreküp olan rezervden üretilen yıllık 41 milyar m?'ün tamamı tüketilmektedir. Tüm öncelikli ticari enerji tüketimi içinde %2.6'lık bir paya sahip olan doğalgaz ekonomide giderek artan bir öneme sahip olmaya başlamıştır.

Nükleer güç konusunda Çin, çalışmalarına geç başlamış dahi olsa son yıllarda hızlı bir gelişim göstermiştir. 2005 yılının ortalarında 7,9 GW'lık kapasiteye sahip 9 reaktör açmış ve 4,4 GW'lık kapasiteye sahip olan 4 reaktörün yapımına da devam etmektedir. Bu konuda Çin, 2020 yılına kadar 30 reaktör açmayı planlamaktadır.

Su gücü Çin için önemli bir enerji kaynağıdır. Çin'in dünyadaki en büyük hidroelektrik kapasitesine sahip olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim Çin, kullandığı elektriğin %20'sini üretmektedir. Yanghe Nehri üzerine de 2009 yılına kadar bitmesi planlanan ve dünyanın en büyük güçlü tesisi olacak olan Three Gorges Hidroelektrik Projesi'ne 2005 yılında başlanmıştır. Su, Çin'in tüm öncelikli ticari enerji tüketimi içinde % 5,6'lık bir paya sahiptir.

Günümüzde özellikle petrol ithalatında yaşadığı artış miktarı gelecekte ise buna ek olarak doğalgaz ithalatının da giderek artacak olması enerji güvenliği sorununu Çin hükümetinin birinci öncelikli konusu haline getirmektedir. Bu bağlamda enerji kaynaklarının çeşitlendirilebilmesi, enerji temini konusunda ilişkide bulunduğu devletlerle olan karşılıklı bağımlılık ve işbirliği, Pekin yönetimi açısından son derece önemlidir.

Sorun yalnızca Çin'in ihtiyaç duyduğu enerjiyi bir kaynaktan elde etmesi değil, bunun ülkeye güvenli bir biçimde ulaştırılmasını da kapsamaktadır. Dolayısıyla sadece kaynak çeşitliliği yaratmak değil, enerji taşımacılığı ve nakil hatlarında da güvenliği sağlamak Pekin yönetiminin çözmesi gereken diğer önemli bir sorun alanıdır.

Bu nedenle Çin, enerji güvenliği politikalarını gözden geçirmeye bunları desteklemek için de uluslararası arenaya deniz aşırı yerlerde enerji yatırımı yapmak ya da stratejik petrol stoku kurmak gibi yeni taşlar sürmektedir.

Bugün yeterli petrol temini, Çin'in ekonomik ve askeri varlığını koruyabilmesi için olmazsa olmaz bir faktördür. Bu da Çin'in Ortadoğu'daki petrol ihracatçısı ülkelerle ilişkilerini sıcak tutmasını zorunlu kılmaktadır.[10] Çin, günümüzde tükettiği petrolün %40'ını ithal ederken bunun yaklaşık %44'ünü Ortadoğu bölgesinde karşılamaktadır.[11] Bu nedenle Orta Doğu bölgesi Çin'in enerji kaynaklarına yönelik ürettiği dış politikada hayati bir konuma sahiptir. Zira, Orta Doğu dışından Çin'e akan petrol, hem Çin için daha maliyetlidir hem de kısıtlı rezervlere sahip olunmasından dolayı çok fazla gelecek vaat etmemektedirler.

Çin son dönemde ülkesine yabancı sermaye çekmeye çalışırken özellikle petrol sektörüne de Ortadoğu şirketlerini çekmeye çalışmaktadır. Bununla beraber , İran , Suudi Arabistan, Kuveyt ve Yemen ile petrol anlaşmaları imzalamaktadır.

Çin, bölge ülkelerinden Suudi Arabistan'la özellikle petrol ticareti konusunda yakın bir ilişki içindedir. Suudi Arabistan, Çin'in petrol ithalatında yüzde 17'lik bir paya sahiptir. Ayrıca, Çin Suudi Arabistan'la bu ülkeden yıllık 10 milyon ton ham petrol ithal etmesini öngören bir anlaşma daha imzalamıştır.Suudi Arabistan'dan geçen yıl 20 milyon ton civarında petrol almıştır.[12] Buna ilaveten, Çin'de kurulması planlanan bir rafineri için her iki ülke 1,5 milyar dolarlık bir yatırım ortaklığına girişmişlerdir. Suudiler ise Çin'den orta menzilli balistik füze satın almaktadır.

Su gücü Çin için önemli bir enerji kaynağıdır. Çin'in dünyadaki en büyük hidroelektrik kapasitesine sahip olduğu tahmin edilmektedir.

Çin'in ikinci büyük petrol şirketi olan SINOPEC'le İran arasında Ekim 2004'de 70 ila 100 milyar dolara tutarındaki sıvılaştırılmış doğalgazın (LNG) satışı konusunda imzalanan anlaşma önemli bir dönüm noktasıdır. Bu anlaşmanın önemli bir parçası da SINOPEC'in 30 yıl içerisinde İran'dan 250 milyon ton sıvılaştırılmış doğalgaz alması ve güneybatı İran'da yer alan Yadavaran petrol yatağının geliştirilmesi konusunda varılan mutabakattır. Sadece gaz satışından İran'ın 70 milyar dolar civarında bir gelir elde etmesi beklenmektedir. İran'da bulunan ve 17 milyar varillik bir kapasiteye sahip olan başka bir petrol rezervi için de Çin'in İran'a 100 milyar dolarlık yatırımı da söz konusudur.

Deng yönetimi ile hızla büyümeye başlaya Çin, zengin enerji kaynakları ve geniş pazar imkanı nedeniyle Orta Asya'ya önem vermeye başlamıştır. Bu amaçla da bölge de pek çok stratejik yatırım gerçekleştirmiştir. "Enerji açığını gidermek için, Orta Asya rezervlerini birinci öncelik kaynak olarak algılayan Pekin bu bağlamda da Tarım Havzası ve Sincan Bölgesi'ni "ucu dönülmez çöl" topraklarını aşabilecek petrol/gaz boru hatlarının, Orta Asya enerji havzasına bağlanması suretiyle kalkınma hamlesindeki uluslararası rekabet hızını muhafaza edebilmeyi ha-

10 ÜNGÖR, Çağdaş, "Çin'in Ortadoğu Politikası", (der) SANDIKLI, Atilla, GÜLLÜ, İlhan, Geleceğin Süper Gücü Çin, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005,s.153.

11 EKREM, Nuraniye Hidayet, "Çin Hamas Kartına Oynuyor", Cumhuriyet Strateji, 19 Haziran 2006, Y.2, S.103, s.16.

12 EKREM, Nuraniye Hidayet, "Çin Ortadoğu'ya Yöneliyor", Cumhuriyet Strateji, 6 Şubat 2006, Y.2, S.84, s.23.

yati öncelikli olarak tanımlamaktadır".[13] Kazakistan'la yapılan boru hattı anlaşması çerçevesinde 25 Mayıs'ta Çin'e petrol akmaya başlamıştır. İlk beş yıllık dönemde hattın yıllık petrol aktarma miktarı 10 milyon ton olacaktır. Bu miktar 2010 yılında 20 milyon tona çıkacaktır. Bu boru hattıyla Kazakistan, Çin'in yıllık ihtiyacının 1/6sını karşılayacaktır.

Suudi Arabistan'dan sonra dünyanın ikinci büyük petrol satıcısı olan Rusya Çin'in tükettiği enerjinin %8'ini karşılamaktadır. Rusya, bu yıl için demiryolu taşımacılığı ile Çin'e 15 milyon ton ham petrol sevk etmeyi planlamaktadır. Çin ve Rusya arasında henüz bir boru hattı olmadığı için enerji sevkıyatı trenlerle yapılmaktadır. Hali hazırda Rusya, Sibirya'dan Pasifik kıyısına uzanan yapımı 2008'de tamamlanması planlanan 11,5 milyar dolar tutarında bir petrol boru hattı döşeme kararı alınmıştır.

Bu noktada Uzakdoğu'nun iki büyük ülkesi Çin ve Japonya arasında Rus petrolüne ilişkin bir rekabet de yaşanmaktadır. Aslında burada ilk teklifi Çin yapmıştır. 2240 km uzunluğunda ve Angarsk'tan Daqing'e kadar uzanan boru hattı Temmuz 2002'de Rusya ile Çin arasında prensipte anlaşıldı. Fizibilite çalışmalarının yapılması için bir karar alındı. Uygun olup olmadığına da bu çalışma sonucunda karar verilecekti. 1,7 milyar dolara mal olan bu boru hattı 2005 yılında başlayacak ve 2010 yılında da Çin'e yıllık 20 – 30 milyon m? petrol ithal edilecekti. [14]

Bu projenin arkasından 2003 yılında Japonya da bir teklif götürdü. 16 milyar dolara mal olacak bu boru hattı 3800 km uzunluğunda olacak ve Angarsk'tan Nakhodka'ya kadar uzanacak ve tüm masrafları Japonya üstlenecekti. Bu durum Rusya için daha cazip görünmektedir. Hem bu hattan alıcı sayısı fazla olacak hem de finansal desteği Japonya yapacaktı.[15] Ancak Rusya, bu yolla Japonya ile arasındaki çevre sorunlarının ve toprak anlaşmazlıklarını çözmeye çalışmaktadır.

Enerjide önemli bir ithalatçı konumuna gelmesi enerji güvenliğinin Çin'de birincil öneme sahip olmasına neden olmuştur.Enerji güvenliği ilk defa kendini 2001-2005 yıllarını kapsayan onuncu beş yıllık kalkınma planında kendini göstermiştir.

Bu boru hatları ikili ilişkilere de zarar vermektedir. Çin, Japonya'ya yaptığı 3 milyon m? petrolü durdurmayı düşünmüştür. Belki bu miktar çok azdır ama politik açıdan bir güven eksikliğinin bir yansıması olacağı için çok önemli bir durum arz etmektedir. [16]

Gerek coğrafi koşullar gerekse de uluslararası ortam Çin'in Sibirya ve Orta Asya'daki enerji kaynaklarından kolayca yararlanmasına mani olduğu için, Çin'i Ortadoğu petrollerine bağımlı kılmaktadır. Çin, bu bağımlılığı azaltmak ve hareket serbestisini arttırmak için, enerji ithal ettiği ülke sayısını arttırarak, dünya petrol kaynaklarının % 15- % 18'ine sahip olan Afrika'ya doğru yeni bir atak başlatmıştır.

Çin, günümüzde tükettiği petrolün %40'ını ithal ederken 2005 yılında petrol ithalatının %30'unu bu bölgeden sağlayarak 38 milyon ton petrol ithal etmiştir.Her geçen yıl Angola'dan ithal ettiği petrol miktarı artmaktadır. Çin, Angola'nın yanı sıra Mısır, Gabon ve Cezayir ile de işbirliği alanlarını arttırmaktadır.

Ayrıca petrol bakımından Afrika kıtasının en zengin ülkelerinden biri olan Sudan ile neredeyse stratejik işbirliği olarak adlandırılabilecek ilişkiler kurmaktadır. 10 yıldır Sudan'daki petrol çıkartma işinde Çin

13 CAŞIN, Mesut H., "Yeni Süper Güç Adayı Çin'in Enerji Politikaları", (der) SANDIKLI, Atilla, GÜLLÜ, İlhan, Geleceğin Süper Gücü Çin, Tasam Yayınları, İstanbul, 2005, s.139.

14 LIAO, Xuanli , "The Petroluem Factor in Sino – Japanese Releations: beyond energy cooperation", International Relations of the Asia – Pasific, Vol. 7 ,2007, s. 42.

15 LIAO, Xuanli, a.g.m., s. 43.

16 GOLDSTEIN, Lyle, KOZYREV, Vitaly, "China, Japan and the Scramble for Siberia", Survival, Vol. 48, No. 1, İlkbahar 2006, s.191.

şirketleri ön plana çıkmaktadır. Gerek petrolün üretiminde gerekse de silah fabrikalarında azımsanmayacak ölçüde Çinli görev almaktadır. Sudan'ın hafif ve ağır silah sanayisi Çin tarafından kurulmaktadır. Temmuz 2004 yılında ise Çin, ABD'nin BM vasıtasıyla Darfur olayları nedeniyle Sudan'a yaptırım uygulamasını veto etmiştir.

China National Petroleum Corperation _CNPC, Sudan'daki büyük proje kapsamında 1999'dan beri ihracat yapmaktadır. Halen Çin şirketinin payı günde 150,000 varildir.[17] Sudan ile Çin arasındaki ticari ve ekonomik ilişkiler her geçen gün artmaktadır. Bu ilişkiler Sudan'ı Çin'in Afrika'daki üçüncü en büyük ticari ortağı yapmaktadır. 2004 yılında 10 doktora programı öğrencisi de eğitim nedeniyle Pekin'e gelmiştir.

Afrika, petrolün dışında diğer yeraltı kaynakları ve mineraller bakımında da hala zengin olan bir alandır. Önümüzdeki dönemlerde altın, gümüş, demir ve platin gibi değerli metallere olan ihtiyacın artacağı öngörüsü dikkate alındığında, yine bu durum da Çin'in iştahını kabartan bir diğer nokta olmaktadır. Bu nedenle madencilikte belirli bir seviyeye gelmiş olan Çin, bu konuda Afrika'ya yardın ve yatırım olanaklarını sunabilmektedir.

Tüm bunlarla birlikte "1990'lı yılların sonunda Eritre ve Etiyopya'da çıkan savaştan sonra bölgeden kaçan Batılı yatırımcıların yerini Çinli yatırımcılar almıştır."[18] Çinliler ilaç sanayinden altyapı hizmetlerine kadar tüm sektörlere yavaş yavaş girmeye başlamışlardır.[19] 2002 yılında Zimbabve'de gerçekleştirilen toprak reformları sonucunda kaçan Batılıların yerini Çinli iş adamları ve işçileri almıştır. Çad'da ise petrolden pay kapmak için isyancılara destek verirken Ortaafrika'da petrol bulunma ihtimalini göz önünde bulundurarak şimdiden bu ülkeye gerekli yatırımları yapmaktadır. Afrika'da en çok petrol ihraç eden ülkeler arasında olan Nijerya'da da yatırımlar yapmaktadır. Bunun için ülkedeki petrol rafinelerinden biri-

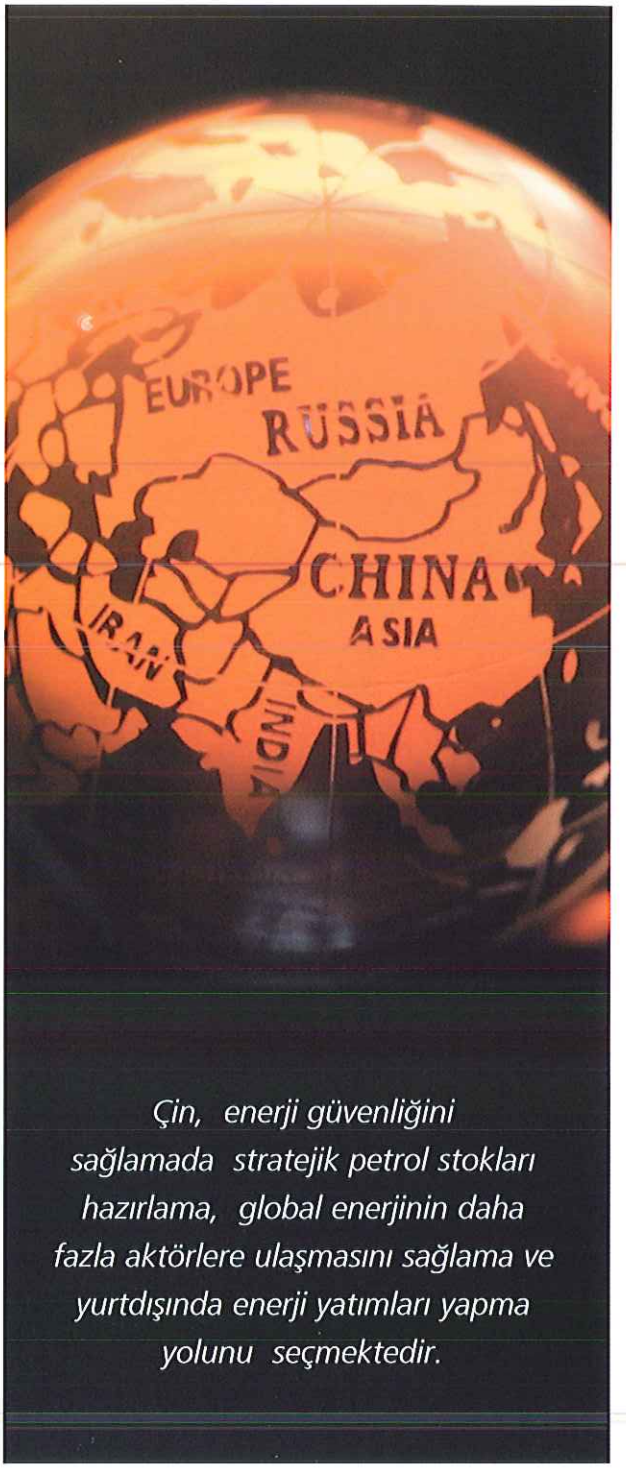

Çin, enerji güvenliğini sağlamada stratejik petrol stokları hazırlama, global enerjinin daha fazla aktörlere ulaşmasını sağlama ve yurtdışında enerji yatımları yapma yolunu seçmektedir.

18 KAVAS, Ahmet, "Çin Kıskacında Kıta: Afrika", http://www.tasam.org/modules.php?name=News&file=article&sid=270

19 KLARE, Michael , VOLMAN, Daniel , "America, China & the Scramble for Africa's Oil", Review of African Political Economy, Vol. 33, No. 108, Haziran 2006, s. 307.

Çin' in ekonomisi 20 yıl boyunca son senelerdeki büyüme hızını sürdürürse 2020 yılında ABD ekonomisini satın alma gücü bakımından geride bırakabilcektir.

ne 2 milyon dolar vererek %45 hissesine ortak olurken eski rafinelerin modernizasyonu için de yardım etmektedir. Diğer bütün Afrika ülkelerine petrolden ziraata, orman işletmeciliğinden ilaç sanayine ve altyapı hizmetlerine kadar pek çok alanda da yardım etmektedir.[20]

Daha önce de belirttiğimiz gibi artan enerji ihtiyacı Çin'in en kolay ve en güvenli yoldan enerjiye ulaşmasını hayati derece de önemli kılmaktadır. Enerji açısından Çin, %60 oranında Ortadoğu ve Orta Asya/Hazar Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerine bağımlıdır. Ortadoğu petrol rezervlerini kontrol eden ABD'nin, Amerikan şirketleri aracılığıyla Hazar Denizi petrol ve doğalgaz rezervlerini de kontrolü elinde tutması için üzerinde büyük bir baskı yaratmaktadır. Bu noktada ABD'nin dünya petrol fiyatları üzerindeki göreceli kontrol yeteneği de dikkate alınmalıdır. Nitekim, petrol fiyatlarının artması da Çin için en az ülkesine petrolün ulaşmaması kadar büyük sıkıntı yaratabilir.Bu nedenle Çin elde ettiği enerji kaynaklarını mümkün olduğunca çeşitlendirmeye çalışmaktadır.

Çin, artan ekonomik gücü ve 1 trilyon dolarlık döviz rezervinin sağladığı imkan ve yetenekle dünyanın birçok yerinde yatırım yapmaktadır. Örneğin, Latin Amerika'da, Arjantin'de, Brezilya'da , Venezüella'da ve Kanada'da ciddi yatırımları bulunmaktadır.

Kanada ve Çin arasında Alberta petrolünün Çin'e taşınması için bir petrol boru hattı inşası ve limanlar konusunda mutabakata varılmıştır. Projeye göre günde 1 milyon varil petrolün Çin'e ulaşması hedeflenmektedir.

Çin, toplam olarak 100 milyar dolara yakın yatırım yaptığı Latin Amerika'da özellikle Venezüella'nın petrol ve doğalgaz endüstrisine girerek her ay 120 bin varil petrolü ülkesine aktarmaktadır.

Çin Petrol Şirketi- CNPC, 1997 yılında ihale yoluyla Kazakistan Aktyubinsk Münai Gaz Şirketinin %60 hissesini 4,3 milyar dolara satın alırken aynı zaman-

20 ÇOBAN , Fatma, "Sarı Ejderin Siyah Sahada Nüfuz Mücadelesi", http://www.jeopolsar.com/14.htm

Çin'in gelişimindeki en büyük engel ise enerji ihtiyacıdır. Bu bağlamda Çin'in Ortadoğu'da , Orta Asya ve Kafkaslarda ya da Afrika'da takip edeceği politikalar sadece ABD'yi değil bu bölgelerle yakın işbirliği olan Türkiye'yi de yakından etkileyebilecek nitelikte olabilir.

da "CNPC, 150,000 varil petrol üretimi yapan PetroKazakhstan şirketinin hisse senetlerini 4,2 milyar dolara almıştır."[21] Bunun yanında Özbekistan'da ise 120 Çin sermayeli firma işlem yapmaktadır.

Çin, son dönemde özellikle kıyı şeride yerleştirilmiş gaz terminalleri yapmaktadır. 3,5 milyon ton kapasiteli Guangdong ve 2,6 milyon ton kapasiteli Fujian terminalleri bunlardan birkaçıdır. Ayrıca, döşenecek boru hatlarıyla 2015 yılında Rusya'dan 2020 yılına kadar da Orta Asya'dan gaz alımına başlayacaktır.

Enerjide önemli bir ithalatçı konumuna gelmesi enerji güvenliğinin Çin'de birincil öneme sahip olmasına neden olmuştur. Enerji güvenliği ilk defa kendini 2001 – 2005 yılarını kapsayan onuncu beş yıllık kalkınma planında kendini göstermiştir. Ancak yazara göre Çin , hala enerji güvenliği politikalarının belirlenmesinde acık ve kesin bir tutum ortaya koyamamıştır.

Çin , enerji güvenliğini sağlamada stratejik petrol stokları hazırlama, global enerjinin daha fazla aktörlere ulaşmasını sağlama ve yurtdışında enerji yatımları yapma yolunu seçmektedir.

Buna göre Çin, onuncu beş yıllık kalkınma planı ile toplam 100 milyon varil stratejik petrolü stoklama kararı almıştır. Bunun için de çalışmalara başlamıştır.

SONUÇ

Çin, genelde ne istediğini, mevcut aşamada neyin mümkün olduğunu çok iyi bilen ve amacına ulaşmak için de akılcı ve sabırlı bir politika yürüten nadir ülkelerden biridir. Eğer Çin ekonomisi 20 yıl boyunca son senelerdeki büyüme hızını sürdürürse 2020 yılında ABD ekonomisini satın alma gücü bakımından geride bırakabilecektir. Bu noktada da ABD, enerji açısından uluslararası politikada ön plana çıkmaya başlayan Güneydoğu Asya'ya komşu alanlardaki enerji kaynaklarını ve buralardan geçen enerji nakil hatlarını kontrol ederek, ithal ettiği petrolün önemli bir kısmı bu hatlardan geçen Çin'i denetim altına almaya çalışmaktadır.

Çin'in gelişimindeki en büyük engel ise enerji ihtiyacıdır. Bu bağlamda Çin'in Ortadoğu'da , Orta Asya ve Kafkaslarda ya da Afrika'da takip edeceği politikalar sadece ABD'yi değil bu bölgelerle yakın işbirliği olan Türkiye'yi de yakından etkileyebilecek nitelikte olabilir.

21 MAYAMEROVA, Aynur, "Çin'in Kazakistan İlgisi", Cumhuriyet Strateji, 26 Aralık 2005, Y.2, S.78, s.19.

Kıbrıs Sorununda Hangi Noktadayız?

Doç. Dr. Kamer KASIM
Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi

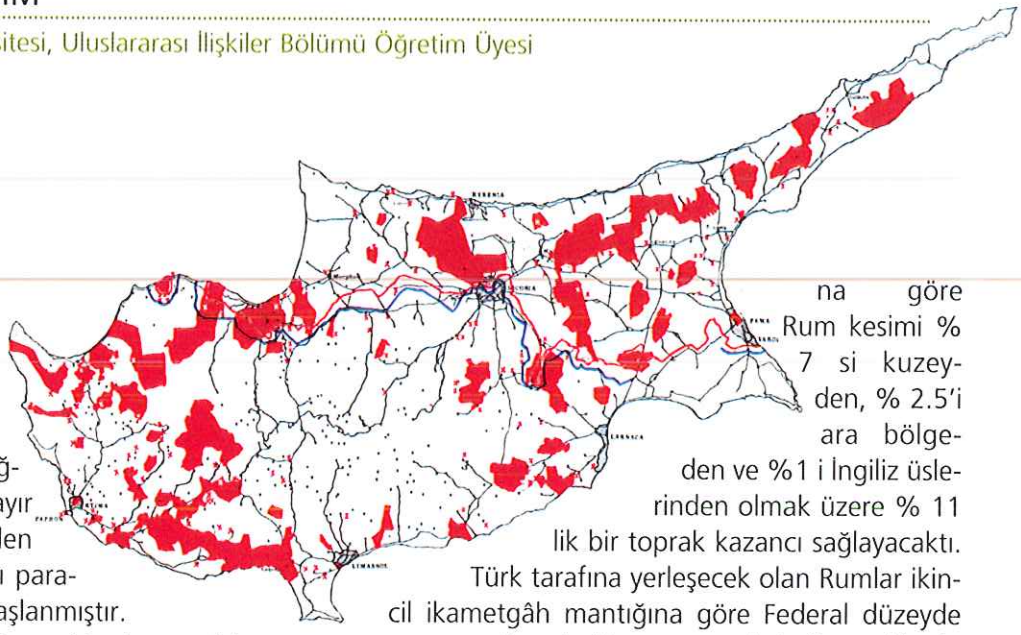

Annan Planı'nın 24 Nisan 2004 tarihinde yapılan referandumun sonucunda Kuzey'deki evet oylarına rağmen, Güney Kıbrıs'taki hayır oylarıyla reddedilmesinden sonra Kıbrıs sorunu farklı parametrelerle tartışılmaya başlanmıştır. Avrupa Birliği'nin (AB) Yunanistan'ın genişlemeyi veto edeceği tehdidinin etkisiyle sorunlu olan bir yapıyı üyeliğe almasıyla Kıbrıs sorunu AB'nin de problemi olmuştur. Daha Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'nin (GKRY) "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla üyeliği gerçekleşmeden önce sorunun bilincinde olan AB içerisindeki etkili ülkelerin girişimiyle dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın adıyla anılan plan ortaya atılmıştı. İsviçre'nin Luzern kenti yakınlarındaki Bürgenstock'da yapılan görüşmeler sonucunda son şekli verilen plan ana hatlarıyla Türk ve Rum kurucu devletlerinden oluşan iki kesimli parlamentoya sahip bir devlet modeli öngörmekteydi. 48 kişilik Temsilciler Meclisinde nüfusa oranlı temsil öngörülürken tarafların her birinin en az 1/4 sandalyesi olması kabul edildi. Senatoda ise eşit temsil olacaktı. Bu durumda Temsilciler Meclisinde 36 Rum, 12 Türk olurken Senatoda ise iki tarafın 24'er senatörü olacaktı. Plana göre Rum kesimi % 7 si kuzeyden, % 2.5'i ara bölgeden ve %1 i İngiliz üslerinden olmak üzere % 11 lik bir toprak kazancı sağlayacaktı. Türk tarafına yerleşecek olan Rumlar ikincil ikametgâh mantığına göre Federal düzeyde seçme ve seçilme haklarını güneyde kullanacaklardı. Plana göre 29 ayda Türk Silahlı Kuvvetlerinin adadaki asker sayısı 6 bine, 2011'de 3 bine ve 2018'den sonra da üç yılda bir gözden geçirilmesi şartıyla 650'ye indirilecekti. Türk tarafı açısından planın en önemli eksiği derogasyonların AB birincil hukuku haline getirilememiş olmasıdır. Planın genel anlamda en önemli eksiği ise mülkiyet sorununa net bir çözüm sunamamasıydı. Plan bir Mülkiyet Kurulunun oluşturulmasını istemekteydi. Kurul iki oluşturucu devletten ikişer ve Kıbrıslı olmayan, Türkiye, Yunanistan ve Birleşik Krallık vatandaşı da olmayan üç kişiden olmak üzere yedi kişiden oluşacaktı. Kurulun görev süresi on yıl olarak öngörülmüş ve on yılın sonunda da birer yıl uzatılabileceği belirtilmiştir. Bu durum mülkiyet ile ilgili statünün uzun yıllar belirsiz olacağı anlamına gelmekteydi.[1]

Planın Türk tarafında kabul edilip, Rum tarafında

1 Annan Planı'nın detayları için bakınız, http://www.abhaber.com/belgeler.asp , 08 Mayıs 2007.

reddedilmesi Türk tarafının çözüm istemediği şeklindeki önyargıların sarsılmasına yol açmış ve Rum tarafının referandum sonrası uluslararası alanda zor durumda kalacağı izlenimi ortaya çıkmıştır. Türk tarafında plana evet demenin getirisi olarak izolasyonların kalkacağı ve önemli kazanımlar olacağı beklentisi hâkim olmuştur. Ancak referandumun yapıldığı 24 Nisan 2004 tarihinden günümüze kadar bu beklentilerin gerçekleşmediği açıktır. Rum tarafı hayır oylarına rağmen AB üyesi olduğu gibi KKTC'ye yönelik olası AB açılımlarını engelleyici rol de oynamaktadır. Üstelik referandum sonrasında da Kıbrıs sorunu Türkiye'nin AB üyelik süreci önünde bir engel olarak sunulmaktadır. Nitekim 17 Aralık 2004 AB Brüksel Zirvesi sonunda yayınlanan metnin 19. maddesinde Türkiye'den Ankara Antlaşmasını 10 yeni AB üyesi ülkeyi de kapsayacak şekilde genişletmesi istenmiştir. Bunun anlamı "Kıbrıs Cumhuriyeti" adıyla AB üyesi olan GKRY'ne diğer AB üyesi ülkelere tanınan hakların verilmesinin Türkiye'den istenmesidir. Bu talebe karşın Türkiye uyum protokolü olarak da adlandırılan ek protokolü onaylarken bir de deklarasyon yayınlamıştır. 6 paragraftan oluşan deklarasyonda Kıbrıs sorununa çözüm konusunda Türkiye'nin kararlılığı ifade edilmiş ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 1960 yılında kurulan asıl ortaklık devleti olmadığı ve Türkleri temsil etmediği belirtilmiştir. Türkiye deklarasyon ile 1960 garanti, ittifak ve kuruluş antlaşmalarından kaynaklanan hak ve menfaatlerinde bir değişme olmadığını teyit etmiştir. Deklarasyonda ek protokolün imzalanmasının KKTC ile olan ilişkileri değiştirmeyeceği vurgulanmıştır. Yine Türkiye, Kıbrıs'ta kapsamlı bir çözüm sonucunda oluşacak yeni ortaklık devleti ile ilişkiler tesis etmeye hazır olduğunu yayınladığı deklarasyon ile açıklamıştır. Deklarasyon metniyle birlikte Türkiye Dışişleri Bakanlığı yaptığı basın açıklamasında Kıbrıs Cumhuriyeti adıyla tanınan Rum Yönetimi'nin sadece Yeşil Hat'tın güneyinde egemen olduğu belirtilmiştir.[2] Türkiye için asıl olan KKTC'ye yönelik izolasyonların kalkmasıdır. Bu sağlanırsa uyum protokolü de Rum Kesimine yönelik olarak da uygulanabilir. Türkiye bu görüşünü kararlı bir şekilde her ortamda dile getirmiştir. Hatta 24 Ocak 2006 tarihinde ortaya attığı eylem planında Türkiye, limanlarını ve havaalanlarını Kıbrıs Rum kesimi araçlarına açmayı önerirken, Kuzey Kıbrıs'taki limanların kişilerin ve malların uluslararası dolaşımına açılmasını ve yine Ercan havaalanının da Kıbrıs Türk yönetimi altında doğrudan uçuşlara açılmasını talep etmiştir.[3] Öneri Yunanistan ve Kıbrıs Rum Yönetimi tarafından kabul edilmemiştir. Ardından AB dönem başkanlığını yürüten Finlandiya tarafından

2 Ek Protokol ve Deklarasyon Metni için bakınız, T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası, http://www.mfa.gov.tr/NR/rdonlyres/CF1DE678-FA55-4B98-9E39 23D34C343EA5/0/DEKLARASYONMETNi.doc , 29 Temmuz 2005. Kamer Kasım, "Avrupa Birliği Üyelik Sürecinde Kıbrıs, Ermeni Sorunu ve Azınlıklar", Avrasya Dosyası, Cilt. 11, Sayı. 1, 2005, ss. 94-96.

3 24 Ocak 2006 tarihinde açıklanan Eylem Planı metni için bakınız, T.C. Dışişleri Bakanlığı web sayfası, http://www.mfa.gov.tr/MFA_tr/guncel/yeni_acilim.htm , 01.11.2006.

da bir öneri sunulmuştur. Kıbrıs'ta Türk tarafının elinde bulunan kapalı Maraş bölgesinin iki yıllık bir süre için BM gözetiminde açılması, AB Komisyonunun gözetimi altında iki yıllığına Kuzey Kıbrıs'taki Magosa Limanı'nın dış ticarete açılması, doğrudan ticaret tüzüğünün uygulanması karşılığında Türkiye'nin bazı deniz ve hava limanlarını Rum Kesimi araçlarına açmasını içeren öneri taraflarca reddedilmiştir. Rum Yönetimi Maraş bölgesinin verilmesini istemiş ve Magosa Limanı'nın AB Komisyonu gözetiminde açılmasının ise "Kıbrıs Cumhuriyeti" Bakanlar Kurulu kararıyla yapılması talebinde bulunmuştur. Plan KKTC'ye yönelik izolasyonları kaldırmadığından örneğin Ercan havaalanının uluslararası uçuşlara açılması konusu yer almadığından KKTC ve Türkiye açısından da yeterli bulunmamıştır. Ayrıca Maraş bölgesinin iki yıllık süre için BM gözetiminde açılması belirtilirken iki yıllık sürenin sonunda ne olacağı açık değildi. Türkiye 2006 Aralık AB Zirvesi öncesi açılım sağlamak amacıyla yeni bir öneride bulunmuştur. Burada Türkiye bir liman ve havaalanını Kıbrıs Rum Kesimi sivil araçlarına 1 yıllığına açmayı teklif etmiştir. Türkiye'nin AB'den beklentisi ise 12 ay içinde tamamlanacak kapsamlı bir çözüm paketi ve BM şemsiyesi içerisinde bir çözüme destek olmasıydı. Türkiye ayrıca AB Komisyonu'nun hazırladığı Doğrudan Ticaret Tüzüğü çerçevesinde Magosa limanı'nın KKTC idaresinde ticarete ve Ercan Havaalanının da yine KKTC idaresinde 12 ay içerisinde doğrudan uluslararası uçuşlara açılmasını istemiştir. Bunlar sivil, ticari ve kargo uçuşlarını kapsamaktaydı. Türkiye'nin önerisi AB Komisyonu tarafından olumlu bir adım olarak değerlendirilirken, dönem başkanı Finlandiya önerinin müzakerelerin rayına oturması için yeterli olmadığını ifade etmiştir. GKRY ise öneriyi Türkiye'nin AB sürecinde yerine getirmesi gerekli yükümlülüklerini "Kıbrıs Cumhuriyeti"'nin ödün vermesine bağlaması olarak değerlendirmiş ve özellikle Ercan Havaalanının açılmasının KKTC'yi tanımak anlamına gelebileceği belirtilmiştir.[4]

Kıbrıs sorununda gelinen noktada bir tıkanmışlık olduğu ve bu durumunda çok kolay aşılamayacağı ortadadır. Türkiye için AB üyelik sürecinde bir engel olarak Kıbrıs sorununun ileri sürülmesi ve bazı AB üyesi ülkelerin bunu özellikle kullanmaları hayal kırıklığına neden olmuştur. KKTC'de ise planı destekleyen çevreler hem referandumda güneyden çıkan hayır oyu hem de AKEL partisinin hayırcı kampta yer almasına şaşırmışlardır. Aslında So-

4 Kamer Kasım, "Kıbrıs Sorununda Çözüm Önerilerine İlişkin Düşünceler", Journal of Turkishweekly, http://www.turkishweekly.net, 11 Aralık 2006.

ğuk Savaş dönemi sonrasında sol kesimde artan milliyetçilik ve Rum Kesimindeki genel politik ortam dikkate alındığında bu durum şaşırtıcı değildir. Rum Kesiminde Annan Planının mimarlarından Kleridis tarzı politikacılar yerine Papadopulos popüler olmuştur.

Türk tarafının yaptığı açılımlar bir noktada etkili olmuşsa da istenilen izolasyonların kaldırılması hedefine KKTC'yi ulaştıramamıştır. Bu noktadan itibaren sorunun giderek iki tarafın daha da ayrışmasına doğru evirilme olasılığı ortaya çıkmaktadır. Birkaç yıl içinde ciddi bir açılım sağlanamaması halinde KKTC'nin bir şekilde uluslararası alanda tanınması süreci başlayacak ya da Tayvan modeli tarzı bir yapı ortaya çıkacaktır. GKRY'ni asıl rahatsız edecek olan KKTC'nin tanınmasına doğru bir sürecin başlamasıdır. AB dışında çok geniş bir coğrafyada tanınma olasılığı olan KKTC'nin bu konuda ön plana çıkması görüşmeler sürecinin tıkanması ve sorununun çözülemeyeceğine ilişkin yaygın kanının oluşmasıyla söz konusu olabilir. Görüşmelerin sürdüğü ortamda tanıma niyetinde olabilecek olan bazı ülkeler bunun sürece katkısı olmayacağını düşünebilirler. Kıbrıs sorununun çözümü için AB'nin ileri gelen ülkeleri GKRY'ne baskıda bulunmalı ve adım atılmaması halinde KKTC'nin tanınma yolunun açılacağını belirtmelidirler. Ancak AB içerisinde bir kısım ülkeler arasında dahi böyle bir iradenin ortaya konması zor görülmektedir. Üstelik Kıbrıs'taki mevcut durumu Türkiye'ye karşı kullanmak isteyen ülkeler süreci daha da tıkayacak olan isteklerle Türkiye'nin karşısına çıkmaktadırlar. Kıbrıs sorununa yönelik olarak Türkiye'ye karşı izlenen politikada AB üyesi ülkeler arasında hatta Yunanistan ile GKRY arasında bile farklılıklar vardır. Yunanistan bir yandan Kıbrıs Rum Kesimi ile birlikte hareket edip KKTC'nin tanınması anlamına gelebilecek veya o sürece yol açabileceğini düşündüğü her türlü adımı engellemeye çalışırken, diğer taraftan Türkiye ile AB arasındaki müzakerelerin tamamen kesilmesini de istememektedir. Çünkü Yunanistan Ege konusunda Türkiye'den koparmayı umduğu tavizler için Türkiye'nin AB üyelik sürecinin devam etmesi gerektiğini düşünmektedir. Kıbrıs Rum Yönetimi ise adanın tamamını temsilen AB üyesi olmanın verdiği avantajla Kuzeye yönelik AB tarafından gelebilecek her türlü açılımı engellemeye çalışmaktadır. Özellikle Papadopulos yönetiminin Türkiye ile AB arasında müzakerelerin tamamen kopmasından Yunanistan gibi endişe duymadığı anlaşılmaktadır. Diğer AB üyesi ülkelerin Kıbrıs sorununa yönelik politikaları da Türkiye'nin üyelik sürecine bakışlarına göre değişmektedir. Türkiye'nin AB üyesi olmaması gerektiğini düşünen çevreler Kıbrıs sorununda Rum Yönetimi ve Yunanistan'a tam destek vermektedirler. Türkiye açısından önemli olan bir husus müzakerelerin BM çerçevesi içerisinde yürütülmesidir. Türkiye'nin üye olmadığı AB bünyesinde yapılacak olan girimlerde GKRY ve Yunanistan avantajlı olmaktadır. Kıbrıs sorunuyla ilgili ortaya konacak olan bir plan ana hatlarını Annan planından alacaktır. Bu nedenle iki tarafta planda kendisine göre dezavantajlı konularda değişikliğe gitmek isteyeceklerdir. Güney daha fazla sayıda Rum'u Kuzeye yerleştirmeyi isteyecektir. Yine Rum Kesimi mülklerin derhal iadesini ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin adadan çıkmasını istemektedir. Buna karşın yerleşime ilişkin sınırlandırmalar, Türk Silahlı Kuvvetlerinin adadaki varlığı ve Türkiye'nin etkin garantisi kuzey için çok önemlidir. Derogasyonlar olarak adlandırılan sınırlandırmaların AB birincil hukuku haline getirilmesi bu nedenle önem taşımaktadır. Annan planının Türkiye tarafından desteklenmesi Türkiye'nin AB üyelik perspektifiyle bağlantılıydı. Türkiye AB üyesi olduğu takdirde planda yer alan sınırlandırmaların önemi bir ölçüde yadsınabilir. Ancak Türkiye AB dışında kaldığı sürece Türkiye'nin askeri varlığı, yerleşim sınırlamaları ve Türkiye'nin etkin garantisinin sürmesi Türk tara-

Avrupa Birliği'nin (AB) Yunanistan'ın genişlemeyi veto edeceği tehdidinin etkisiyle sorunlu olan bir yapıyı üyeliğe almasıyla Kıbrıs sorunu AB'nin de problemi olmuştur.

Türkiye açısından önemli olan bir husus müzakerelerin BM çerçevesi içerisinde yürütülmesidir. Türkiye'nin üye olmadığı AB bünyesinde yapılacak olan girimlerde GKRY ve yunanistan avantajlı olmaktadır. Kıbrıs sorunuyla ilgili ortaya konacak olan bir plan ana hatlarını Annan planından alacaktır.

fının olmazsa olmazlarıdır. Türkiye'nin liman ve havaalanlarının Rum Kesimi gemi ve uçaklarına açılması için KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması konusundaki ısrarı ise AB'yi bu konuda adım attıracak tek unsurdur. KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması AB içerisinden Annan Planı sürecinde dile getirilmiş olan bir husustu. Ayrıca tarafların birisinin izole edildiği ortam iki kesim arasındaki ayrılığı daha da artırmakta ve çözüm kavramında yer alan Kuzey ile Güneyin birlikteliğine dayalı bir yapının oluşturulmasını daha da güçleştirmektedir. KKTC içerisinde Annan Planını destekleyen başta Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat olmak üzere çevrelerin de artık soruna görülür bir gelecekte çözüm bulunması noktasında fazla umutlu olmadıkları görülmektedir. Nitekim Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat bir röportajında "*...Ama bugün gördüğümüz kadarıyla Rum tarafı çözümle ilgilenmiyor. İlgilenmiyorsa biz çözüm diye yalvaracak değiliz kapılarında*" demektedir.[5]

Annan Planı referandumu ardından Türkiye'nin ek protokolü imzalarken ilan ettiği deklarasyon ve AB'nin buna tepkisi ve Türkiye'nin çözüm önerileri, Kıbrıs sorununun parametrelerini değiştirmiştir. Artık Türkiye çözüm konusundaki beklentilerini net bir şekilde ortaya koymuştur. Sorunun çözüm yeri Türk tarafı için BM'dir. Ancak GKRY ve Yunanistan üzerinde çözüm konusunda etkili olabilecek olan da AB'nin organları ve büyük ülkeleridir. AB, Türkiye'nin eylem planında ortaya koyduğu öncelikleri iyi analiz etmeli ve çözüm için GKRY'nin de adım atmasının şart olduğunu görerek strateji oluşturmalı ve her şeyden önce Türkiye'yi AB'den uzaklaştırmanın çözüme hizmet etmeyeceğini anlamalıdır. Kıbrıs Türkiye için stratejik önemdedir ve Türkiye'nin kabul edeceği bir planın ileride yeni sorunları ortaya çıkaracak unsurları içermemesi gerekir. KKTC demokratik yapısıyla çağdaş dünyada her bakımdan yer bulabilecek olan bir devlettir. Türkiye ve KKTC adada iki kesimlilik temelinde bir çözümü desteklemektedir. Ancak Türk tarafının uzattığı elin GKRY tarafından sürekli geri çevrilmesi durumunda ve Rum yönetiminin tüm adaya hakim olma Türklere de sadece azınlık haklarının verilmesine dayalı bir yapılanmada ısrar etmesi halinde KKTC yoluna devam edecektir.

5 Mehmet Ali Talat ile röportaj, Yeni Düzen Gazetesi, www.yeniduzen.com , 8 Haziran 2007.

Su Politikaları
Su ve Toprak Kaynaklarının Muhafazası ve Geliştirilmesi

Dr. Lütfü ŞEHSUVAROĞLU
TRT Yönetim Kurulu Üyesi

Su 21. yy'ın en stratejik maddesi olarak 20. yy'daki en stratejik madde olan petrolün, ülkelerin, kaderini belirlemedeki rolünü üstlenmeye başlamıştır. Bu yüzyılın bölgesel çatışmaların sebebi olarak su gösterilmeye çalışılmakta ve geçen asırda petrol nedeniyle kolayca masada ülke sınırlarını çizen süper güçler bu yüzyılda da su nedeniyle yine masada ülkelerin kaderleriyle ilgili yeni senaryolar tasarlamaktadırlar.

Dünya yüzünde su çatışmalarının yaşandığı çok çeşitli bölgeler vardır. Bunların başında ABD-Meksika arasındaki Rin Grande; Çin'den doğan Hindistan'da geçen ve Pakistan'a ulaşan Ganj; Ruanda, Burundi, Zaire, Kenya, Uganda ve Etiyopya'dan kaynaklanan Sudan ve Mısır oranında tartışmalara yol açan Nil, Meksika ve Guatemela arasında Usumacinte, Sushiate, Grijalva adlı nehirler; Lesotho, Güney Afrika arasında Senguloranz havzası tartışmaları gelmektedir. Ayrıca Ürdün, Suriye, Lübnan ve İsrail arasında Yarmuk ya da Ürdün nehri tartışmaları da önemini artırmaya başlamıştır. Tabidir ki, bir takım stratezitler de Fırat ve Dicle sularını Ortadoğu'nun en önemli sınır aşan su taştışmalarının başına oturtmak istemektedirler.

Uluslararası, sınıraşan ya da kıyı sularının tamamı tartışma ya da çatışma konusu değildir. Bazıları barışçı yollarla, ortak yatırımlarla çözümlenmeye başlamıştır. Bunlarda ABD-Meksika arasındaki sular sorunu NAFTA'nın kurulmasıyla önemini yitirmeye başlamıştır. Öte yandan Lesotho ve Güney Afrika arasındaki sorunlar da aşağı kıyıdaş ülke G. Afrika'nın desteğiyle ortak enerji projelerine dönüşmüştür.

Petrol zengini Ortadoğu ülkelerin finans desteğiyle

de ve gerek BM, gerekse Dünya Bankası'nın ve tabidir ki, ABD'nin köstek olmak yerine; uluslararası Su Konferanslarının hepsinin dile getirildiği gibi kıt kaynak olan sudan insanlığın daha fazla yararlanmasına yol açacak her su yatırımının desteklenmesi ilkesi çerçevesinde Fırat ve Dicle suları bir su savaşı senaryosuna malzeme yapılacak yerde; bölge barışına vesile olacak şekilde ele alınabilir. Bu çerçevede gerek GAP, gerekse Fırat ve Dicle üzerinde yapılmakta olan barajlar ve havza düzenlemelerine uluslararası finans kuruluşları ve Ortadoğu ülkelerinin katkıda bulunarak sudan azami faydayı temin edecek bir bölgesel işbirliğini tesis etmeleri mümkündür.

Dünya yüzünde 214 uluslararası nehir ve göl havzası bulunmaktadır. 155 adedi iki ülke arasındadır ve bunlarda kıyıdaş ülke sorunlarının ele alınışı diğerlerine nazaran daha kolaydır. 36 adedi üç ülke, 23 adedi ise 12 ülke tarafından paylaşılmaktadır ki, bunlar arasındaki sorunlar daha kapsamlıdır. Günümüzde 25 ülkenin su kıtlığı içinde olduğu ve bunun da 2000'li yıllarda 90'a ulaşacağı ileri sürülmektedir.

Sınıraşan ve uluslararası sular kavramlarındaki farklılığı fazla irdelemeyen ülkeler uluslararası su hukuku bakımından mevcut olan boşluğu göz önüne alarak dünya kamuoyunu etkileyerek bir takım haklar kazanmak ve bu kazanılmış haklarla gelecek için bir takım güvenceleri garanti altına almak eğilimindedirler.

Uluslararası su hukuku 1995'lere gelene dek sınıraşan yada uluslararası sular konusunda henüz tartışmaya konu olan ülkeleri belli bir uzlaşmaya kavuşturacak anlaşmalardan yoksundu. Bu yüzden 1995'te uluslararası göllerin ve sınıraşan suların kullanım ve korunmasına yönelik bir sözleşme B.M. Hukuk komisyonu tarafından üye ülkelerin imzasına açıldı. Uluslararası organizasyonlar problemli sularda ülkelerin belli prensipler çerçevesinde anlaşmaları için kolları sıvamıştı. Bunda birçok ülke bakımından ard niyet hissediliyor ve çekinceler dile getiriliyordu.

Su hakkı, Su ihtilafı, Su hukuku kavramları artık yeni yüzyılın önemli gündem maddeleri oluşturmağa namzetti.

Uluslararası sular ve sınıraşan sular kavramları çok zaman birbirine karıştırılmaktaydı. Oysa bu iki kavram önemli farklar içeriyordu.

Sınıraşan sular Fırat ve Dicle gibi bir ülkeden doğan, beslenen ve bu ülkede bir müddet aktıktan sonra bir veya birkaç ülkeye akan sulardır.

Uluslararası sular ise iki devletin sınırlarını çizen sular olup iki ülke tarafından eşit şekilde paylaşılır. Bu durumdaki sular Talveg hattı denen bir orta çizgi ile paylaşıma tabidir ve ulaşımda ortak kullanılır.

Meriç (Türkiye-Yunanistan), Arpaçay (Türkiye-Ermenistan) bu türden sulardır. Meriç aynı zamanda sınıraşan sulardır. Bunun gibi bazı sular hem sınıraşan hem de uluslarası su kavramına girmektedir.

Uluslarası su hukuku oluştururken uluslararası su ile sınıraşan sular kavramı birbirine karıştırılmakta ve kavram kargaşası uluslararası politikaya bile tesir edecek boyutlara ulaşmaktadır. Fırat ve Dicle suları sınıraşan sular oldukları halde, özellikle Suriye ve Irak tarafından (buna bazı çıkarı olan batılı ülkeler de iştirak edebilmektedir) uluslarası sular şeklinde tanımlanmak istenmektedir.

Bir sular hukuku oluşturmaya çalışan BM Hukuk Komisyonu ülkelerarası su ile ilgili anlaşmazlıkları gidermek amacıyla bir sınıraşan sular ve uluslararası göllerin kullanım ve koruma sözleşmesi hazırlamıştır.

Türkiye gerek mutlak Toprak egemenliği gerek Havza doktrini gerekse suların hakça ve akıllıca (makul) kullanımı açısından çeşitli avantajlara sahiptir.

Bir kere Fırat'ın dörtte üçünden, Dicle'nin de yarıdan fazlası Türkiye havzalarından beslenmiştir. Dolayısıyla Havza doktrini açısından Türkiye Fırat'ın dörtte üçünden fazlasını, Dicle'nin de yarıdan fazlasını kullanma hakkı bulunmaktadır ki, Türkiye henüz her iki nehirden de bu ölçülerin çok çok altında yararlanmaktadır.

Suların hakça ve makul kullanımı açısından da Türkiye avantajlıdır. Zira Türkiye'nin sulanabilir 8,5 milyon hektardan fazla arazisi olmasına, bunun da ancak yarısından azı sulanmasına ve bizim sulama maliyeti bölge ülkelerinkinden yarısına denk olmasına, öte yandan birimden elde edilen ürün miktar ve kalitesi yüksek olmasına rağmen Fırat ve Dicle'den daha fazla su talep eden ülkelerde 5. sınıf topraklara aşırı zorlamayla 1. sınıf tarımsal sulama gayretleştiği gözlenmektedir. Bunun da suların makul ve hakça kullanımı doktrönüne uygun olduğu söylenemez. Bölgesel işbirliği ve suların makul ve hakça kullanımına uygun olan Türkiye'nün Üç Aşamalı Plan'ı Türkiye'nin bölge barışına ne kadar önem verdiğinin açık bir kanıtıdır. Öte yandan Türkiye, yılın her mevsiminde aynı dahide suyu akıtmayı tezahhüt etmiş ve bazı mevsimlerde 100 m3, bazı mevsimlerde 7000 m3/s suyun yaratacağı olumsuzlukları ortadan kaldırmıştır. Ayrıca Türkiye'nin sularının tuzlu olmadığı ve suları kirletmediği birçok uluslararası yayında da ortaya konmuştur. Fırat ve Dicle havzasında sanayi atıklarından ileri gelen bir kirlenme de söz konusu değildir.

Uluslararası su hukuku oluştururken uluslararası su ile sınıraşan sular kavramı birbirine karıştırılmakta ve kavram kargaşası uluslararası politikaya bile tesir edecek boyutlara ulaşmaktadır.

Suriye ve Irak'ta toprağın doğal yapısında bulunan yüksek orandaki tuz, sulamayı takiben dönen sularla, Fırat ve Dicle nehirlerine intikal etmektedir. Irak Toprak ve Arazi ıslahı Genel Müdürlüğü'nün bir yayınında, Orta ve Güney Irak'ta toprakların %90'ında tuzluluk seviyesinin çok yüksek olduğu belirtilerek, bu bölgelerde Ortadoğu ülkelerindeki ortalama birim alan verimlerinden çok daha düşük ürün elde edildiği açıklanmaktadır. Erik Eckholm Güney Irak'taki alanları tanımlarken, tıpkı arazi üzerine yeni kar düşmüş gibi parlamaktaydı ifadesini kullanmıştır.

Gelecek yıllarda Atatürk Barajı çevresindeki sahaların sulanmasından oluşacak dönüş suları ise, doğrudan Fırat Nehri ana koluna değil baraj gölüne girecek ve burada baraj gölünün çok geniş hacmi içerisinde büyük ölçüde seyreltilecektir.

M.M. Gabaly iklimin çok sıcak ve buharlaşmanın yağışlara göze fazla olması nedenleriyle, Suriye'de birçok bölgede toprağın tuzlu olduğunu vurgulamaktadır.

Türkiye'de ise şartlar çok daha farklıdır. Fırat ve Dicle nehirlerinin membranında su ve toprak kalitesi yüksek olup, sulamadan dönen sular, hiç bir işleme tabi tutulmadan tekrar sulamada kullanılabilecek niteliktedir. Kolarado Nehri, Amerika Birleşik Devletleri içinde yoğun kullanımlardan sonra, Meksika sınırına ulaştığında, taşıdığı tuz miktarı 2800 ppm'e çıkmaktardır. (ppm miligram litre olarak tuz miktarını göstermektedir). Yuma tuz arıtma tesisi ile bu miktar 800 ppm'e düşürülmektedir. Diğer bir ifade ile sınırda Türkiye'nin komşularına intikal edecek suyun tuzluluk miktarı, Amerika Birleşik Devletleri'nin Meksika'ya arıtarak vereceği su için öngörülenden daha düşüktür. Ayrıca, Türkiye dönüş sularının bir kısmını kendi toprakları içersinde kullanmayı ve bu şekilde Atatürk Barajı'ndan sulamaya çevrilecek suların miktarını azaltarak, gerek Atatürk Barajı gerekse bu barajın altındaki diğer tesislerden daha çok enerji üretmeyi planlamaktadır.

Gelecek yıllarda Atatürk Barajı çevresindeki sahaların sulanmasından oluşacak dönüş suları ise, doğrudan Fırat Nehri ana koluna değil baraj gölüne girecek ve burada baraj gölünün çok geniş hacmi içerisinde büyük ölçüde seyreltilecektir.

Prof. Kolars yukarıda belirtilen hususları teyiden şu açıklamayı yapmaktadır:

Suriye tuzlanma yönünden Türkiye'den çok az etkilenecektir. Suriye toprakları jipsli ve tuzlu bir yapıya sahip olup, uygun şartlarda yıkanması ve temizlenmesi sonucunda Fırat Nehri'ne dönecek erimiş tuzlar, Irak toprakları üzerinde büyük sorunlar meydana getirecektir.

Sonuç olarak, Fırat-Dicle havzasındaki ülkelerin su kullanımlarının yarattığı çevre sorunları, dünyadaki bütün akarsu havlarında görülen çevre sorunlarından daha kötü değildir. Özellikle Suriye ve Irak'taki drenaj sistemleri çok yetersiz olup pek çok problemin temelinde bu yetersizlek yatmaktadır.

Müşterek Yararlanma

Helsinki Kuralları çerçevesinde sudan müşterek yararlanmada hakça ve makul kullanım kavramı günümüzde uluslarası ilişkilerde daha öne çıkmış bir kavramdır.

Havzanın coğrafî durumu ve yüzölçümü, ülkenin suya katkısı, iklim şartları, havza sularının mevcut kullanımları, ekonomik ve sosyal ihtiyaçlar, havza sularına bağımlı nüfus, karşılaştırmalı maliyet, diğer doğal kaynaklar, sulardan faydalanmada israf edilen miktar, sorunların giderilmesinde tazminat ödenebilme imkânı, bir havza devletinin ihtiyaçlarının diğer havza devletine zarar vermeden karşılanabilme imkânı...

Bu ilkeler değerlendirildiğinde görülecektir ki, Türkiye gerek nüfus ve onun ekonomik-sosyal-ihtiyaçları açısından da coğrafi konumu ve sulama olan katkısı açısından da, maliyetlerin karşılaştırılması açısından da önceliği olan bir ülke olmasına rağmen henüz bu sulardan yeterince yararlanmaktadır.

Zaten BM. Hukuk Komisyonu raportörlerinin Stephan C. McCafrey şu yorumu yapmıştır:

"Su kaynaklarını ilk önce geliştiren bir aşağı kıyıdaş ülke, daha sonra yukarı-kıyıdaş ülke tarafından ele alınacak projeleri kendisine zarar vereceğini iddia ederek engelleme hakkına sahip değildir."

Fırat ve Dicle'den yeterince faydalanmayan Türkiye, komşularına düzgün debide, 500 m3/sn sağlıklı su devrederken ne yazık ki, aynı karşılığı bulmamakta; meselâ Suriye'den Hatay'a geçen Asi nehrinde neredeyse Suriye hiç su bırakmamaktadır.

"Günümüzde, suyun pekişen işlevi, uluslararası su yollarının hukuksal rejimin ve su sağlama (içme su-

yu, sulama, enerji üretimi) gibi ekonomik zorlamalar tarafından yönlendirilmesine yol açabiliyor. Sonuç olarak, "çok uluslu" nehir sularının paylaşımı, birkaç yıldan beri, suyun kullanımı konusunda birbirlerini karşılıklı politik art niyetlerle suçlayan bölge ülkeleri arasında bir uyuşmazlık nedenidir. Bu durum, bölgedeki ülkeler arasında "çok uluslu" nehir sularının paylaşım, biçimlerini belirleyen bir anlaşmanın "olmaması", yakın ve uzak tarihli müzakere girişimlerinin her ülkenin su üzerindeki özel kontrolünü elinde tutma isteği nedeniyle başarısızlığa uğraması, günlek temel kaygıları ve geleceğe yönelik kazanç beklentileriyle açıklanabilir.

Chalabi'nin de dediği gibi, uluslararası su hukuku bakımından ülkeler daha çok yakın ve uzak tarihli müzakerelere bel bağlamaktadırlar, su hukuku açığını kapatma ihtiyacına cevap almak üzere. Daha önce yapılan anlaşmalar, teamüller ve genel hukuk çerçevesinde bugüne kadar su ile ilgili uyuşmazlıklar giderilmeye çalışıldı. BM Uluslararası Adalet Divanı da devletlerarası problemlere böyle yaklaştı. 1990'larda Uluslararası Kuruluşların (özellikle BM Uluslararası Hukuk Komisyonu) bir su hukuku çerçevesi ortaya çıkarma gayretleri dikkati çekmektedir.

Öncelikle BM'e üye ülkelerin imzasına açılan "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanım ve Koruma Sözleşmesi" bu anlamda önemli bir girişimdir. Bu sözleşmeye yeterli imza bulunduktan sonra BM Hukuk Komisyonu Uluslararası bir su hukuku oluşturma çalışmalarına hız verecek.

İmzaya açılan sözleşme; "yerine getirilmesi ancak gizli bir işbirliği ile garantilenebilecek olan sınıraşan sular ve uluslararası göllerin kullanılması ve korunmasının önemli ve acil görevler olduğu" sözleriyle başlamaktadır. Gerçekten de ancak güçlü bir işbirliği ile yerine getirilebilecek özellikler arzeden maddeleri bulunan sözleşme daha uzun yıllar imzaların atılıp atılıp geri çekilmesine ya da imza beklenmesine neden olacağa benzemektedir.

İlk bakışta çevre duyarlılığı üzerine kurulduğu anlaşılan sözleşmenin bazı oldu bittilere fırsat yaratabilecek ve bazı müdahale imkânlarını kolaylaştırabilecek niteliğiyle Türkiye bakımından tartışılması hayli kaçınılmaz olabilecek.

Gerek Dublin, gerek Rio de Jenerio, gerek Londra toplantılarında, gerekse FAO'nun 1994 yılı için belirttiği "Hayat için Su" konulu toplantı ve raporlarında belirtildiği ilkeler çerçevesinde suyun önemini giderek arttığı tesbiti 1997 yılı içinde en önemli konuların başında geliyordu. 1997 için BM'in hazırladığı raporda su kıtlığı işaret ediliyor ve su savaşları tekrar beklentiler arasında gösteriliyordu.

1997 için hazırlanan rapor, aslında üç yıl öncesinde belirlenen hedefler çerçevesinde ortaya konmuştu. 1990'lı yılların ortasına doğru Uluslararası Su Hukuku bakımından Birleşmiş Milletler Camiasının zaaf içinde olduğu ve "su" konusunda herhangi bir uluslararası yaptırımın mevcut olmamasının bu uluslararası kuruluşu sıkıntıya sokabileceği Birleşmiş Milletlerin ardındaki Global Statükonun aksını oluşturan mahfillerde dile getiriliyordu.

Düzenlemeler

1990'lı yılların başından itibaren maddeleri oluşturulan ve 1997'de artık Uluslararası bir Su Hukuku'nun temeli olarak üye ülkeler tarafından imza altına alınması hedeflenen "Sınıraşan Sular ve Uluslararası Göllerin Kullanım ve Korunma Sözleşmesi" görünüşte çok masum taleplere dayanıyordu.

"Akuatik çevreye zararlı maddelerin atılmasını engellemek, kontrol etmek ve azaltmak ve özellikle kıyı alanlarında

deniz çevresinin kara kökenli kaynaklardan kirlenmesinin yanısıra ötrofikasyon ve asidifikasyonu da hafifletmek üzere güçlü ulusal ve uluslararası tedbirlerin gerektiğini vurgulayarak,

Avrupa Ekonomik Komisyonu hükümetlerinin sınıraşan kirlenmenin azaltılması, engellenmesi ve kontrolü sürdürülebilir su yönetimi, su kaynaklarının korunması ve çevresel koruma için ikili ve çok taraflı düzeylerde işbirliğini attırmak üzere yürüttüğü çalışmaları överek vurgulayarak" diye giriş yapan sözleşme, çeşitli kavramları (kıyıdaş, taraf, sınıraşan sular, sınıraşan etki, ortak organ, zararlı maddeler, mevcut en iyi teknoloji) tanımlayarak çeşitli hükümler getiriyor:

Özellikle "taraftar herhangi bir sınıraşan etkiyi engellemek, kontrol etmek ve azaltmak üzere, uygun olan bütün tedbirleri alır" şeklindeki 1. madde daha başta çeşitli uluslararası senaryoların hayata geçirilmesine gerekçe teşkil edecek çerçeveyi ortaya koyuyor. Burada "taraf" kavramından ne kastedildiğini açıklamak gerekiyor. "Tanımlar" bölümünde "taraf" şöyle açıklanıyor:

"Taraf"ı metin başka türlü belirlemedikçe, bu sözleşmeye taraf olan anlamına gelir. Yani bu sözleşmeyi imzalayan ülkeler bir anlamda taraf ülkeler olarak anlaşılmalıdır.

Bundan çıkarılması gereken sonuç, sözleşmeyi imzalayan ve taraf olarak anılan ülkeler doğrudan doğruya Birleşmiş Milletler veya ardındaki Global Statüko sınıraşan bir etki tesbit ederlerse, bunu "engellemek, kontrol etmek ve azaltmak üzere uygun olan bütün tedbirleri" alabileceklerdir.

Sınıraşan etkinin engellenmesi nasıl olacaktır? Diyelim ki, iki sınır ülke bir sınıraşan su meselesinde anlaşmazlığa düştüler; bu anlamda iki sınır ülke meselesi kendi aralarında çözemezlerse o takdirde "taraf" ülkeler her türlü tedbiri alacaklardır. Bu tedbirler arasında acaba neler vardır? Ülke siyasetinde müdahaleden tutun, bir askeri müdaheleye kadar çeşitli uygulamalar acaba bu tedbirler arasında mıdır?

İkinci maddede de tarafların bir takım tedbirler alabileceği belirtilmektedir.

"2. Taraflar özellikle;

a) Sularda, sınıraşan etkisi olan veya olma ihtimali olan kirlenmeyi engellemek, kontrol etmek ve azaltmak;

b) Sınıraşan suların ekolojik açıdan duyarlı, akılcı su yönetimi, su kaynaklarının korunması ve çevresel koruma amaçlı kullanılmasını sağlamak;

c) Sınıraşan etkileri olan veya bir tür etki ihtimali olan faaliyetler durumunda, özellikle sınıraşan karakterlerini hesaba katarak sınıraşan suların makul ve hakça bir tarzda kullanılmasını sağlamak.

d) Eko sistemlerin korunması ve gerektiği yerde restorasyonunu sağlamak üzere uygun olan bütün tedbirleri alır.

Bu maddeye göre sınıraşan sular kaynağından itibaren "koruma ve kollama" altına alınabilecektir. Eğer sınıraşan suların geçtiği ülkelerden birisi, "taraf"lar açısından suyu kirletiyorsa ya da akılcı su yöntemi ve su kaynaklarının korunması bakımından gerekli tedbirleri almıyorsa taraf ülkeler adına birileri bir çeşit müdahale zincirini kurgulayabileceklerdir.

Fırat ve Dicle'den yeterince faydalanmayan Türkiye, komşularına düzgün debide, 500 m3/sn sağlıklı su devrederken ne yazık ki, aynı karşılığı bulmamakta; meselâ Suriye'den Hatay'a geçen Asi nehrinde neredeyse Suriye hiç su bırakmamaktadır.

Hele, 3. maddede "su kirlenmesini engelleyecek, kontrol edecek ve azaltacak tedbirler, mümkün olan her yerde, kaynağında alınır.

Burada "mümkün olan her yerde, kaynağında" ifadesine dikkat etmek gereği vardı. Ülkelerin sahip oldukları su kaynakları bu bakımdan artık uluslararası müdahalelere açık olacaktır.

5. maddede bu konuya biraz açıklık getirilmiş ve "kirlenmeyi engelleme, kontrol ve azaltma masraflarının kirletici tarafından taşınması dolayısıyla "kirleten öder" esası belirlenmiştir. Çevre duyarlılığı bakımından ilk bakışta masum tedbirler halinde gözüken bu maddelerin uluslararası gücün insiyatifinde istenirse hangi boyutlara ulaşabileceğini kestirmek güçtür.

Yine 5. maddede yer alan "su kaynaklarının şimdiki kuşakların ihtiyaçları için, gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılama imkânından fedakarlık edilmeyecek tarzda yükseltilmesi" hususu "gelecek kuşaklar" adına da bir takım yaptırımlara kapı aralamaktadır.

Sınıraşan Sular Sözleşmesi'nin 22. maddesinde ortaya çıkan ihtilafların çözümü konusunda şöyle denilmektedir:

İki ya da daha fazla taraf arasında bu Sözleşme'nin yorumu ya da uygulanması hakkında bir ihtilaf doğursa müzakere yoluyla ya da ihtilaf tarafları için kabul edilebilir olan herhangi bir başka ihtilaf çözme yolu ile çözüm ararlar.

İhtilafın uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi ya da hakem kararı ile ihtilafın çözümüne gidilmesi tedbir olarak düşünülmüştür.

Hakemlik

Uluslararası Adalet Divanı ya da Hakem müessesi ile ihtilaf nasıl çözülecektir? Normal zemin ve zamanda bu çözümün taraflar arasında kolaylıkla gerçekleştirilmesi mümkündür. Ancak kritik zemin ve zamanda, bu ihtilafın çözümü değişik tedbirleri akla getirmektedir.

Sözleşme'nin Ek IV maddesindeki Hakem Kararı'ndan bahsedilmektedir. Hakem Kurulu üç üyeden oluşur. "İhtilafta iddiada bulunan taraf veya tarafların her ikisi ve ihtilafın diğer taraf veya tarafları bir hakem tayin veder ve böyle tayin edilen iki hakem, ortak anlaşma ile hakem kurulunun başkanı olacak üçüncü hakemi tayin eder. sonuncu, ihtilaf taralarından birinin milletinden olmaz, bu taraflardan bürünün ülkesinde ikâmet etmez; onlardan herhangi birince istihdam edilmiş olmaz ve başka herhang ibir yetki ile olyla ilişkili olmaz. Eğer Hakem Kurulu Başkanı ikinci hakemin tayin edildiği iki ay içinde tayin edilmemişse, Avrupa Ekonomik Komisyonu İcra sekreteri, diğer ihtilaf taraflarının herhangi birinin isteği üzerine, sonraki iki aylık dönem içinde başkanı tayin eder". Başkanın tayin edilmediği durumlarda Sözleşme, Avrupa Ekonomik Komisyonu yetkili kılınmaktadır. EK IV'de; "Eğer ihtilaf taraflarından biri hakem kurulundan önce ortaya çıkmaz ya da durumu savunmakta başarısız olursa diğer taraf, kurulun muamelere devam etmesini ve kesin kararını vermesini talep edebilir. Bir tarafın yokluğu ya da bir tarafın durumunu savunmakta başarısız olması muameleler için engel teşkil etmez" denilmektedir. Yine Sözleşmenin hükümleri ve genel mantığına göre, taraflar yeni sözleşme imza eden her ülke müdahale hakkına sahip olmaktadır.

Eğer sınıraşan suların geçtiği ülkelerden birisi, "taraf"lar açısından suyu kirletiyorsa ya da akılcı su yöntemi ve su kaynaklarının korunması bakımından gerekli tedbirleri almıyorsa taraf ülkeler adına birileri bir çeşit müdahale zincirini kurgulayabileceklerdir.

Bir tarafın yokluğunun yada savunmada başarısız olmasının muameleler, belki de müdahaleler için engel teşkil etmeyeceği Sözleşme'nin genel çizgisini ortaya koymaktadır ve bu hükümler ciddi şüpheler doğurmaktadır.

Sınıraşan sularla ilgili olarak atılacak her adımda, Uluslararası hukuk kurallarının dayanağı olan andlaşmaları, teamülleri ve hukuken genel ilkelerini sular konusunda gözden geçirmek ve B.M. Uluslararası Adalet Divanı kararlarını da dikkatle incelemek gerekmektedir.

Sınıraşan ya da uluslararası sularla ilgili geçmişte bazı hukuki düzenlemeler ve yaklaşımlar olmuştur. Ancakbunların çoğunluğu suların ulaşımda kullanılması ile ilgilidir. Ulaşım dışı kullanımda 20 yy. boyunca çeşitli uyuşmazlıklar ortaya çıkmış, bunlar zamanzaman ülkeler arasında ciddi problemler ortaya çıkarmış, taraf ülkeleri savaşın eşiğine getirmiştir. Uluslararası Hukuk Derneği, Uluslararası Hukuk Komisyonu gibi bazı uluslararası nitelikte kuruluşların sularla ilgil ibazı çalışmaları dikkate değerdir.

Ancak, devletlerin, ülkelerinde bulunan meri hukuk ile Uluslararası mevcut anlaşmalar ve hukuksal çerçeve bu konudaki muhtemel tartışmaları kesin olarak çözümleyebilecek durumda değildir. Çeşitli sınıraşan sular için kıyıdaş ülkelerarasında varılmış anlaşmalar mevcuttur; fakat bu anlaşmalardan hiçbirini, başka birsınıraşan nehre aynen uygulamak mümkün değildir. Herbir değişik koşul ve durumları yansıtan ve bazen benzer sorunlara dahi farklı çözümler getiren bu anlaşmalar, sınıraşan suların ulaşımdışı amaçlarla kullanımına ilişkin genel kabul görmüş hukuk kurallarının oluşumunu sağlayamamıştır.

Gerçekten de genel kabul görmüş hukuk kurallarına muhtevi bir hukuki çerçevenin ortaya çıkmamasında temel sebep, uluslararası bazı yaklaşımların benzer sorunlarda bile farklı çözümler üretme zaafiyetidir. Uluslararası sular konusunda da, başka bir çok uluslararası meselede olduğu gibi, uluslararası kuruluşların açık ve net bir çözüm üretmeyen yaklaşımında global statükonun payı vardır. Uluslararası kuruluşlar global statükoun paydası olmaktan bir türlü kurtulamamışlardır. Fakat yine de bazı temel yaklaşımların ve esasların tesbit edilmesi ve uygulamaya konacak yerel ve uluslararası projelerde dikkate alınması faydalı olacaktır.

Fırat ve Dicle Sularında Hukuk Arayaşları ve Uluslararası Spekülasyonlar

Uluslararası sularmeselesinde uluslararası kuruluşların birhukuki çerçeve oluşturma çabasının yoğunlaştığı dönemin "su savaşları" senaryolarının sahneye konmak istendiği döneme rastlaması tesadüfi değil-

dir. Özellikle de gerek hukuki çerçeve arayışlarının, gerekse su savaşlarısenaryolarındaki beklenen esas çatışmanın ortadoğu suları etrafında düğümlenmesi Türkiye'nin ve bölge ülkelerinin çok dikkatli olmaları gereğini ortaya getirmektedir.

Su savaşları senaryoları nedense bir "hikaye"ye dayanmaktadır. Su barışı için ülkelerin gerek toplumsal, gerek tarihi-kültürel, gerekse ekonomik yüzlerce reel-politik zemini olmasını rağmen, hikayeye dayanan su savaşları senaryollarına daha fazla önem atfedilmiştir.

1994'de (Uluslararası su sözleşmesinin hazırlandığı ve imzaya açıldığı yıl) yayınlanan ve john Bulloch ve Adal Darjwish tarafından kaleme alınan "Su savaşları-Ortadoğu'da Beklenen Çatışma" adlı kitapta eski çöl yasaları ve uluslararası hukuka değinilirken gerçekten de savaş senaryosu, ortadoğu kimliğini kendince değerlendiren yazarların hayali hikayelerine dayanmaktadır.

"Kupkuru gökyüzünün çöle buluştuğu yerde sıcaktan oluşan serabın içinden simsiyah giyimli, uzun boylu bir insan çıkıyor.

Adam ağır ağır kuyuya doğru yürürken gözleri nefretle parlıyor, vücudu geriliyor. Başını susuzluğunu gidermek için suya daldırmış yabancı, birden korkuyla bakışlarını kaldırıyor. Siyahlı adam kılıcının bir darbesiyle hakkından fazlasını alan yabancının kafasını uçuruyor. "Benim kuyumu kirletiyordu," diyor.

Bu sahne "Lawrence of arabia" filminden alınmıştır ve hikaye olmasına karşılık, çölün sert gerçeğini, Ortadoğu'nun çoraklığında suyun bir ölüm kalım konusu olduğunu göstermektedir. Bu tablo çölün geleneklerinden çıkan kural ve yasaların ödünsüz sertliğini de gözler önüne sermektedir. Susuz kalmış bir insan bir başkasının kuyusundan su içebilir ama sadece belirli koşuwllar altında; suyu bir kapla almalıdır, o zaman suyu kirletmiş olur."

"Su savaşları "yazarlarına göre Ortadoğu tarihi zaten hep kuyular ve sular üzerinde yoğunlaşmıştır." Kabilelerin sürüleriyle yeşilliklerin ardından ilerlediklerini tüccarların kuyudan kuyuya giderek büyük kervan yollarını açtıkları yüzyıllar boyunca Ortadoğu'nun tarihi hep kuyular ve sular üzerine yoğunlaşmıştır. Birinci Dünya Savaşının da sonucunu çöl yollarındaki kuyuların kontrolu belirlemiştir.

"Su savaşları" yazarları Ortadoğu'da İngilizler ve Fransızların ve aradığını sorma yerine, bu bölgedeki paylaşımda adeta tarihi hakları varmış gibi (işgalci kuvvetleri) değerlendirmesi savaş senaryolarını üzerinde kuşkular duymamıza da neden oluyor. Senaristler, yazdıkları senaryoda, şimdi artık petrolün sağladığı zenginlikle de çok daha yıkıcı silahlara sahip olan Ortadoğu ülkelerinin suyun dağıtımını kontrol altına almak için savaşı tercih edecekleri iddiasındadırlar.

Oysa batılı ülkelerde bu anlamda daha zengin çatışma alanları olmasına ve daha yarım asır öncesinde birbirlerini boğazlamalarına reğmen; problemleri masaya yatırarak önce Altıları, sonra Avrupa Ekonomik Topluluğunu, ardından Avrupa Topluluğunu ve giderek de Uluslarüstü Sistemi-Avrupa Birliği'ni tesis edebilmeleri; Amerika kıtasında son yıllarda NAFTA'yı kurmaları gözönüne alındığında, ortak problemlerin üzerine giderek; Ortadoğu'da bölgesel bir işbirliği ve su kullanımından, ortak tarım politikasına, ortak enerji projelerine ve daha birçok alanda bir işbirliğine gitmek neden imkân dışı olsundu ki...?

Nitekim savaş senaryoları yazarları suya sahip olunamayacağını ve denetim altına alınabilen şeyin suyun nakli ve dağıtımı olduğunu itiraf etmektedirler.

Tarihte Avrupa'da da çöl hikayelerinde daha acımasız paylaşım kavgaları yaşandığını kim inkâr edebilir? Geçmişte Doğu'daki bir takım kavgaların gelecekte de benzerinin yaşanacağı iddia edenler, aklını kullanabilenler olarak belli bir dünyayı kastederek çağdaş bir ırçılık yapmaktadırlar. Bir anlaşmazlıkta, Doğu'da bundan sonra da geçmişteki bazı kavgaların yaşanacağını varsayanlar; yine geçmişteki birlik modellerini neden görmezden gelirler? Gerek batılı stratejiler gerek oryantalistler 1400 yıllık tarihi, islam birliğini, Osmanlı tecrübesini ve önemini küçümsemektedirler.

"Bir anlaşmazlık olduğu zaman stratejik bir meta olur, düşmandan esirgenir ya da çölde yaşayan birinin normal olarak hiç aklına bile gelmeyecek şey ya-

pılır, su zehirlenir. Bir sulama sisteminin yok edilmesiyle kimi zaman koskoca bir uygarlık ortadan kaldırılabilir, bunu Moğollar, Perslilere yapmışlardır ve şimdi de Iraklılar, Bataklık Araplarına aynı şeyi uygulamaktadır.

Barış zamanında ya da bugünkü Ortadoğu gerçeğine göre savaşsız geçen sürelerde başka kurallar vardır ve günümüzde, on yıllardır su kaynaklarının paylaşılmasını genelde organize etmekte olan gelenekleri tamamlayacak temel kriterler ağır ağır getirilmektedir. Sistem başarısız olduğunda kanlı çatışmalara neden olurdu. Ama bu sadece kabileler ve köyler arasında küçük çaplı çatışmalardı. Ancak artık Ortadoğu'nun haritsı değişmiş, kabileler bayrak ve milli sınırlara sahip olmuşlardır ve bir zamanlar akrabalar ve kabileler arasında su paylaşımında etkili olan kural ve gelenekler akrabalar egemen devletler egemen milletler olduğunda artık geçerli değildir.

Su Savaşı Yazarları, bir yandan daha önceki kurallar ve geleneklerin geçerli olmadığını ileri sürerlerken, bir yandan da kurguladıkça çatışmalara gerekçeler üretmektedirler.

Uluslararası anlaşmalar, dünya yüzündeki çevre bilincinin gelişmesi, ortak ekonomik projelerin geliştirilmesi vs. konularında su etrafında çatışma yerine uzlaşma için bir alt yapı hazırlayabilecekken ve strateji üretim merkezleri dünyanın bugün ulaştığı uzmanlık ve bilgi düzeyini uzlaşma yolunda kullanmaları mümkün iken nedense "şeytanın avukatlığı" yapılarak hatta şeytanın rolü üstlenilerek çölden vahaya ulaşmak imkansız kılınmak istenmekte ve serap içinde belli bir bölgenin insan ve toplumları ümitsizlik ve yeis girdabında tutulmaktadır.

Gerçekten, uzmanlar ve akademisyenler su savaşı senaristelerinin de kabul ettikleri gibi, suyun ekonomik değeri konusundaki yeterli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Ancak burada hedef uzlaşmayı, teknik ve ekonomik işbirliğini ve mesela Ortadoğu'da bir "su barışı"nı sağlayacak çalışmaları teşvik etmek olmalıyken, büyük bir hazla savaşın potansiyelleri için mevcut durum değerlendirilmektedir.

Tarım, sanayi, nehirde ulaşım ve iç kullanım için suya olan ihtiyaçtaki artış uluslararası ilişkiler alanında-

ki uzmanlar ve akademisyenlerce aynı derecede izlenmiştir. Yeni sorunlarla ilgilenen birkaç kişi çok geçmeden suyun dünyanın bazı bölgelerindeki milletler ve toplumları için değerli bir metaya dönüşmesinin ancak bir zaman konusu olduğunu görmüşlerdir.

Ortadoğu su krizlerinin ve tartışmaların olduğu tek yer değildir; ancak burası su için savaş potansiyelini en öne çıkaran bölgedir. Buradaki uzun savaş tarihi, sınır anlaşmazlıkları ve petrolün varlığı başlangıçta uluslararası anlaşmaların önemini artırmaktadır. Durumu daha da karmaşıklaştıran bir nokta, bölgenin genelde bir tüm olarak ele alınmasına karşın çelişkili değerlerle dolu olmasıdır."

Bu çelişkili değerler bölgesel ve yerel kurallarla onların temellendikleri dinî ve toplumsal geleneklerden kaynaklanmaktadır. Ama mevçut anlaşmazlıkları çözme metodlarının bu dini ve toplumsal geleneklerden dah akapsayıcı olduğu da iddia edebilir mi?

"Devletler arası anlaşmazlıklar da aynı durumu yansıtmakta; güçlu olan zayıf olanı kendi iradesini kabul ettirmeye çalışmaktadır."Bu tesbiti yapan yazarlar İsrail'in işgal ettikleri topraklarda Filistinlilere yılda onbeş banyo küveti suyu reva görürken, Yasadışı Yahudi iskancıların yüzme havuzlarını aynı kaynaktan doldurmalarıyle Türkiye'nin Atatürk Barajı inşaatına girişmesini aynı kefeye koymaktadırlar.

Atatürk Barajına ve GAP 'a ön yargı ile bakanların Suriye ve Irak'ın suyunu kesen Türkiye imajı ortaya çıkarmaları, savaş senaryosunun gerçekte en geçerli gerekçesini üretmenin de bir aşamasıdır.

Ortadoğu'da savaş beklentileri için Nil ve Fırat en önemli coğrafi sınırları işaret etmektedir. Büyük İsrail hülyası için "Nil 'den Fırat'a kutsanmış topraklar" gözlemlerinin gerçek hayatta geçerliliği tartışmaları bir yana Sudan-Mısır ve Etopya ülkelerinin oluşturduğu bölge ile Türkiye-Suriye ve Irak ülkelerinin oluşturduğu bölge, savalar için en uygun ortamı teşkil etmektedir. Her iki bölgenin ortasında İsrail vardır ve İsrail'de veya yakın çevresinde küçük çatışmalara ilaveten büyük bir çatışma öngörülmektedir.

Her iki üçlünün oluşturduğu coğrafyalarda geçmişte büyük medeniyetlerin tarihi izleri vardır ve potansiyel olarak bu coğrafyalarda bir Pax-Ottamanica, İslamica benzeri veya yeniden telif olarak üretilebilecek bir birlik zemini bulunmaktadır. Ancak gerek ülkelerin yerel yaklaşımlarından ve sahip oldukları problemlerden, gerekse global statükonun bu bölgeler için uyguladığı manipüslasyonlar bir savaş ihtimalini de dikkate alma gereğini ortaya koyuyor.

Global statüko sadece asker, siyasi ya da ekonomik yaptırımlar ve değişkenler kullanılmakla kalmıyor uluslararası kuruluş ve organları da devreye sokuyor. Bunların yanında Dünya Bankası gibi finans kuruluşlarını, da bu bölgeye yönelik müessiriyetini artırmada kullanıyor. Dünya Bankası kredileri bu yolda adeta global sattükonun yaptırımlarına paralel bir stratejinin mütemmim cüzü olarak kullanılıyor.

Bir yandan dünya komuoyunun yönlendirme çalışmaları, bir yandan uluslararası hukuk çerçevesinin hazırlıkları, bir yandan da Dünya Bankası ve benzer kuruluşların yönlendirilmeleri yine de bölgeye askeri müdahalelerin yapılmasını gündemden kaldırmıyor.

"Kârlı yeni ilgil alanlarını görmekte gecikmeyen bir grup olan uluslararası avukatlar dikkatlerini su kullanımına çevirmişlerdir. Bu konuda yapılacak çok şey vardır: Devletlerarası suların paylaşımı hakkında uluslararası kural olmadığından bu tür anlaşmazlıkların çözümlenmesi-oraya kadar gittiği takdirde-uluslararası mahkemelere kalmaktadır. Ancak bu karar Ortadoğu'da daha çok askerlere bırakılmıştır.

Uluslararası kurallar geliştirme, uluslararası organlara meseleyi havale etme, askeri tedbirlerin ön planda tutulması global statükonun, birgün kendine de yönelecek yıkıcı tutucu alışkanlıklarının bir ürünüdür. Yaşadığı idrak gecikmesinden kurtulur ve evrensel ilkeleri hayata geçirme sorumluluğunu duyarsa da savaşlarından değil, su barışı projelerinden sonuçlar çıkarabileceğinin de farkına varacaktır.

Türkiye'nin Avrupa Birliğine Üyelik Başvurusunun Değerlendirilmesi ve Kopenhag Kriterleri

Prof. Dr. Şeref ÜNAL
Ufuk Üniversitesi İİBF. Siyasi Bilim ve Uluslararası İlişkiler

GİRİŞ

1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Ankara Antlaşmasında yer alan adaylığı teğit edilmiştir.Ancak, bu adaylık Ankara Antlaşmasında zaten öngörülmüş olduğundan, Türkiye'nin üyeliği açısından kurucu bir rolü yoktur.Diğer aday 10 ülke açısından ise bu etkiye sahiptir.

Öte yandan, 1997 Lüksemburg zirvesinde Türkiye'nin diğer aday ülkelerle aynı potaya konulması haksızlık olmuştur.Ankara Antlaşmasından kaynaklanan yükümlülüğü dolayısıyla, AB'nin Türkiye'yi diğer adaylardan ayırması ve ona öncelik tanıması gerekirdi.Tam tersine bu yapılmadığı gibi, üstelik bir de Türkiye'ye karşı ayrımcılık yapılmış ve adaylığı dahi kabul adilmemiştir.

Aslında Türkiye'nin adaylık şartları, siyasal ve hukuki açıdan diğer adaylardan farklıdır.Bunlar, Türkiye için Ankara Antlaşmasında belirtilmiştir.Diğer adaylar ise 1993 tarihli Kopenhag Kriterlerini yerine getirmek zorundadır.Ancak sonraki zirvelerde Türkiye'ninde diğer adaylar gibi bu kriterlere uymak zorunda olduğu belirtilmiştir.Bunlar demokratik rejimle yönetilen bütün ülkelerin uyması gereken kriterler olduğu için bunların Türkiye'den de talep edilmesinde bir aşırılık yoktur.Dolayısıyla, Türkiye'nin bu kriterleri gözardı etmesi mümkün değildir.Zaten demokratik rejimin ve insan haklarının geliştirilmesi, II. Dünya savaşından sonra Türkiye'nin başlıca.amacı olmuştur. Aslında Kopenhag Kriterleri yeni değildir ve ve bunlar ilk kez Kopenhag'ta açığa vurulmamıştır. Bu ilkelere, ta 1949'da, Avrupa Konseyi'nin statüsünde de yer verilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında diktatörlük rejimleriyle yönetilen Avrupa ülkeleri geçmişten alınan derslerle ve soğuk savaş dönemini başlatan bloklaşma hareketinin bir sonucu olarak, biri siyasi ve diğeri hukuki %iki bütünleşme (entegrasyon) süreci başlatmışlardır.

15 Mayıs 1949'da kurulan Avrupa Konseyi, demokratik ilke ve insan haklarına saygı esasına göre oluşturulan Avrupa devletlerini bir çatı altında toplamıştır. Avrupa'nın hukuki bütünleşme kurumu olan Avrupa Konseyi'nin amacı, üye ülkelerde demokratik rejimlerin gerçekleşmesi ve insan haklarının yaşama geçirilmesini sağlamaktır. Konsey bu amaçla, üye ülkeler hukuk sistemlerini birleştirmek ve aralarında uyum sağlamak için, şimdiye kadar, iki yüzün üzerinde sözleşme ve binlerce karar ile tavsiye kararı kabul etmiştir. Bunlardan en önemlisi, kuşkusuz 4 Kasım 1950 tarihli Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesidir.

Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bütünleşmesini

amaçlayan Avrupa Topluluğu ise, 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşmasıyla kurulmuştur. 7 Şubat 1992 tarihli Maastricht Antlaşmasıyla "Avrupa Birliği" çatısı altına giren Topluluk bugün 27 devleti bünyesinde toplamaktadır. Bu kurumsal yapılaşmalar sonucu Avrupa'da bir "ortak hukuk alanı" oluşmuştur. Bir taraftan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, diğer taraftan uluslarüstü (supranational) bir hukuk düzeni olan Topluluk hukukunun geçerli olduğu bu alanda, bireyler ön plana çıkmış ve insan haklarının daha etkin bir şekilde korunması amacıyla, uluslararası mahkemeleriyle birlikte denetim mekanizmaları oluşturulmuştur.

Avrupa Konseyini kuran, 5 Mayıs 1949 tarihli Konsey Statüsünün önsözünde, üye devletler, bireysel ve siyasi özgürlüklerin demokrasinin özünü oluşturan ortak miras olduğunu ifadeyle, hukukun üstünlüğü ilkesine uymayı kabul ve taahhüt etmişlerdir. Ayrıca, Statünün 3. maddesine göre, Avrupa Konseyine üyeliğin ön şartı, ülkedeki rejimin demokrasi olması ve bu rejimin insan haklarına saygılı davranmasıdır. İşte bunlar Kopenhag Kriterleri'nin ta kendisidir. Bunlara Kopenhag'ta bir de azınlık haklarına saygı ilkesi eklenmiştir.

Bu yükümlülüğe aykırı davranışın yaptırımı ise Statünün 8. maddesinde belirtilerek, ilgili devletin Konsey üyeliğinin askıya alınacağı ve Bakanlar Komitesinin talebi üzerine üyelikten çekilmeye davet edileceği, bu talebe uymaması halinde de üyelikten çıkarılacağı öngörülmüştür.

Türkiye bu kriterleri yerine getirmiş olmalı ki, ta 1950'de diğer kurucu dokuz üye ile birlikte Avrupa Konseyinin kurucuları arasında yer almıştır.

Türkiye, 2005 yılında, AB üyeliğine kabul edilen Merkezî ve Doğu Avrupa ülkelerinin yaptığı varsayılan hukuk devrimini, 80 yıl önce, Cumhuriyetle birlikte büyük Atatürk'ün başlattığı hukuk devrimi çerçevesinde, Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirmiş ve bu yasaları 80 yılı aşkın bir süre uygulayarak test etmiştir.

Bu nedenle, AB'nin diğer adayların 5 yılda gerçekleştirdiği hukuk düzeni ve uygulamalarını AB standartlarına uygun bularak, Türk yasalarını yetersiz sayıp, bir de uygulamayı izlemek istemesinin hiçbir haklı gerekçesi ve inandırıcılığı yoktur. Böylece, iddia edilenlerin aksine Türkiye'ye karşı ayırımcılık yapılmakta ve bu tür bahanelerle Türkiye oyalanmaktadır.

Türkiye, Cumhuriyetin kuruluşundan ve özellikle 1950'de çok partili rejime geçiş ve 1961 Anayasasından beri, bütün kurum ve kurallarıyla eksiksiz bir parlamenter demokrasidir. Bu demokrasinin doğru dürüst işlemediği, sık sık askeri darbelerle kesintiye uğradığı doğrudur. Demokrasi kültürümüzün eksikliği, eski zihniyet ve alışkanlıkların neden olduğu bu olaylar tartışılabilir. Ancak, Türkiye'nin Avrupa Birliği ve batı demokrasilerince Doğu Avrupa ülkeleriyle aynı potaya konularak, sanki yeniden demokrasiye geçiyormuş gibi muamele görmesi ve üstelik onlar ayarında dahi bulunmayarak, bir de ayrımcılık yapılması,hazin bir tecelli olmaktan öte, Türkiye'ye karşı yapılan büyük bir haksızlıktır.Esasen, demokrasi bir ideal, bir projedir. Batı demokrasileri de dahil hiçbir demokrasimükemmel değildir. Ancak, bu ülkelerde bu ideale ulaşmak ve en iyiyi bulmak doğrultusunda yoğun çabalar sarf edilmektedir. Bu anlamda bütün devletler bir "demokratikleşme süreci" içindedir. Bu nedenle, Türkiye'nin bu ideali yakalamak, demokrasiyi bütün kurum ve kurallarıyla işletmek için, elbirliğiyle yoğun bir çaba göstermesi zorunludur. Bu bir zihniyet değişikliği ve demokrasi kültürü sorunudur. Ülkede demokrasi kültürü ve geleneğinin yerleşmesi için, başta eğitim kurumlarımız, politikacılarımız ve demokratik baskı grupları olmak üzere, bütün bi-

II. Dünya Savaşı sonrasında diktatörlük rejimleriyle yönetilen Avrupa ülkeleri geçmişten alınan derslerle ve soğuk savaş dönemini başlatan bloklaşma hareketinin bir sonucu olarak, biri siyasi ve diğeri hukuki %iki bütünleşme (entegrasyon) süreci başlatmışlardır.

Avrupa Konseyini kuran, 5 Mayıs 1949 tarihli Konsey Statüsünün önsözünde, üye devletler, bireysel ve siyasi özgürlüklerin demokrasinin özünü oluşturan ortak miras olduğunu ifadeyle, hukukun üstünlüğü ilkesine uymayı kabul ve taahhüt etmişlerdir.

reylere büyük görev ve sorumluluklar düşmektedir.

Demokrasi ve hukuk devletinin bütün kurum ve kuralları ülkemizde mevcuttur. Ne var ki, batı kamuoyu, içerden ve yurt dışından yönlendirilen yaygın bir tezvirat kampanyası ile, Türkiye'de demokrasi olmadığına insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesine saygı gösterilmediğine inandırılmıştır. Türkiye'nin bu konulardaki eksiklikleri yasalardan değil, uygulamadan kaynaklanmaktadır.

Nitekim, bu alanda en uzman kuruluş olan ve kararlarının ciddi bir değer ve ağırlığı olan AİHM, Türkiye hakkında aldığı mahkumiyet kararlarında bu gerçeği ısrarla vurgulamaktadır. Mahkemeye göre, Türk hukuk ve yargı düzeni yapılan insan hakları ihlallerini önleyecek ve haksızlığı giderecek düzeydedir. Ancak Mahkeme bu sistemin işletilmediğini, insan hakları ihlallerinin yasaların, ya hiç ya da gereği gibi uygulanamamasından kaynaklandığını ısrarla vurgulamaktadır.

Bu bağlamda, AB Komisyonunun hazırladığı yıllık Türkiye Gelişme Raporlarında da bu olumsuzluk ısrarla vurgulanarak, yapılan reformlar ve kabul edilen yasalar takdir edilmekle birlikte bunların bir türlü yaşama geçirilerek uygulamaya konulamadığı ağır bir şekilde eleştiri konusu yapılmaktadır. Bunun sonucu olarak, üye devletler, AB Komisyonu ve Avrupa Parlamentosu, Türkiye'deki uygulamaları, devletlerin egemen eşitlik ilkesi ile bağdaşmayacak bir tarzda izlemeye başlamışlardır. Öyle'ki, neredeyse her dava, hukuk devleti kavramıyla bağdaşmadığı iddiasıyla, ağır şekilde eleştirilmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin bu tür abartılı müdahalelere son vermesi bakımından, demokrasisini bütün kurum ve kurallarıyla, amacına uygun bir şekilde işletmesi, zorunludur. Çünkü, Türkiye'nin aralarında yer almak istediği AB, ortak inanç, ideal ve siyasi değerlere bağlı bir devletler topluluğudur. Kurucu Antlaşmalarda sürekli olarak, özgürlük ve demokrasi, insan hakları, hukuk devleti, kuvvetler ayırımı, yargı bağımsızlığı, barış ve güvenlik gibi kavramlara atıf

yapılmaktadır. Bu temel değerler, üye devletlerin anayasalarında yer alan ve özenle korunan ortak değerlerdir.

1997 Kopenhag zirvesinde Türkiye, Kopenhag kriterlerini yerine getirmediği iddiasıyla, diğer adaylardan yine ayrı tutulmuş ve durumunun 2 yıl sonra Komisyon raporuna bağlı olarak yeniden değerlendirileceği bildirilmiştir.

Üstelik, bu kritere azınlık haklarına saygı kriteri de eklenerek, ülkemizdeki bütün etnik gruplar azınlık statüsüne sokulmuş, bunlara belirli hakların sağlanması için yoğun baskılar uygulanmıştır. Bu tür haksız ve tutarsız girişimler ülkenin üniter yapısı açısından büyük bir tehdit oluşturmakta ve devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğü tehlikeye sokulmaktadır.

Azınlık haklarının Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri açısından bir anlamı olabilir. Çünkü, Komünist sistemin çökmesinden sonra, başta Yugoslavya olmak üzere, bu bölgede yeni bağımsız devletler kurulmuş ve bazı etnik gruplar ülkelerden ayrı düşerek diğer devletlerin sınırları içinde kaldıklarından bunların haklarını korumak gerekmiştir.

Peki Türkiye'de ne olmuştur? Lozan Antlaşmasından' beri yeni azınlıklar mı türemiştir? Sınırlar mı değişmiştir ki, Türkiye'den de azınlık haklarının tanınması talep edilmektedir. Bu sorun Türkiye açısından Lozan Antlaşmasıyla temiz bir sayfa açılarak kesin çözüme kavuşturulduğu halde, AB tarafından kasıtlı olarak gündeme getirilmekte ve Türkiye'nin üniter devlet yapısı sorgulanarak zorlanmaktadır.

ÜYELİK MÜZAKERELERİNİN BAŞLAMASI VE MÜZAKERE ŞARTLARI

Komisyonun hazırladığı 2004 yılı Gelişme Raporunda, Türkiye'nin siyası kriterleri yeterli ölçüde karşıla-

dığı değerlendirilerek katılım müzakerelerinin başlatılması tavsiye edilmiştir. Ancak öyle koşullar getirilmiştir ki, bu müzakerelerden olumlu sonuç almak imkansızdır. Buna göre:

- Komisyon, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ile hukukun üstünlüğü ilkelerinin ciddi ve sürekli bir biçimde ihlal edilmesi durumunda müzakerelerin askıya alınmasını önerecektir.
- Müzakereler karmaşık olacaktır. Konsey, mevzuat uyumu ve uygulamasının tatmin edici bir düzeyde olup olmadığını denetleyecek ve müzakere edilen her bir başlığın geçici olarak kapatılmasına ve gerektiğinde açılmasına ilişkin kriterleri belirleyecektir.
- Yapısal politikalar ve tarım gibi bazı alanlarda özel düzenlemelere ihtiyaç duyulabilir ve işçilerin serbest dolaşımı konusunda kalıcı korunma tedbirleri düşünülebilir.
- Müzakere, ucu açık bir süreç olup, sonucunu önceden garanti etmek mümkün değildir. Müzakerelerin veya müteakip onay sürecinin sonucuna bakılmaksızın, Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin Avrupa yapıları içinde devamlı olarak kalmasını sağlamalıdır.

Müzakerelerin ucunun açık olduğu vurgulanmak suretiyle Türkiye'nin üyeliği daha başlangıçta engellenmek istenmiştir. Kaldı ki, müzakerelerden Türkiyenin üyeliğiyle sonuçlansa bile, rapora göre varılacak bu tür bir anlaşma daha sonra üye devletlerde onay işlemine tabi tutulacaktır. Raporda bunun sonucunun da belirsiz oluğuna işaret edilerek, Türkiye'nin üyeliğinin öngörüldüğü Ankara Antlaşması yok sayılmıştır. Zaten bazı üye devletler de bu anlayışa uygun olarak, kötü niyetlerini daha başlangıçta dışa vurmuş ve Türkiye'nin üyeliğinin en geç onay sürecinde yapılacak referandumda engelleneceğini açık seçik ilan etmişlerdir. Türkiye'ye üyelik yerine imtiyazlı ortaklık statüsü tanınması giderek ağırlık kazanmaktadır.

Uluslararası antlaşmalar uluslararası hukukun birinci kaynağı ve bu antlaşmalara uymak, yani "ahde vefa" (pacta sund servanda) uluslararası hukukun en temel emredici bir ilkesidir.

Nitekim, Uluslararası Adalet Divanı da bu anlayışla, 1969 tarihli Kıta Sahanlığı Davasında, devletler arasındaki müzakerelerin nasıl yapılacağının çerçevesini çizmiş ve ilkelerini belirlemiştir. Buna göre taraflar müzakere masasına: iyiniyetle;anlamlı müzakere yapmak (meaningful negotiation) ve bir anlaşmaya varmak amacıyla oturmalıdırlar.

AB Gelişme Raporunda müzakerelerin ucunun açık olduğu belirtilmek suretiyle, kötü niyet daha başlangıçta sergilenmiş ve uluslararası hukukun en temel ilkesi inkar edilmiştir. Bu Rapordaki bu son derece olumsuz ve kötü niyeti açıkça ortaya koyan koşullar Aralık Avrupa Konseyi toplantısında benimsenmiştir

Türkiye, bilinçli olarak, elinin en kuvvetli olduğu Ankara Antlaşması 'nın hukuki zemininden, en zayıf olduğu siyaset ve diplomasi zeminine çekilmiştir. Varılan sonuç, AB'nin Türkiye ile samimi üyelik müzakerelerine hazır olmadığının ve bunu olabildiğince erteleme ve engelleme eğiliminde olduğunun açık bir göstergesidir.

ve daha sonra da belirginleştirilerek somutlaştırılmıştır.

Aynı şekilde, Komisyonun hazırladığı 2006 yılı Türkiye İlerleme Raporu da, önceki yıllara oranla daha kısa olmakla birlikte, Türkiye hakkında son derece olumsuz değerlendirmelerle doludur. Komisyon bu bağlamda, Jürkiye'nin Gümrük Birliğini Topluluğa yeni katılan 10 Devlete teşmil eden Ek Protokol gereklerini, deniz ve hava limanlarını Kıbrıs Rum Yönetimi gemi ve uçaklarına açmamak suretiyle, yerine getirmediği için, Türkiye ile katılım müzakerelerinin Gümrük Birliği ile ilgili 8 konuda askıya alınmasını önermiştir. Komisyonun bu önerisi AB Bakanlar Konseyince de onaylanarak Avrupa Konseyine sunulmuş ve aynen kabul edilmiştir. Dondurulmayan ve müzakereye açılan başlıkların tamamlanması halinde bile, Türkiye'nin Ek Protokolü uygulayıp uygulamadığına bakılacak ve uygulanmıyorsa yeni başlıkların açılarak müzakeresine başlanmayacaktır. Buna göre, Türkiye ile AB arasındaki katılım müzakerelerinin tamamen dondurularak tıkandığı sonucuna varmak doğru olur.

Sonuç olarak, Türkiye dosyası, Rumların ve onların arkasına saklanan ve Türkiyeyi istemeyen devletlerin merhametine ve AB'nin yetkisiz ve ehliyetsiz memurlarına havale edilmiştir. II. Dünya Savaşından sonra Avrupa'nın geleceğini cesur kararlarla belirleyebilen Churchill, De Gaulle ve Adanauer gibi devlet adamlarının yerleri doldurulamamıştır. Avrupa bugün siyasi irade ve siyasi yönetim gücünden yoksundur. Öyle ki, AB içinde itici bir siyasi iradenin gerekli olduğu her alanda bir boşluk vardır. Topluluğu durma noktasından kurtarmak ve dağılmasını Önlemek için, cesaret ve vizyon sahibi devlet adamlarına olan ihtiyaç, giderek kendisini daha fazla hissettirmektedir.

Türkiye, bundan böyle daha sıkı bir şekilde Komisyonun gözetim ve denetimi altında olacak ve bir türlü sonu gelmeyen sıkıcı, bıktırıcı, yersiz ve haksız taleplerle karşılaşarak bunları yerine getirmeye çalışacaktır.

Türkiye, bilinçli olarak, elinin en kuvvetli olduğu Ankara Antlaşması 'nın hukuki zemininden, en zayıf olduğu siyaset ve diplomasi zeminine çekilmiştir.

Varılan sonuç, AB'nin Türkiye ile samimi üyelik müzakerelerine hazır olmadığının ve bunu olabildiğince erteleme ve engelleme eğiliminde olduğunun açık bir göstergesidir.

Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye Üzerine Bir Deneme

Doç. Dr. Oğul ZENGİNGÖNÜL

Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari bilimler Fakültesi, çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

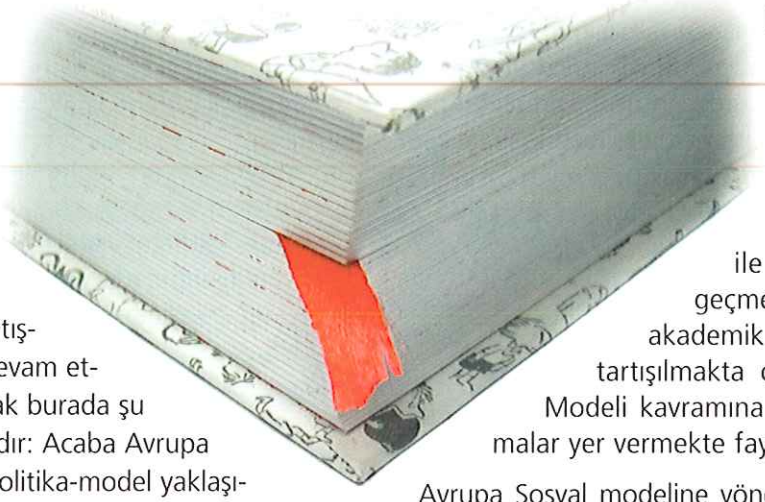

Avrupa Birliği'nin (AB), Lizbon Stratejisini ortaya koymasından bugüne[1] yoluna hangi sosyal model ile devam edeceği tartışmaları da kesintisiz devam etmektedir. Doğal olarak burada şu soru ortaya çıkmaktadır: Acaba Avrupa için ortak bir sosyal politika-model yaklaşımından söz edilebilir mi? Bu sorunun cevabı kuşkusuz konuya hangi bakış açısıyla yaklaşıldığına göre değişiklik gösterecektir. Eğer Avrupa Sosyal politikasına kurumsal bir düzeyde yaklaşılacaksa, o zaman AB'ye üye ülkelerde uygulanan politikalar için temel oluşturan somut düzenlemelere bakmak gerekir. Bu noktada AB genelinde ilkesel bir ortaklıktan söz edilebilir ve bu ortaklığı oluşturan temel de Avrupa Sosyal Şartıdır (ASŞ)[2].

Avrupa Sosyal şartı ile ilgili tartışmaya geçmeden önce özellikle akademik literatürde çok sık tartışılmakta olan Avrupa Sosyal Modeli kavramına yönelik bazı tartışmalar yer vermekte fayda vardır.

Avrupa Sosyal modeline yönelik tartışmaların bir kısmında Model, Soğuk Savaş sonrası dönemde Avrupa'daki ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını oluşturan kurumlar arasındaki benzerlikler vurgulanarak açıklanmıştır.[3] Örneğin Sosyal Model, 1994 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan beyaz kitapta Model'e esas teşkil eden ortak değerler çerçevesinde tanımlanmıştır. Buna göre; Sosyal

1 Lizbon Stratejisi: 23-24 Mart 2000 tarihlerinde gerçekleştirilen Lizbon Zirvesi'nde AB'nin, istihdamı güçlendirmeyi ve bilgi üzerine kurulu bir ekonomi çerçevesinde ekonomik reform ve sosyal uyumu gerçekleştirmeye yönelik yeni stratejisi (Lizbon Stratejisi) tanımlanmıştır. Lizbon Stratejisi ile Birliğin bilgiye dayalı, rekabet edebilir, gelişmiş bir işgücüne ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanan bir ekonomiye sahip olması, yenilikçi faaliyetlerin güçlendirilmesi, sosyal güvenlik ve eğitim sistemlerinin modernleştirilmesi amaçlanmaktadır.

2 Avrupa Sosyal Şartı kimi zaman tam adı İşçilerin Sosyal Hakları Topluluk Şartı olan 1989 tarihli Topluluk Şartı ile karıştırılabilmektedir. Konumuz olan Avrupa Sosyal Şartı (1961) ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (1996) Avrupa Konseyi belgesidir.

3 Colin Hay, Matthew Watson, Daniel Wincott, " Globalisation, European İntegration and Persistance of European Social Models", **Working Paper 3/99, POLSIS**, University of Birmingham, UK, 1999, s.14.

Eğer Avrupa Sosyal politikasına kurumsal bir düzeyde yaklaşılacaksa, o zaman AB'ye üye ülkelerde uygulanan politikalar için temel oluşturan somut düzenlemelere bakmak gerekir.

Model'i oluşturan temel değerler olarak demokrasi ve insan hakları, serbest toplu pazarlık, piyasa ekonomisi, fırsat eşitliği ve sosyal refah ile dayanışma gösterilmiştir.[4] Benzer bir tanım, Joerges ve Rödl tarafından yapılmıştır. Joerges ve Rödl Sosyal Model'in ana unsurları olarak demokratik yönetim anlayışı ile sosyal korumayı göstermiş, bu iki olgunun Avrupa kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmiştir.[5]

Hemerijck, Sosyal Model'in ayırt edici üç ortak özelliğinden bahsetmektedir. Bunlar; sosyal adalet, sosyal adaletin beraberinde getirdiği ekonomik etkinlik ile ilerleme ve son olarak yüksek dereceli çıkar temsili ile ekonomik ve sosyal politikalara ilişkin konularda sosyal taraflarla hükümet arasında kapsamlı müzakereler olmasıdır.[6]

"Wickham, Avrupa Sosyal Modeli'nin temel karakteristikleri olarak sosyal ve ekonomik vatandaşlık, çalışma süresi üzerindeki kısıtlamalar, göreceli olarak eşit gelir dağılımı ve sosyal uyumun garantörü olarak devletin rolünü vurgulamakta, bu konularda Avrupa devletlerinin ortak taahhütlere sahip olduklarını ifade etmektedir. AB Portekiz dönem başkanlığına sunulan bir raporda ise Sosyal Model'in ayırt edici unsurları olarak, bütün vatandaşları kapsayan temel sosyal güvenlik önlemleri, yüksek dereceli çıkar örgütlenmesi ile eşgüdümlenmiş ücret pazarlıkları ve göreceli olarak adil ücret ve gelir dağılımı gösterilmektedir.

Sosyal model, bazı tanımlarda ise temelini oluşturan ortak noktalar bağlamında Neo-liberal Anglo-Sakson Modeli'ne karşı konumlandırılmaktadır. Vos, tanımında Sosyal Model'i genel olarak AB özel olarak ise AB- ABD karşıtlığı bağlamında ele almakta, ekonomik performans, sosyal koruma, istihdam, dayanışma ve sosyal uyum ile sosyal diyalogu Sosyal Model'in ana unsurları olarak göstermektedir. Jepsen ile Pascual da bu noktaya dikkat çekmekte ve tanımlarda Avrupa Sosyal Modeli'nin Anglo-Sakson Modeli'nden üstün olduğunun varsayıldığını vurgulamaktadır"[7].

Sosyal Model kavramı ile ilgili olarak yukarıda yapılan tanımlar dikkate alındığında iki sonuca varılmaktadır. Bunlardan birincisi kavramın üzerinde uzlaşılmış kesin bir tanımının bulunmamasıdır. Yukarıda da belirtildiği gibi Model farklı şekillerde, farklı unsurlar bağlamında tanımlanmıştır. İkinci sonuç ise kavramın kullanılırken çoğu zaman bir tanımının yapılmasından ziyade bir politikanın olumlanması ya da reddedilmesi bağlamında ele alınmasıdır. "Model" kavramının yukarıda yapılan tanımlarında belirtilen konular dikkate alındığı takdirde, bu durum Avrupa Sosyal Modeli'nin gerçek anlamda bir model olma kapasitesine sahip olup olmadığını sorgulanır kılmaktadır. Sosyal Model'le ilgili süregelen tartışmaların çoğu bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Bu tartışmalar birbirleriyle ilişkili iki önerme üzerinde odaklanmaktadır. Bunların birincisi Avrupa Sosyal Modeli'nin gerçekte var olmadığı önermesidir. İkin-

4 Commission of European Communities, "European Social Policy: A Way Forward for the Union, COM (94) 333 Final, Brussels, 27.07.1994, s.2.

5 Christian Joerges ve Florian Rödl, "'Social Market Economy' as Europe's Social Model?", European University Institute Working Paper on Law, No: 2004/8, May 2004, s.2.

6 Anton Hemerijck, "Self-transformation of European Social Model(s)", Internationale Politik und Gesellschaft, No: 4, 2002, s.1-2.

7 Emrah Ergier, Avrupa Sosyal Modelinin Dönüştürülmesi Çerçevesinde Sosyal Diyalog ve Türkiye'nin Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.2

ci tartışma ise tek bir sosyal model kavramından söz edilemeyeceği, Avrupa'da kendine özgü nitelikleri olan birçok sosyal model bulunduğu önermesinin etrafında dönmektedir. Bu iki önermeden birincisini destekleyenler genel olarak ikincisinden beslenmektedirler[8].

Görüldüğü gibi Avrupa için ortak bir sosyal modelin kavramlaştırılmasında gerçekten bir çok parametreyi dikkate alma ihtiyacı vardır. Dolayısıyla tartışmaya Avrupa Sosyal şartı gibi normatif yönü bulunan bir konudan yaklaşılmadığı takdirde bir çok görüşten söz etmek mümkündür. Ancak Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulama yöntemleri açısından farklılıklar devam etmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ), 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyince kabul edilen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden sonra özellikle üzerinde çok konuşulan ama bir türlü sınırları çizilemeyen sosyal haklara somut bir dayanak getiren en önemli uluslararası belgelerden biridir. Uzun bir hazırlık dönemini takiben 18 Ekim 1961 tarihinde Torino'da imzalanan Sosyal Şart, 26 Şubat 1965'te yürürlüğe girmiştir. Avrupa Konseyi çerçevesinde kabul edilen en önemli iki belgeden birini ve sendikal haklar açısından birincisini oluşturan Sosyal Şart, temelde kişi haklarıyla siyasal haklara yer veren İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesinin ekonomik ve sosyal haklar alanındaki karşılığını oluşturur.[9]. Konsey'in 1961'de ortaya koyduğu, 1996'da da revize edilerek genişletilmiş olan Avrupa Sosyal Şartı'nın, sosyal politikaya Avrupa'ya özgü bir yaklaşım getirdiği ileri sürülebilir. Yaklaşımın temel özelliği, hak ve sosyal dışlanmaya yaptığı belirleyici vurgudur. Avrupa Sosyal Şartı, çalışma hayatını düzenleyen önlemlerle, yoksulukların ve özürlülerin durumunda olduğu gibi, özel konumları nedeniyle toplumun sosyo-ekonomik yapısına katılmakta zorlananların sorunlarına yönelik uygulamalarla gündem yaratmıştır.

Avrupa Sosyal Şartı, çalışma hayatını düzenleyen önlemlerle, yoksulukların ve özürlülerin durumunda olduğu gibi, özel konumları nedeniyle toplumun sosyo-ekonomik yapısına katılmakta zorlananların sorunlarına yönelik uygulamalarla gündem yaratmıştır.

Avrupa Sosyal Şartı, sendikalaşma, toplu pazarlık, grev ve çalışma hakkı dahil 19 sosyal hakkı güvence altına almıştır. 1988'de imzalanan bir protokol ile metne dört yeni hak daha eklenmiştir: cinsiyete dayalı ayrımcılığın önlenmesi, bilgi alma ve danışılma hakkı, çalışma koşullarının ve iş ortamının iyileştirilmesine katılma hakkı ve yaşlıların korunma hakkı. 1990'lı yıllarda ise ASŞ'nin güncellenmesi tartışması başlamış ve 1996 yılında imzaya açılan gözden geçirilmiş ASŞ 1999'da yürürlüğe girmiştir. Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 30 yıllık uygulama sonucunda 1961 Sosyal Şartı'nın eksikliklerini gideren ve sosyal hakları kapsamlı bir şekilde güvence altına alan bir belgedir. Avrupa Sosyal Şartı bir ilkeler bildirgesi değil uluslararası sözleşme niteliği taşıyan ve bu nedenle onaylayan ülke açısından bağlayıcı nitelik taşıyan bir belgedir[10]. Avrupa Sosyal Şartı'nı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın kapsamını aşağıdaki tablodan takip edebiliriz[11].

8 Ergier, s.4

9 Mesut Gülmez, **Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sorunu**, Ankara: 2006, s.195

10 Aziz Çelik, **AB Sosyal politikası: Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul:2006, s.153-155

11 Çelik, s.154-155

Sosyal Şartlar ve Haklar

Madde		Hak	ASŞ (1961) +
1	Çalışma Hakkı	+	+
2	Adil Çalışma Koşulları Hakkı	+	+
3	Güvenli ve Sağlıklı Çalışma Koşulları Hakkı	+	+
4	Adil Ücret Hakkı (kendisi ve ailesi için)	+	+
5	Örgütlenme (Sendikalaşma) Hakkı	+	+
6	Toplu pazarlık hakkı (Grev dahil)	+	+
7	Çocuklar ve Gençlerin Korunması Hakkı	+	+
8	Çalışan Kadınların Analığının Korunması Hakkı	+	+
9	Mesleğe Yöneltilme Hakkı	+	+
10	Mesleki Eğitim Hakkı	+	+
11	Sağlığın Korunması Haktı	+	+
12	Sosyal Güvenlik Hakkı	+	+
13	Sosyal ve Tıbbi Yardım Hakkı	+	+
14	Sosyal Refah Hizmetlerinden Yararlanma Hakkı	+	+
15	Özürlülerin Toplumsal Yaşamda Bağımsız Olma ve Sosyal Bütünleşme ve Katılma Hakkı	+	+
16	Ailenin sosyal, yasal ve ekonomik olarak korunma hakkı	+	+
17	Çocukların ve Gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı	+	+
18	Diğer Akit Tarafların Ülkelerinde Gelir Getirici Bir İşte Çalışma Hakkı	+	+
19	Çalışan Göçmenlerin ve Ailelerinin Korunma ve Yardım Hakkı	+	+
20	İstihdam ve Meslek Konularında Fırsat Eşitliği ve Eşit İşlem Hakkı (cinsiyete dayalı ayrımcılık yapılmaması)		+
21	Bilgilendirilme ve Danışılma Hakkı		+
22	Çalışma Koşullarının ve Çalışma Ortamının Düzenlenmesine Katılma Hakkı		+
23	Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı		+
24	İş Sözleşmesinin Sona Erdirildiği Durumlarda Korunma Hakkı (İş Güvencesi)		+
25	İşverenlerin İflası Halinde Çalışanların Haklarının korunması Hakkı		+
26	Onurlu Çalışma Hakkı (cinsel taciz ile diğer olumsuz ve kınanacak eylemler)		+
27	Ailevi Sorumlulukları olan Çalışanların Fırsat Eşitliği ve Eşit İşlem Görme Hakkı		+
28	Çalışanların Temsilcilerinin İşletmede Korunma ve Kolaylıklardan Yararlanma Hakkı		+
29	Çalışanların Toplu İşten Çıkarılma Sürecinde Bilgilendirilme ve Danışılma Hakkı		+
30	Toplumsal Dışlanma ve Yoksulluğa Karşı Korunma Hakkı		+
31	Konut Hakkı		+
			+

31.Konut Hakkı

Türkiye, ASŞ'nı 1961 yılında imzalamıştır. Ancak Şartın yürürlüğe girmesi için 28 yıl geçmesi gerekmiştir. 16 Haziran 1989 tarihli ve 3581 sayılı yasayla onaylanması uygun bulanan ASŞ, 14 Ekim 1989'da yayımlanıp yürürlüğe girmiştir. Türkiye, ASŞ'nı yürürlüğe koyarken bugün için hala en büyük tartışma konusu olan ve ASŞ'nın temel çekirdeğini oluşturan 5. ve 6. maddelerine çekince koymuştur. Bu iki çekincenin altında yatan neden kuşkusuz kamu görevlilerine sendikal hakları tanımama isteği olmuştur.

ASŞ'nin Türkiye tarafından çekince konan maddeleri sırasıyla madde 2, 3,4,5,6,7,8 ve 15 olmuştur. 7 Şubat 2005 tarihinde Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'ın onaylanmasını öngören yasa tasarısı Meclis'e gönderilmiş, ancak sendikalaşma, toplu pazarlık ve grev hakları gibi temel çekirdeği oluşturan maddelere çekince koyulmasına devam edilmiştir. TBMM komisyon çalışmalarında bazı çekinceler kaldırılırken, temel sendikal haklara ilişkin 5. ve 6. maddelerdeki çekince devam etmiştir. 5. ve 6. maddelere koyulan çekincelere esas olarak sosyal çalışma hayatını düzenleyen iç mevzuattaki düzenlemeler ile ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik şartlar ileri sürülmektedir.

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 9 Nisan 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Şart'ın 2 maddesinin birer fıkrasına [madde 2/3.fıkra (adil çalışma koşulları-en az dört haftalık yıllık izin hakkı), madde 4/1.bend (çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına ilişkin) ve 2 maddesinin tamamına (5. ve 6. madde) koyulan çekinceler kaldırılmamıştır.

Bu noktada yukarıdaki bilgiler ışığında şu yorumlara yer verebiliriz:

Avrupa genelinde AB özelinde sosyal politikaların temel haklar açısından sürdürülebilirliği konusunda bir tartışma yoktur, hatta Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı bu durumu perçinlemektedir, tartışma; pratikte hangi modelin tercih edileceği üzerinedir. Görünen; AB sosyal edimlerden taviz vermeden daha liberal ve esnek bir sosyal yapılanmayı işaret etmektedir. Bu da AB'nin sosyal modelinin (eğer böyle bir model varsa) sürdürülebilirliğini sorgulamaya açmaktadır. Lizbon'da konulan "dünyanın en ileri teknolojilerine sahip, en uygun işlerle bezenmiş istihdamını yaratırken, dünyanın en rekabetçi bölgesine sahip olma" iddiası, "kuvvetli sosyal edimler ama esnek uygulamalar" paradoksuyla biraz zor görünmektedir.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde temel belirleyicilerden biri olmaya devam edecek olan temel sosyal haklar içinde Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 5. ve 6. maddesine konan çekincelere AB'nin nasıl bir

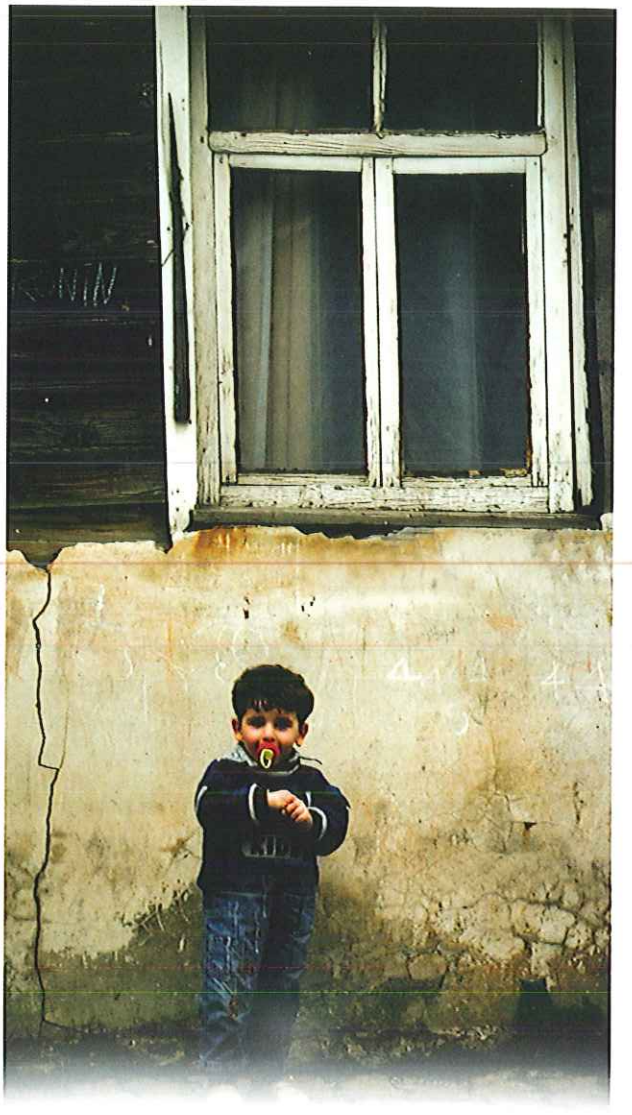

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı, 9 Nisan 2007 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Şart'ın 2 maddesinin birer fıkrasına [madde 2/3.fıkra (adil çalışma koşulları-en az dört haftalık yıllık izin hakkı), madde 4/1.bend (çalışanların kendilerine ve ailelerine iyi bir yaşam düzeyi sağlayacak ücret hakkına ilişkin) ve 2 maddesinin tamamına (5. ve 6. madde) koyulan çekinceler kaldırılmamıştır.

yorumlama getireceği bizce ikinci plandadır. Türkiye'nin bu konuyu çoktan aşmış olması gerekmektedir. Bu çekincelerin ülkenin sosyo-ekonomik koşulları açısından konduğuna inanmak gittikçe zorlaşmaktadır. Türkiye'nin ekonomik hayatta atlattığı onca krize ve bu krizlerin sebeplerine bakılınca (bunlara finans kesiminde yaşanan spekülatif krizlerin reel piyasaları çökertmesini, bankaların içlerinin boşaltılmasını, bugüne kadar yürütülen popülist KİT politikalarını, güç merkezini terk etmek istemeyen bürokrasinin bilerek ve isteyerek yol açtığı yapay krizleri ve daha nicelerini dahil edebiliriz) ülkenin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumun bu çekincelerin konmasıyla nasıl bağdaştırıldığı hayret vericidir.

AB-Türkiye ilişkilerinin bugünü açısından Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın, müzakereler devam ederken sosyal politika konu başlığı açısından Türkiye üzerinde siyasi bir baskı aracı olarak kalması 2013 yılına değin zordur. Müzakereler devam edecektir ancak sadece sosyal politika açısından değil Türkiye-AB ilişkileri 2013 yılında bitecek olan AB bütçe dönemine kadar zaten (en azından) AB gündeminde çok somut olarak yoktur. Eğer Türkiye en temel konularının çözümünde hala mutlaka AB gibi bir itici güce ihtiyaç duyacaksa, 2013'e kadar kendi gündemi içinde vakit geçirme ve düşünme zamanı bulacaktır diye düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Colin Hay, Matthew Watson, Daniel Wincott, " Globalisation, European İntegration and Persistance of European Social Models", **Working Paper 3/99, POLSIS**, University of Birmingham, UK, 1999
- Commission of European Communities, "European Social Policy: A Way Forward for the Union, COM (94) 333 Final, Brussels, 27.07.1994
- Christian Joerges ve Florian Rödl, "'Social Market Economy' as Europe's Social Model?", **European University Institute Working Paper on Law**, No: 2004/8, May 2004
- Anton Hemerijck, "Self-transformation of European Social Model(s)", **Internationale Politik und Gesellschaft**, No: 4, 2002
- Emrah Ergier, Avrupa Sosyal Modelinin Dönüştürülmesi Çerçevesinde Sosyal Diyalog ve Türkiye'nin Durumu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007
- Mesut Gülmez, **Sendikal Haklarda Uluslararası Hukuka ve Avrupa Birliği'ne Uyum Sorunu**, Ankara: 2006
- Aziz Çelik, **AB Sosyal politikası: Uyum Sürecinin Uyumsuz Alanı**, Kitap Yayınevi, İstanbul:2006

Milliyetçilik: "İdeolojik Aygıt" mıdır?

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ANIK
Gazi Üniversitesi iletişim Fakültesi

Giriş

Milliyetçilik ya da moda deyimle ulusalcılık, son birkaç yıldır, yaşanan çeşitli olaylar nedeniyle, kamuoyunun gündemini sürekli işgal etmektedir.

En vahim olanı ise, halis ve kutsal bir mensubiyet olan milliyetçiliğin; milletini, vatanını, ülkesini ve devletini sevmek gibi erdemli bir insani duygunun, "ideolojik aygıt" olarak kullanılmaya çalışılması ve istismar edilmesidir.

Milliyetçilik konusuna girmeden önce "ideolojik aygıt" kavramını kısaca açalım

ALTHUSSER'İN "İDEOLOJİK AYGIT" KAVRAMI

"İdeolojik aygıt" kavramını Louis Althusser, **Marx** ile **Engels**'in meşhur eseri Alman İdeolojisi'nden esinlenerek üretmiştir.

Kitlelerin teoriye kurban edilmekte olduğunu iddia eden, 'Alman İdeolojisi'ne göre, üretim araçlarını inhisarında bulunduran güçler; maddi egemenliklerini pekiştirip, sürdürebilmek amacıyla, kurulu düzeni meşrulaştıran ve koruyan bir ideoloji üretmektedirler. Topluma egemen olan düşünce yapıları, maddi altyapının ürünü olduğu için, ideolojinin egemenlik ilişkilerindeki rolünü görebilmek amacıyla, maddi yaşam koşullarını açığa çıkarmak gerekmektedir. Bu niyetle dikkatle bakıldığında, hakikatın, olduğundan nasıl farklı bir biçimde gösterildiği hemen fark edilecektir. Bu, yanılsama ideolojisi ile gerçekleştirilmekte ve hakikat olan her şey, olduğundan farklı bir biçimde hayal ettirilmektedir. Yani ideoloji, maddi yaşamın çelişkilerini ört bas etmek, mevcut egemen güçleri korumak ve kurulu düzeni meşrulaştırmak amacıyla üretilmiş, sahte gerçekler sunan, bozulmuş, yanılsamalara neden olan; doğru ve hakiki bilgileri ikame amacına yönelik olarak tedavüle sokulmuş fikirlerdir. Dahası ideoloji, belirli bir grubun çıkarlarını ve maddi yaşamdaki tahakkümlerini koruyup pekiştirmek ve ört bas etmek amacıyla üretilen, uyduruk fikirlerin sistematize edilmesiyle oluşturulduğu için, sürekli "öteki"ni hedef almaktadır. Dolayısıyla ideolojik söylemde mutlaka bir hasım bulunmaktadır. Hatta ideoloji, "hasım"a karşı uyarma, koruma, kollama v.s. vaat eden bir siyasal söylem olarak var olmakta ve var kalmaktadır. Bunun için de ideoloji simgesel düzeyde kendini konumlandırmakta, mit ve ikonlarıyla "mağdur" ve "mazlum"ları, gerçek yaşam koşullarından koparıp, onları kendi hakikatlarına yabancılaştırmakta, onların kimliklerinden ve misyonlarından uzaklaşmalarını sağlayarak, onlara çeşitli maskeler takmaktadır. Daha da önemlisi ideoloji, müstazafları, sanal cennetlerle avutmakta, onların sorgulayıcı eğilimlerini ve doğal dirençlerini bu yolla emmektedir.

Althusser, bu işlevin nasıl gerçekleştirildiğini "ideolojik aygıt" kavramını kullanarak çözümlemektedir. Ona göre burjuva düzeninde kamu ve özel alan ayrımına ilişkin bir söylem üretilmiştir. Bu söylem, toplum içindeki güçler ayrıştırıldığı, birinin diğerince dengelendiği ve denetim altında bulundurulduğu için; hiçbir gücün diğerini tahakküm altına alamaya-

cağını, böylece adalet ve hakkaniyetin tesis edilebileceğini, sömürünün var olamayacağını telkin etmektedir.

Bu ideolojik bir söylemdir.

Zira kamusal baskı aracı olan devlet, birçok ideolojik araca sahiptir. Siyasal sistem onun tekelindedir. Eğitim kurumları, artistik ve entelektüel alandaki kimi kurumlar, fiilen devletin emri altındadır. Öte yandan devlet, toplumun üzerindeki asıl denetimini, özel alandaki bazı kurumlarla gerçekleştirmektedir. Bunlar; dini kurumlar, siyasi partiler, sendika, birlik, oda gibi sivil toplum örgütleri, aile kurumu, özel alandaki eğitim, entelektüel, artistik kuruluşlar ve özellikle medyadır. Dolayısıyla özel alandaki devletin ideolojik aygıtları, kamusal alandan daha işlevseldir ve görevleri, egemen ideolojiyi topluma işleyip sindirmek, benimsetmektir. Bu amaçla devlet bir yandan kamusal alandaki baskı aracı (fiili güç kullanma tekeline sahip olduğu için) kimliği ile toplumu sindirmekte, yıldırmakta; diğer yandan da özel alandaki ideolojik araçlarıyla bireylerin zihinlerini yıkamakta, onları 'sadık kul'lara, sessiz kölelere dönüştürmekte ve mevcut yaşam koşullarına rıza göstermelerini temin etmekte, boyunlarındaki boyunduruğu meşrulaştırmaktadır.

Üstelik bu etki ve nüfuzu, onları özne gibi konumlandırarak gerçekleştirmektedir. Çünkü "ideoloji bireylere özne diye" seslenmekte ve "her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var" olabilmektedir.

...İdeoloji ancak somut (sizin gibi benim gibi) özneler için vardır ve ideolojinin bu hedefi de ancak, özne sayesinde, başka deyişle özne kategorisi ve işleyişi sayesinde imkan kazanabilir".

İdeolojiye kabul etme/tanıma, kabul etmeme/tanımama şeklinde işlerlik kazandırılmaktadır. Bu tepkiyi veren her bir kişi, özne gibi kendini düşünmektedir. İdeoloji durmaksızın, her bir öznenin bu tepkilerini işleterek yayılmakta ve özneleri nesneye dönüştürebilmektedir. İdeoloji sürekli olarak öznelerin kabul edilişlerine ilişkin talimatlar yaymakla birlikte, talimat mekanizmasına ve öznelerin kabul görüp görmediğine dair malumat vermemektedir. Tıpkı tanrının, her bir kuluna ayrı ayrı seslendiği, onların her bir eylemlerine ayrı ayrı ödül veya ceza takdir ettiği gibi, ideoloji de aynı tarzda işletilmektedir. Tanrının, tanrı (mutlak, en büyük özne) olarak kabul edilmiş olması şartı gözden ırak tutulmaktadır.

Önce kendini tanıtıp, kabul ettiren burjuva ideolojisi ile düzen tanınmakta, sonra da ona uyum gösterilmekte ya da karşı çıkılmaktadır. Her iki halde de burjuva ideolojisi, burjuvanın düzenini tesis ve teyid etmektedir.

Kuşkusuz ki Althusser, "devlet" tabiri ile "egemen güç"ü kast etmektedir. Althusser, "ideolojik aygıt" betimlemesi ile; bazı soyut kavramlara yüklenen anlamlar aracılığı ile toplumda nasıl egemenlik ve boyunduruk tesis edildiğini bize göstermektedir.

Milliyetçilik -daha doğrusu belirli ve malum bir "katman"ı işaret ettiği için ulusalcılık- de son zamanlarda bu amaçla kullanılmaktadır.

1. MİLLET MİLLİYETÇİLİĞİ NASIL TANIMLIYOR ?

Ünlü Filozof William James, bilgi kuramını, "knowledge about" ve "knowledge of" kavramlarıyla tasniflemektedir. Ona göre kişinin zihnindeki kayıtlar ya bir şey hakkındaki bilgilerden ya da bir şeye ilişkin bilgilerden oluşmaktadır. Bir şey hakkındaki bilgilerimizi genellikler birileri ya da bir şeyler aracılığı ile ediniriz. Bir şeye ilişkin bilgilerimizi ise bizzat ediniriz. Yani "I" bir şeye ilişkin bilgilerle, "ME" ise bir şey hakkındaki bilgilerimizle inşa edilen benliğimizdir.

James, tıpkı milliyetçilik gibi, gündelik hayatımızda hemen her şeyi açıklamak için kullandığımız ama bir tek kendisini anlatamadığımız bir yığın kavramı anlamlandırabilmemiz için oldukça yetkin bir kılavuz ilke sunmaktadır.

Bu ilke aslında bizim, çok da yabancı olduğumuz bir yol değildir. Yani, "ulema"nın, her konuda olduğu gibi "bu konuda da ihtilaf"ı devam ederken, biz, kendimize göre bir yol tutturur, itikat ederiz. Milliyetçilik konusunda da aynısını düşünüyor ve diyoruz ki; "doğru tanım milletin zihninde yer etmiş olan tanımdır".

Milliyetçilik gibi siyasal değerler konusunda hemen hemen hiçbir ampirik çalışma yoktur. 2001 yılında

–tarih eski ama bu günkü gibi ortalık toz duman olmadığı için daha sağlıklı veriler derlenmiş olduğu düşünülmektedir- tarafımızdan gerçekleştirilen –ayrıntıları konuyu dağıtmamak için verilmeyen- bir kamuoyu araştırmasında, bazı siyasal değerlere ilişkin tutum ölçekleri kullanılmıştır ve milliyetçilik, demokrasi, islamcılık, laiklik, devlet konularında şu veriler elde edilmiştir.

Tablo -1: "Milliyetçilik" kavramının muhtemel tanımlarına ilişkin tutumlar:

"Milliyetçilik";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
Milletimizin dinini, dilini, kültürünü korumak, tarihine ve geçmişine sahip çıkmaktır.	85,3	5,2	0,9	8,6
Ülkenin bekası, vatanın birlik ve bütünlüğünü korumaktır.	85,2	4,8	1,0	9,0
Dışarıdaki ve içerdeki düşmanlara karşı ülkenin birlik ve bütünlüğünü savunmaktır.	77,7	10,5	2,0	9,8
Siyasal iktidarların-yöneticilerin milletini daha çok sevmesi, dertleri ve sorunlarıyla ilgilenmesidir	71,6	16,4	2,9	9,2
Türkiye'de yaşayan insanları sevmek, onları her koşulda savunmaktır.	70,1	16,3	3,6	10,6
Türk Cumhuriyetleriyle birleşip büyük bir devlet kurmaktır.	40,1	29,3	19,0	11,6
Türk ırkının en üstün ırk olduğunu tüm dünyaya duyurmaktır	35,1	20,2	33,8	10,8
Türk milletinin üç kıtayı yeniden fethetme ülküsüdür.	32,5	19,6	36,3	11,6

Milliyetçilik kavramını en şümullu biçimde tarif eden tanımlar (1)"*Milletimizin dinini, dilini, kültürünü korumak, tarihine ve geçmişine sahip çıkmak*", (2) "*Ülkenin bekası, vatanın birlik ve bütünlüğünü korumak*", (3) "*dışarıdaki ve içerdeki düşmanlara karşı ülkenin birlik ve bütünlüğünü savunmak*, (4)"*Siyasal iktidarların ve devleti yönetenlerin, milletini daha çok sevmesi, onların dertleri ve sorunlarıyla daha çok ilgilenmesi*", ve (5)"*Türkiye'de yaşayan insanları sevmek, onları her koşulda savunmaktır*". Milliyetçiliğin yanlış tanımları ise *ırkçılık*, *kızıl elma* ve *turancılık* gibi ülkülere atıf yapan tanımlardır.

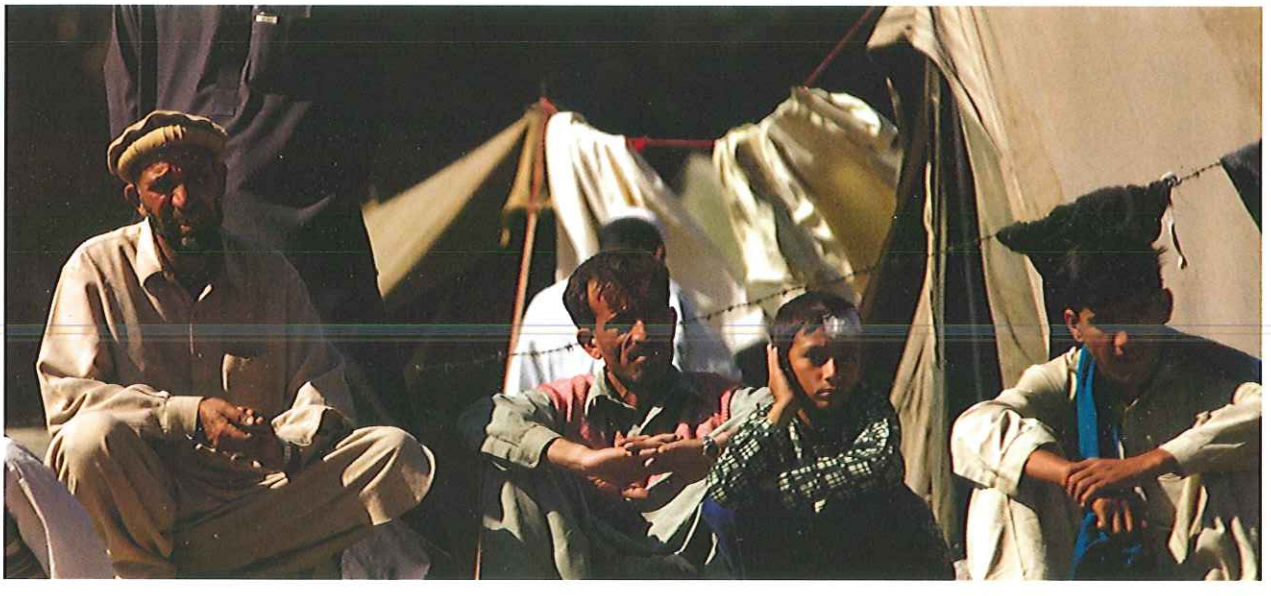

Milliyetçilik, Türk halkını sevmek, onun milli ve manevi değerlerine sahip çıkmak, ona insiyatif kullanma imkanları yaratmak ve en önemlisi de onu bazı sosyal şizofren tanılarıyla ehlileştirme sevdalarına kapılmamak, ütopya ya da kehanetlere onu kurban etmemektir.

Görüldüğü kadarıyla "sokaktaki insanın" zihnindeki milliyetçilik oldukça nettir. **Milliyetçilik bugünle ilgilidir ve bugünün insanına ilişkindir**. Dünde kalmamıştır ve yarına da bırakılmamaktadır. Daha da önemlisi milliyetçilik, **demokrasi kavramına yakın bir anlama kavuşarak, kurumların milli değerleri içselleştirmesini, milletin insiyatif kullanabilmesini, yaşanılan ülke ve vatanın önemine vurguyu** ifade etmektedir. Demek ki ***milliyetçilik*, Türk halkını sevmek, onun milli ve manevi değerlerine sahip çıkmak, ona insiyatif kullanma imkanları yaratmak ve en önemlisi de onu bazı sosyal şizofren tanılarıyla ehlileştirme sevdalarına kapılmamak, ütopya ya da kehanetlere onu kurban etmemektir**.

Milliyetçilikle yakın bağlantıları bulunduğu için diğer birkaç kavram da şöyle anlamlandırılmaktadır.

Tablo -2: "Demokrasi" kavramının muhtemel tanımlarına ilişkin tutumlar:

"Demokrasi";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
Milletin milli-manevi değerlerini benimsemek ve onları yüceltmektir	69,7	13,8	6,0	10,6
İnsan hak ve özgürlüklerini savunmaktır	68,8	16,7	2,2	12,3
Devleti yönetenlerin millete daha fazla duyarlı olmasıdır	68,8	14,4	3,9	12,9
Vatandaşların oy kullanarak yöneticilerini seçmesidir	68,7	13,9	3,4	14,0
İnanç özgürlüğünü tesis etmektir	65,6	17,1	3,6	13,7
Siyasal iktidarın denge ve denetim altında tutulmasıdır	35,9	26,4	21,2	16,5

Demokrasinin en doğru tanımları; (1)"*Milletin milli ve manevi değerlerini benimsemek ve onları yüceltmek,*" (2) "*İnsan hak ve özgürlüklerini savunmak,*" (3)"*devleti yönetenlerin millete daha fazla duyarlı olması*", (4)"*vatandaşların oy kullanarak yöneticilerini seçmesi*" ve (5)"*inanç özgürlüğünü tesis etmektir*".

Demokrasinin "*siyasal iktidarların denge ve denetim altında tutulması*" biçimindeki teknik tanımı, büyük bir ihtimalle anlaşılmadığı için, ilgi görmemektedir. Dolayısıyla demokrasi teknik anlamıyla değil, uygulanabilirliği ve Türkiye koşullarında işlevselliği olacak biçimde tanımlanmaktadır. Tıpkı milliyetçilikte olduğu gibi **demokrasi, millete odaklanmak,** daha doğrusu **milletin insiyatif kullanması** olarak **anlamlandırılmakta** ve son derece ilginç bir biçimde **milliyetçilik ile demokrasi kavramları birbirinden kopartılamaz bir bütün haline getirilmektedir.** Buna göre demokrasi; **milletin hak, özgürlük ve değerlerinin güvence altına alınması, onlara insiyatif kullanma kanalları tahsis edilmesi** şeklinde ifade edilmektedir.

Tablo -3: "İslamcılık" kavramının muhtemel tanımlarına ilişkin tutumlar:

"İslamcılık";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
İslam dinini sevmek ve onun öngördüğü ibadetleri yerine getirmek	83,7	5,9	3,8	6,7
Beşeri kanunlarla değil, Allah'ın koyduğu kanunlara hükmetmektir	29,5	28,5	25,3	16,7
İslamın siyasal bir politika olarak benimsenip halka anlatılmasıdır	9,5	17,5	56,9	16,1
Mevcut düzeni değiştirip, İran'daki gibi bir düzen kurmaktır	2,3	3,3	78,7	15,7

İslamcılık kavramının doğru tanımı sadece *"İslam dinini sevmek ve onun öngördüğü ibadetleri yerine getirmektir"*.

"Sokoktaki insan"ın zihnindekil İslamcılık biraz daha geniş bir açıyla yorumlandığında; her şeyden önce, **islam dininin bir ideoloji** olmadığı görülmektedir. Çünkü tek tanrılı dinler evrenseldir ve ne bir ideolojinin dar kalıplarında zapt edilebilir ne de bir milletin tekelinde kalır. İkincisi islamı dar ideolojik kalıplara döken **islamcılık ideolojisi kesinlikle teveccühe mahzar olmamaktadır.** Çünkü bu tarz bir ideolojinin, 20.yy'lın başlarında, moderniteye karşı üretilmiş anti emperyalist görünümlü **beşeri bir ideoloji olduğu** halk tarafından sezinlemiş gibidir. Üçüncüsü, islam dinini sevmek, islamcılık adı verilecek ideolojik bir dogma olamaz. Çünkü islam dini insanlığa ekonomik, sosyo kültürel ve iddia edildiği gibi özellikle siyasal kalıplar sunan bir doktrin değil, sevgi ve kardeşlik, huzur, selamet v.s. vaat eden bir zihniyettir. Bu zihniyet içinde insanlar sosyo-kültürel, ekonomik ve özellikle siyasal yaşamlarını kendileri tanzim eder ve kurumlarını günün koşullarına göre değiştirebilirler. Aksi takdirde, yani belirli bir takım değişmez ilkeleri kurumlara dayatan bir doktrin olsaydı, islam dini ne cihan şümul ne de çağlar üstü bir dinamizme sahip olurdu.

Tablo -4: "Laiklik" kavramının muhtemel tanımlarına ilişkin tutumlar:

"Laiklik";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
Din ve vicdan hürriyetine sahip olmaktır	74,7	9,3	4,7	11,3
Din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır	68,5	17,6	3,9	9,9
Dinin ve dini kuruluşların, devleti ele geçirmesini engellemektir	31,4	21,0	31,8	15,9
Devletin dini denetim altında bulundurmasıdır	18,9	25,0	40,5	15,6
Dinsizliktir	5,5	8,9	71,0	14,6

Laiklik kavramının en kapsamlı tanımları (1)"Din ve vicdan hürriyetine sahip olmak ve (2) "din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasıdır". Laikliğin "dinsizlik" olarak tanımlanması ise yoğun biçimde yanlış bulunmaktadır. Öte yandan "devletin dini denetimi altında bulundurması" anlamındaki bir laiklik tanımı da yanlış bulunmaktadır. "Dinin ve dini kuruluşların devleti ele geçirmesini engelleme" anlamına gelecek bir laiklik tanımı ise iki karşıt görüşe yol açmaktadır.

Laikliğin dinsizlik olmadığını "sokaktaki insan" keskin bir dille teyid etmektedir. Laikliğin bir tür egemenlik aracı haline getirilmesine götürecek bir tanım konusunda ise halk son derece dikkatli görünmektedir. Yani **laiklik** sadece; **din ve vicdan hürriyetinin olabildiğince tesis edilmesini anlatmalı ama bu hürriyetlerin kamusal alanda başka hürriyetleri boğmasını engelleyen sınırları olmalı ve devlet bu konuda hakem** rolü oynamalıdır.

Tablo -5: "Devlet" kavramının muhtemel tanımlarına ilişkin tutumlar:

"Devlet";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
Din ve vicdan hürriyetine sahip olmaktır	74,7	9,3	4,7	11,3
Milletin var olması, birlik ve bütünlüğünün koruması için yaşatılan bir kurumdur	81,6	5,1	2,6	10,7
Milleti tehdit ve saldırılardan koruyan bir kurumdur	65,9	15,5	4,9	13,7
Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını koruyan yegane kurumdur	53,2	24,6	9,7	12,5
Devletin çıkarları söz konusu olduğunda, bireylerin hak ve özgürlükleri askıya alınabilir	49,1	27,0	12,5	11,4
Siyasetçilerin saltanat sürmesini temin eden bir araçtır	10,5	11,6	63,9	14,1
Bürokratların halk üzerinde egemenlik kurdukları bir araçtır	10,5	18,7	56,7	14,1
Ülkenin malını politikacılara ve yandaşlarına peşkeş çektikleri bir kurumdur	8,2	10,5	67,9	13,5
Çıkar gruplarının halkı sömürmesi için bir araçtır	6,3	8,4	71,3	14,0

Devlet kavramına ilişkin en doğru bulanan tanımlar şunlardır: (1)*"devlet milletin var olması, birlik ve bütünlüğünü koruması için yaşatılan bir kurumdur"*, (2) *"milleti tehdit ve saldırılardan koruyan bir kurumdur"*, (3) *"Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını koruyan yegane kurumdur,"* (4)*"devletin çıkarları söz konusu olduğunda bireylerin hak ve özgürlükleri askıya alınabilir"*. Devlet kavramına ilişkin en yanlış bulunan tanımlar ise sırasıyla şunlardır: (1)*"çıkar gruplarının halkı sömürmesi için bir araçtır,"* (2) *"devlet ülkenin malını, politikacılara ve yandaşlarına peşkeş çekmeye yarayan araçtır"*, (3) *"devlet, siyasetçilerin saltanat sürmesini temin eden bir araçtır"*, (4) *"devlet, bürokratların halk üzerinde egemenlik kurdukları bir araçtır"*.

Görüldüğü gibi, Türk geleneğinde asırlardır yaşatılan *"devlet ebed müddet"* anlayışı son derece belirgin biçimde "sokaktaki insan"a egemendir. Dolayısıyla bu gelenek, ne liberalizmin devleti iğdiş eden ne kara Avrupası'nın devleti ihya - ıslah aracı olarak gören ne de anarşist sivil toplumculuğun devleti yok sayan anlayışlarına benzemektedir. Ona, **Türk devlet geleneği ve toplumsal bünye ile örtüşen yerli ve çağa uygun bir devlet anlayışı** egemendir.

Tablo -6: "Ortak Payda"yla ilgili muhtemel tanımlara ilişkin tutumlar:

"Ortak Payda";	Çok Doğru	Ksm. Doğru	Yanlış	C. Sız
Ülke Ortaklığı	77,3	9,7	4,0	9,0
İdeal Ortaklığı	75,9	12,2	2,5	9,4
Tarih Ortaklığı	73,7	13,4	2,5	10,4
Dil Ortaklığı	72,6	13,9	3,5	10,0
Din Ortaklığı	59,7	23,6	6,3	10,4
Kan-Soy-Irk Ortaklığı	47,1	29,5	11,2	12,3
Çıkar Ortaklığı	20,7	15,6	49,0	14,7

Ortak payda değerleri sırasıyla şunlardır: (1)"ülke ortaklığı, (2) "İdeal ortaklığı", (3) "Tarih ortaklığı," (4)"Dil ortaklığı". "Çıkar", "kan-soy-ırk" ve "din ortaklığı" ise sırasıyla daha önemsiz ortaklıklardır. Buna göre, bir toplumu diğerlerinden tefrik eden ve ona millet denilmesini mümkün kılan ölçütler, "ülkede sevgi ve kardeşliği, barış ve huzuru tesis etmek, birlik ve bütünlüğü" sağlamak için gerekli olan ortaklıkların en başında gelmektedir.

Kuşkusuz ki, mahdut imkanlarımızla elde ettiğimiz bu veriler, teste ve teyide muhtaçtır. Ancak tanımlarla ilgili tutumları gösteren bu veriler, temayülleri göstermesi açısından önemlidir. Zira bu tanımlar bize, literatürde tanımlanan kavramların anlam alanlarını değil, "sokaktaki insan"larımızın zihinlerindeki kayıtlara ilişkin izler sunmaktadır.

2. LİTERATÜR MİLLİYETÇİLİĞİ NASIL AKTARIYOR?

Kuşkusuz ki; doğup büyüdüğü, geçimini sağladığı toprakları; atalarını gömdüğü, uğruna kan döktüğü vatanını sevmek; her gün ilişki ve iletişim kurduğu, birlikte yaşadığı insanlara tutkun olmak; içinde kendi varlığını da inşa ettiği kültürel özellikleri benimsemek, onlara sahip çıkmak ve bu değerlerini coşkuyla savunmak, bugüne veya belirli bir döneme ait insani duygular olarak ortaya çıkmamıştır. İnsanın varolduğu her dönemde bu tür duygular varolmuştur. Ama "teritorial" anlamıyla vatanseverlikle, "national" anlamıyla ulusseverlik; Fransız ihtilali ile gün yüzüne çıkmakla birlikte, zihinsel kökleri birkaç asır öncesine kadar geriye gitmekte, daha doğrusu, Descartes'cı kartezyen düalizmden kaynaklanmaktadır. Kısacası, literatürde işlenen milliyetçiliğin geçmişi ile, modernitenin tarihi paralellik arz etmektedir.

Modern Individüalizmi Kollektivizme Dönüştürme Aracı: Milliyetçilik

Modern düşünürler skolastik ortaçağ dönemini sanal bir gezegen olarak tasvir etmişlerdir. Bilgisayar oyun programı gibi, dünyevi yaşamlarında insanlar, fıtri günahtan kendilerini arındırabilmek için sınav vereceklerdir. Fani ömürleri son bulduğunda, yaşamlarını asıl geçirecekleri uhrevi evrene gelecekler ve sınavdaki notlarına göre onlara bu evrende bir statü verilecektir.

Modern düşünürler bu sanal ve sembolik dünyeviliği, gerçekliğe dönüştürme inancıyla yola çıkmışlardır. Doğa, birey ve toplumlardaki nesnel gerçeklikler pozitivist metodoloji ile keşfedilecek, keşif ve buluşların yetkinleştirildiği ölçüde bu gerçekliklerin sürekliliği temin edilecek ve son kertede kıyamete bile engel olunacaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için, uhrevilikle ilgili soyut simge ve kavramlarla zihni meşgul etmemek ve dünyadaki somut olay, olgu ve değişimlere odaklanmak gerekmektedir. Sonuç olarak elle tutulup gözle görülemeyen tanri yerine, başka bir somut ve nesnel otorite kaynağına ihtiyaç vardir ve elbette bu otorite, müntesiplerinde, mü'minler kadar güçlü bir sadakat ve bağlılık duygusu yaratmak zorundadır.

Fransız ihtilali ile ayyuka çıkan "Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir" sloganı, bilindiği gibi, krallık rejiminin siyasal kurumlarının yerini, temsili demokratik rejimin kurumlarının alması gerektiğini savunmaktadır.

Otorite Kaynağı Millet

Kutsal millete olan bağlılık, sadakat, sevgi de kuşkusuz ki kutsal bir duygu sayılmalıdır. Yani, bireyin mensup olduğu toplum, kendisini de aşan soyut bir metavarlık olarak, tapınılan bir ikonaya dönüşmüştür. Bunun doğal bir sonucu olarak yasama, yürütme ve yargı işlevlerinin tüm kaynağı ve mesnedi yüce millettir. Suç ve ceza yüce bir millete karşı işlenmektedir. **Millet ve milliyetçilik böylece (totaliter rejimlerde görüldüğü gibi), toplumsal varlıkları tümüyle hedef alsa bile, kendi kutsiyetine halel getirmeyen, tüm bireyleri ve diğer toplumsal varlıkları içinde eriten kolektivist bir güç kaynağı haline gelmiştir**.

Krallıktan Ulus-Devlete Dönüşüm Aracı: Milliyetçilik

Modern milliyetçilik; eski siyasal kurumların yerini yeni siyasal kurumlara bırakmasını, toplumdaki egemenliğin el değiştirmesini anlatmaktadır. Fransız ihtilali ile ayyuka çıkan "*Egemenlik Kayıtsız Şartsız Milletindir*" sloganı, bilindiği gibi, krallık rejiminin siyasal kurumlarının yerini, temsili demokratik rejimin kurumlarının alması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüş, kilise ve aristokrasinin siyasal egemenliğinin son verilmesine yönelik burjuvazinin taleplerini içeren bir söylemdir.

Dolayısıyla milliyetçilik, burjuvazinin ideolojisi olarak doğmuştur ve o dönemden (1790'lardaki Terör Dönemi olarak bilinen yıllar) sonra, **Cumhuriyetin imparatorlukları galebe çalması ülküsünü formüle** etmiştir. Çok daha sonraki yıllarda ise, yani, **"ulus" kavramının "sınıf" kavramı ile aynı amaçlarla ikamesi girişimlerinin ortaya çıkmasından sonra da çeşitli sosyalist ideolojilerin muarızı bir ideolojik söylem** olarak kendisini muhkemleştirmiştir.

Teba'dan Yurttaşlığa Dönüşüm Aracı: Milliyetçilik

Modern milliyetçilik kavramının anlamının ikinci boyutu sosyo-kültürel alana ilişkindir. Malum, modernizmin Avrupa'da yükselme dönemlerinde, burjuvanın baskın olduğu toplumlarda, diğer topluluklara karşı farklarını vurgulamak için farklı bir dil, farklı bir kültür, ayrı bir coğrafya, farklı bir siyasal oluşum ve hatta farklı bir ırk (Helen ve Grek kökenli yerel dillerin Fransızca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca v.s. olarak sayısız gramerlere dönüşmesi, Alman ve Fransız siyasal birlikleri v.b.) olarak topluluklar kendilerini diğer benzerlerinden ayırmışlardır. Daha da önemlisi diğer **benzerlerini "hasım-öteki" olarak üreterek** kendi siyasi varlıklarını meydana getirmişlerdir. Tüm bu ve benzeri gelişmeler sosyo-kültürel alanda **milliyetçiliğin,** medyatik bir kimlik **olarak üretildiğini, beslendiğini ve güçlendirildiğini** göstermektedir. Nitekim bazı düşünürler bu tür oluşumlara "Hayali Cemaat" adını vermektedir.

Sosyo kültürel boyutu ile milliyetçilik; teb'a kimliği ile siyaseten çok fazla sorumluluk ve yükümlülük altında bulunmayan bireyi, **yurttaş kimliğine inkılap ettirerek, hak ve özgürlüklerle donatmanın yanı sıra, esasen onu, kesif bir sorumluluk ve yükümlülük kıskacı** içine almıştır. Modernizmin milliyetçilik deneyimlerinden günümüze kalan en taze miras olan, bu anlamdaki, hak ve özgürlükleri tanımlaması (özellikle I. Kuşak İnsan Hakları ile önü açılan) ve siyasal erkin denetim - gözetim mekanizması işlevini görmesi, milliyetçiliği, hemen her toplumun başat değeri haline getirmiştir. Yani bugün için **modern milliyetçilik bu iki yüzüyle hem vazgeçilemez bir kazanım olarak nimet hem de tahammül edilmesi güç bir modern külfettir**.

Postmodern Milliyetçilik

Ana hatları değişmemekle birlikte son onlu yıllarda milliyetçilik bir miktar içerik değişikliğine uğramaktadır.

Burjuva ideolojisi olarak gün yüzüne çıkan milliyetçilik, bilindiği gibi, merkantilizmle adamakıllı beslenmiş olan Avrupa Emperyalizminin, mental lokomotifi olmuştur. 18 ve özellikle **19.yy.dan itibaren mil-**

liyetçilik, ilginç bir biçimde, metropol emperyalizminin periferi toplumlarında yarattığı anti koloniyalist direnişlerin adı olmaya başlamıştır. Zira, sonradan ulus-devlet olarak siyasal birliklerini kuracak olan bu toplumlar, Avrupa emperyalizminin hammadde ve emek yağmasına maruz kalmışlardır. Aynı zamanda da emperyalist ülkelerin savaş mekanları haline gelmişlerdir ve yeni bir içerikle milliyetçilik bu toplumlarda, yabancı düşmanlığı (ksenefobi) olarak kendisini göstermiş, bu tutum da, periferi bölgelerindeki bazı toplulukların "*millet oluş*" sürecini tetiklemiştir.

Öte yandan, aynı dönemlerde, emek istismarının emek istilası ile ikame edilmesi; "emek" etrafında dile getirilen sosyalist-Marksist görüşlerin hedef değiştirmesine neden olmuştur. Bu dönüşüm, özellikle Marksizmi bir tür nasyonel ideolojiye dönüştürmüştür (Nitekim Lenin ve Mao bir kez de bu gözle okunabilir). Bunun üzerin 20.yy.dan itibaren milliyetçilik yeniden işlenmiştir. "Milliyetçilik" kavramı, marksistlerin oldukça ağır bir misyon yükledikleri "sınıf" kavramına alternatif olarak, benzer amaçlarla yeniden anlamlandırılmış ve Marksizmin emekçiye yüklediği transmisyon kayışı rolü her bir üyesinden tecrit edilmiş kutsal bir"millet"e –daha doğrusu komünist entelijansiya tanımına denk gelecek biçimde, millet içindeki belirli bir "kadro"ya- yüklenmiştir.

Globalleşmenin hızla arttığı 20.yy.'ın ortalarından itibaren ise bu kutuplaşma, garip bir biçimde, lokalleşme bağlamında adeta işbirliğine dönüşmüştür ki Türkiye, şu anda bu eşikte görünmektedir.

Marksist gelenek öteden beri dünya emekçilerinin kardeşliğinden ve enternasyonalizminden bahsetmiştir. Nitekim 2. Dünya Savaşı arefesinde, özellikle Rosa Luxembourg kapitalizmin savaş çığlıklarını, anti militarist bir söylemle eleştirip, Avrupa solunu savaş karşıtlığına davet etmiş ve dünya işçilerini bu uğurda birleşmeye çağırmıştır. Ancak birkaç on yıl içinde görülmüştür ki, işçi sınıfı değil, sermaye çevreleri uluslar arası ve hatta uluslar-üstü güç haline gelmiştir. Bugün, **halksız devletler diye tabir edilen IMF, Dünya Bankası gibi legal, Bilderberg gibi gizemli** "corporation"**lar; halk gibi herhangi bir meşruiyet kaynağına sahip olmadıkları halde, halka dayandırdığı için egemenlikleri meşru** "State"**lerin üzerinde oldukça kesif bir egemenlik kurmuşlardır.**

Modern dönemlere özgü olmayan bu egemenlik ilişkisi, **"sağ" ve "sol" diye tabir edilen kesimleri ayni "milli" hedeflerde buluşturmuştur**. Yıllarca birbirlerini muarız olarak konumlandıran taraflar, nedenleri biraz farklı da olsa, söylemleri ve hasımları aynı olduğu için, **milliyetçilik ortak paydasında buluşmaya** başlamışlardır.

Ne var ki "piyasa inspektörleri" bu durumdan da çıkar sağlamanın bir yolunu bulmaktadır.

3. PİYASA İNSPEKTÖRLERİ MİLLİYETÇİLİĞİ, "İDEOLOJİK AYGIT" OLARAK NEDEN KULLANIYOR?

Portekiz kökenli, Hallanda'dan İngiltere'ye göç etmiş, Yahudi bir borsacının oğlu olan Davit Ricardo (1772 – 1823) iktisat biliminin temellerini atmış önemli bir bilim adamıdır. Ricardo iktisat bilimine katkısı ile sadece klasik iktisatçıların ana referans kaynağı değildir. Aynı zamanda Marx'ın çözümlemelerinde kullandığı (artı-değer hariç) hemen tüm iktisadi kavramsal düzeneklerin de üreticisidir.

Bununla birlikte Ricardo, bilim ya da siyaset adamı olduğu için bu denli ünlü olmamıştır. Bu denli ünlenmesi ve efsanevi bir iz bırakması, çok başarılı bir borsa spekülatörü olmasından kaynaklanmaktadır. Çok da varlıklı bir ailenin çocuğu olmayan Ricardo, kısa bir süre içinde 2 milyon sterlin civarında servet edinerek, "köşe dönme" aşkıyla yanıp tutuşanların o günden beri, piri olmuştur. Rivayet odur ki, Ricardo, devlet görevlisi olarak bir ara Hindistan'a gönderilir. Oradaki görevi; piyasa dengelerini denetim altına almak, siyasi kriz çıkarma talimatı aldığında, mali dengeleri bozarak mali çöküntüye neden olacak siyasi krizler yaratmak ve Hindistan'ı İngiltere'nin "himaye"sine mahkum hale getirmektir.

İster rivayet ister gerçek, bir ülkenin militarist araç ve yöntemlerin dışında, mali mekanizmalarla istila edilmesi ve tahakküm altında tutulması iki asırdan daha da eski tarihlere dayanmaktadır. İspanyollar, Amerika kıtasını soydukları halde, küresel bir im-

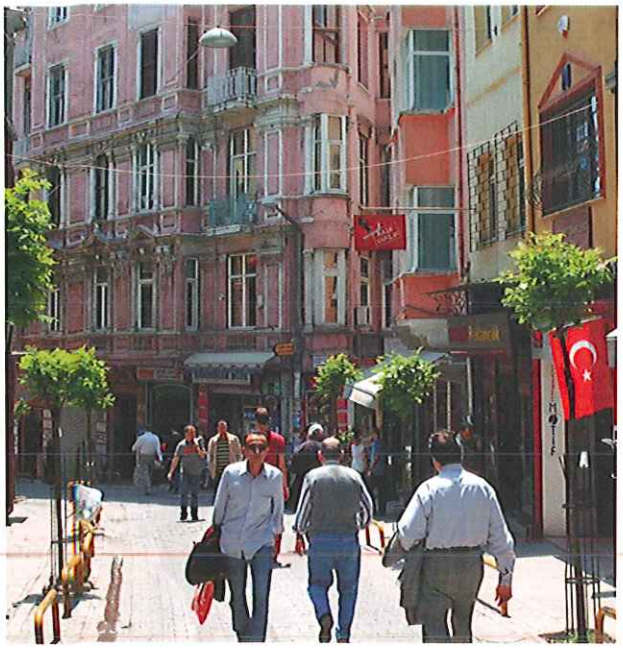

paratorluk kuramamışlardır. İngilizler ise mali araçlarla piyasaları denetim altında tutmayı becerdikleri için güneş batmayan bir imparatorluğa sahip olmuşlardır.

Günümüz diplomatik ilişkilerinde, belirleyici rol oynayan bu tarz hakim-mahkum ilişkisini çözümlemek için elimizde üç kavram bulunmaktadır.

Piyasa inspektörü kavramı, **mali araç ve tekniklerle bir ülkenin ekonomik hayatını denetim altına alan ve gerekli gördükleri hallerde mali mekanizmaları kullanarak siyasi krizler yaratanları** anlatmaktadır. Hatta piyasa inspektörleri sadece ekonomik ve siyasal hayatı teftiş etmekle yetinmemekte, bireyleri, eninde sonunda birer tüketici oldukları için o toplumun sosyo kültürel hayatını da denetim altında bulundurmaktadırlar. Kısacası onlar gezegeni panoptik bakışla sürekli gözetim altında tutan küresel kuledeki "big brother"lardır. Günümüzün **uluslar arası rekabeti, daha doğrusu kavgası bu kule için yaşanmaktadır. Bu kuledeki 'taht'a kimin oturacağı, her şeyi gören bir göz olan "big brother"ın kim olacağına ilişkin uzlaşmazlıklar diplomatik ilişkilerin akışını** belirlemektedir. Bu rekabet ya da kavganın taraflarını ise "corporation" ve "state" kavramları betimlemektedir.

"**Corporation**" IMF, Dünya Bankası, UNESCO v.s. gibi açık; Bilderberg gibi gizli örgütlerden ibaret değildir kuşkusuz. Çok daha karmaşık bir organizasyon ağına tekabül etmektedir. Örneğin uluslar arası firmalar; ulusal parlamentolarda lobi faaliyetleri yürüten baskı grupları; iyi niyetli görünen, masum işlevlere sahipmiş izlenimi bırakan uluslararası sivil toplum örgütleri; hergün yüzyüze geldiğimiz çeşitli ad ve vasıflardaki dernek, birlik ve vakıflar; araştırma ya da düşünce kulüpleri; entelektüel, artistik, ya da eğitsel görünümlü gruplar, cemiyetler birer "corporation"dır. Hatta varlıkları, bağlantıları giz olmaktan çıkmış bazı terör ve istihbarat örgütlerini de bu kapsama dahil etmek gerekmektedir. "**Corporation"ların ortak özelliği, uluslar arası mali kuruluşlarla; ya organik bir biçimde doğrudan ya da sponsorluk, hibe, yardım v.b. biçimde dolaylı bağlantılarının bulunmasıdır**. Başka türlüsü de mümkün değildir. Zira bu denli büyük bütçelerle faaliyet göstermeleri imkansızdır.

Rakip taraflardan "**state**" ise doğrudan formel bir örgütlenmeye tekabül etmektedir. Meşruiyetine kaynaklık eden bir halkı; hüküm, görev alanını gösteren coğrafyası; işlev ve etkinliklerini çerçeveleyen yasal bir çatısı bulunmaktadır.

Esasen bilindiği gibi, devlet-millet ayrılığına vurgu yapan ve kamu - özel alan ayrımı öngören liberal demokratik rejim tasarımcılarına göre sivil toplum; siyasal sistemin denge ve denetim altında tutulması ve demokrasiye işlerlik kazandırılması için şarttır. Hatta sivil toplum, demokrasinin güvence altına alınması için olmazsa olmaz koşullardan biridir. Bu fikir, tıpkı bir zamanlar mücerret millet kavramına yüklendiği gibi, sivil toplumu oldukça ulvi bir misyonla teçhiz etmektedir. Bu sivil toplum fikrinin şu veya bu görünüm altındaki tüm kuruluşları, belirtildiği gibi birer "corporation"dır. **Kutsal "ulus"un yüce devleti ve kutsal demokrasinin "sivil toplum"u, böylece, bir tür meta varlığa** dönüştürülmüştür. Merkantilizmden günümüze kadar, yabani toplumların evcilleştirilmesi amacına hizmet ettikleri iddiasıyla bu iki güç, koloniyalizmi birlikte kurmuşlardır. Tıpkı Osmanlı'nın son dönemlerindeki kapitülasyonlarda görüldüğü gibi; kimi zaman müstemleke ülkenin "corporation"lara tanıdığı ayrıcalıklarla

önce istila başlatılmış, daha sonra "state"lerin orduları ile işgal tamamlanmıştır. Kuzey Afrika ve Uzak Doğu'daki bazı örneklerde görüldüğü gibi kimi zaman da, önce militarist işgal, sonra korporatist istila ile koloniyalizm tesis edilmiştir.

Ancak, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen ve özellikle iki kutuplu dünyanın çözülmesinden sonra yer kürenin bazı rant alanlarında "corporation" ile "state"lerin karşı karşıya gelişleri, hatta çıkar çatışmaları içine girmeleri görülmeye başlanmıştır.

Sermayenin küreselleşmesi, sermayedarların ulus-üstü egemenliklerine kapı aralamıştır. Ulus-üstü egemenlik alanlarına sahip "corporation"lar, bünyesinde ya da himayesinde bulundukları "state"lerle bağlarını ve bağlantılarına yer yer koparmışlardır. Zira hem kökenlerinin bağlı olduğu "state"lere ihtiyaçları kalmamış hem de nüfuzu altında tutabildiği "state"lerle, en azından siyasal iktidarları ile çıkar ortaklıkları kurmuşlardır.

Küreselleşme tufanı ile yaşanan bu değişimin birçok amilinden üç tanesi şunlardır:

1. Gelişmiş ülke tüketicilerinin belirli bir refah düzeyine ve doyuma ulaşmasının yanı sıra, post fordist üretim; bu ülkelere yatırım yapmanın cazibesini ortadan kaldırmış, sermayenin rantını neredeyse sıfırlamıştır. Oysa gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin tüketicilerinin, sürekli yenilenen teknolojik ürünlere talebinin de sürekli yenilenmesi, bu ülkelere yatırımı cazip hale getirmiştir. Ayrıca sıcak paraya çok fazla ihtiyaç duyan bu ülkeler, sermaye hareketlerinde insiyatif sahibi aracı "corporation"lara geniş ayrıcalıklar tanımışlardır. Hatta bu kuruluşlar, gelişmemiş ülkelerin siyasetçileri ya da girişimcileri ile çıkar ortaklıkları kurmuşlar, siyasal ve ekonomik işbirlikleri geliştirmişlerdir.

2. Gelişmiş ülkelerde, bazı alanlardaki yatırımlar, ekolojik kaygılarla engellenmektedir. Üstelik gelişmiş ülkelerde hem çevrecilerin taleplerine uygun önlemler alma zorunluluğu olduğu için yatırım maliyeti çok yüksektir. Hem de iş gücü çok pahalıdır. Gelişmemiş ülkelerde ise hem istihdama çok fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Hem de işgücü son derece ucuzdur. Bu nedenle gelişmemiş ülkelere yatırım

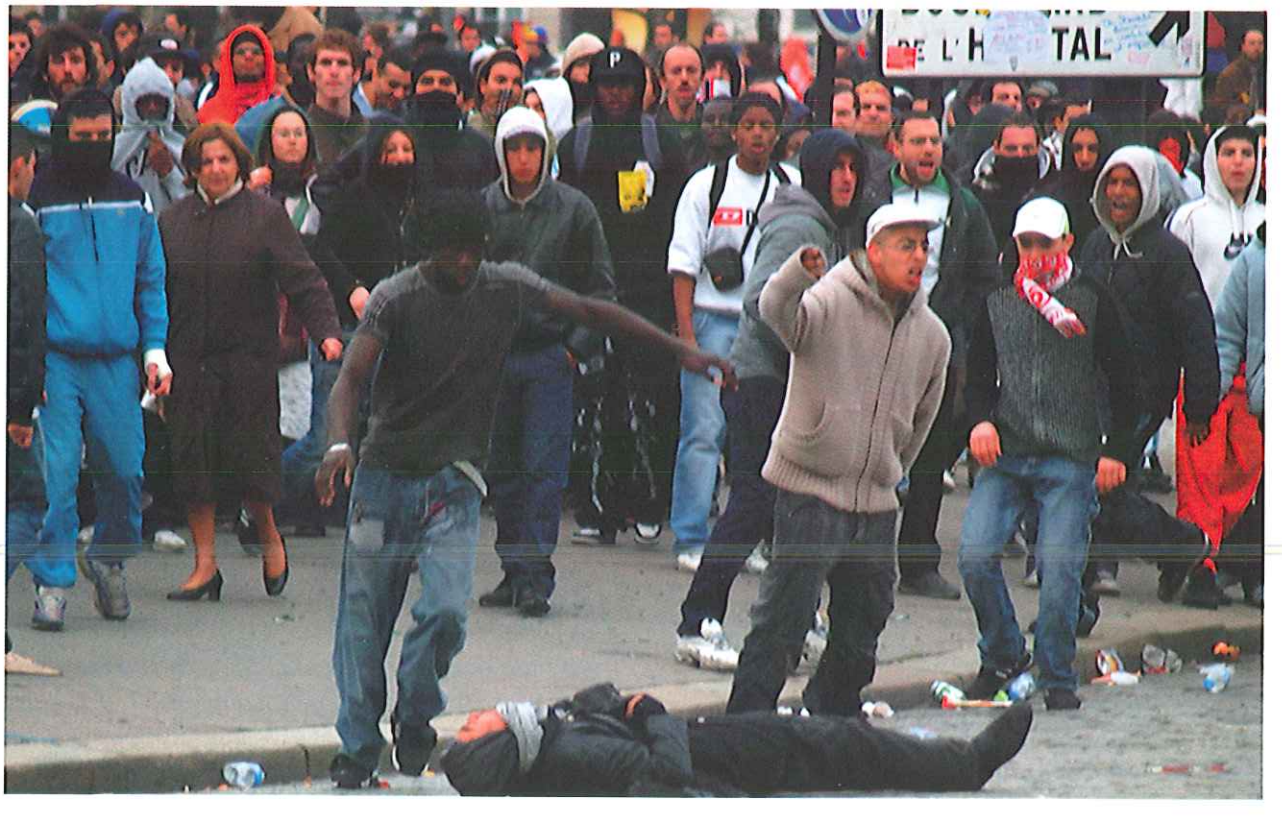

Sermayenin küreselleşmesi, sermayedarların ulus-üstü egemenliklerine kapı aralamıştır. Ulus-üstü egemenlik alanlarına sahip "corporation"lar, bünyesinde ya da himayesinde bulundukları "state"lerle bağlarını ve bağlantılarına yer yer koparmışlardır.

yapmak hem çok karlı hem de çok daha kolaydır. Üstelik kimi zaman yasal, kimi zaman rüşvet gibi gizli yollarla elde edilen teşvikler, sermayedarların bu ülkelere akın etmesine vesile olmuştur. Dahası, gelişmemiş ülkelerin siyasal iktidarları ile çeşitli biçimlerde kurulan işbirlikleri, burada daha güvenli bir ortamı (sözgelimi Microsoft'un kartelcilikle suçlanıp ikiye bölünmesini sağlamaya ABD dışındaki hiçbir ülkenin gücü yetmezdi), yakalamalarına da olanak sağlamıştır.

3. Gelişmemiş ülkelerde sermayenin rantı neredeyse sıfırlanmıştır. Gelişmemiş ülkelerde ise faizlerin yüksek olması ve hatta enflasyon; mali sistemin spekülasyonlara son derece müsait olması; makro mali araçların kullanımı, işletimi ve piyasa dengelerinin tesisi konularındaki bilgisizlikler ve beceriksizlikler; bu ülkeleri "corporation"lar nezdinde gelişmiş ülkelere göre çok daha cazip hale getirmiştir.

Bu ve daha başka bazı nedenlerden dolayı, gelişmiş ülkedeki "state"ler ile, köklendikleri ülkede değil de, onun dışındaki gelişmemiş ülkelerde yeşerme - nemalanma olanağı bulan "corporation"ların birbirlerine karşı vaziyet alışları söz konusu olmaya başlamıştır. Üstelik, sermayelerin, yatırım yaptıkları ülkelere göre lokalize olması, vergisini bu ülkede bırakması, katma değerin yatırım yapılan mekanla sınırlı kalması da "state"ler ile "corporation"ların arasını açmıştır. Dahası, sözgelimi çok ciddi rakamları bulan komisyonların alındığı ABD veya İngiltere gibi ülkelerdeki borsa işlemlerinin Uzak Doğu ve daha başka merkezlere kısmen kaydırılması ve benzeri işletim, yönetim, üretim ve tüketimle ilgili konjonktürler; "corporation"lar ile "state"lerin yer yer sürtüşmelerine yol açmıştır.

Dedikodu yapmış olmamak için isim, tarih ve yer vermeyelim (sözgelimi Bergama'daki altın madeni işletilmesi ve onunla ilgili direnişlere ilişkin yazılıp çizilenleri hatırlayalım) ama örneğin Bush'un iktidara gelmesiyle ABD'de, demokratların yanında yer alan "corporation"ların hedefleriyle, "the States"in hedeflerinin yol ayrımına gelip dayanmış olduğu bugün daha net görülmektedir. Cumhuriyetçilerin iktidarının askeri teknoloji ve katı yakıt eksenli enerji ile ilgili "corporation"larla çıkar ortaklığı içinde olduğu

ve demokratların yanında yer alanlarla yer yer karşı karşıya geldikleri, hatta çatıştıkları bilinmektedir. Soros ve eşi gibi Bush karşıtlığını ABD sınırları dışında işlerken, aynı zamanda anti-amerikancı duyguları da beslemektedir. Hatta çeşitli ülkelerde (turuncu devrim tezgahlarını hatırlayalım), ulusalcı akımlarla fiili ve açık işbirlikleri kurmaktadırlar.

Buna benzer örnekleri Çin ve özellikle Rusya dahil olmak üzere bir çok gelişmiş ülke için sıralamak mümkündür ama buna gerek yok. Görünen o ki, **gelişmemiş ülkelerde muhkem biçimde konuşlanmış bulunan "corporation"ların varlık ve faaliyetleri, gelişmiş ülkelerdeki "state"lerin ulusal çıkar tanımıyla her zaman tam bir uyum arz etmemektedir**. Hatta yer yer çatışmalarına tanık olunmaktadır.

Bu çatışmaların oldukça gizemli sonuçları olmaktadır. Yani **"corporation"lar** böyle bir çatışma içine girdiklerinde; **gelişmemiş ülkelerde, yabancı düşmanlığı da dahil olmak üzere, ulusalcılık duygularını tahrik ederek ve yerelliği yücelterek, dışardan yönelebilecek bir nüfuzu engellemeye çalışmaktadırlar**. Ksenefobi ve ulusalcılık duygularıyla hareket eden kamuoyunu, çeşitli argüman, araç, teknik ve hatta tezgahlarla tahrik ederek; **gelişmemiş ülkelerin "state"leri üzerindeki nüfuzlarının, gelişmiş ülke "state"inin nüfuzu ile ikame edilmesini önlemeyi** amaçlamaktadırlar.

Son dönemlerde bizim ülkemizde de birdenbire parlayan ulusalcılık hareketlerine bir de bu gözle bakmakta büyük fayda olacağını düşünüyoruz.

SONUÇ yerine iki "SON NOT"

Demokrasi, özgürlük, insan hakları diye bağırıp çağırdıklarında, genç bir öğrenci olarak avazım çıktığı kadar ben de onlara eşlik etmiştim. Dikkatlice bakınca, bu feryad-ı figanın, Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne, huzuruna yönelik olarak hazırlanmış bir senaryonun türevi olduğunu anladım; terör yardakçılarının dillerine bu kavramları pelesenk ettiklerini görünce. Ekoloji ile ilgili duyarlılıklar hem kuramsal çekiciliği hem de egomu anlamlı kılmak-tatmin etmek için çok cazip geliyordu. Baktım ki, bu tatlı söylem; gelişmemiş ülkelerin ekonomik ilerlemelerini köstekleme ve onların gelişmiş ülkelere bağımlılığını pekiştirmek amacıyla üretilmiş.

Ehil ve iyi niyetli olmayan insanların son zamanlarda ulusalcılık çığırtkanlığına soyunmuş olması, iflah olmaz bir ur gibi beynime yerleşen bu kuşkuyu beslemekte ve büyütmektedir.

Birinci Not:

Ben milliyetçi bir insanım. Milliyetçilik duygularımın çirkin tezgahlara kurban edildiğinden emin olursam, yıkıcı bir hayal kırıklığı yaşarım. Çünkü bu konuda ciddi kuşkular taşıyorum. **Ehil ve iyi niyetli olmayan insanların son zamanlarda ulusalcılık çığırtkanlığına soyunmuş olması**, iflah olmaz bir ur gibi beynime yerleşen bu kuşkuyu beslemekte ve büyütmektedir. Bu makaleyi kaleme alma nedenlerimden ilkinin bu rahatsızlığım olduğunu vurgulamak isterim.

İkincisi aslında daha da ironik.

Piyasa analizleri benim işim değil. Ben bu konuların uzmanı değilim. Aslına bakarsanız benim ilgi alanıma da girmiyor. Yetkin piyasa analizlerini bu güne kadar, genellikle, Batı'da yetişmiş solcu, sosyalist, sosyal demokrat veya Marksist bilinen yazarların eserlerinden okudum. Haklı olarak bizimle ilgili piyasa analizlerini de, kendilerini "sol" hane içine yerleştirmiş yazarlardan bekledim.

Ama nafile.

İdris Küçükömer'in aforoz edildiğinden beri "**sol**"cular; sadece "**akıl tutulması**"na değil, aynı zamanda "**akli dumur**"a da maruz kalmışlar. Bana göre Türkiye'nin en mühim talihsizliklerinden birisi de budur.

Daha da vahimi var.

Meydanlarda ulusalcı feryatlar atanların pek çoğu

İdris Küçükömer'in aforoz edildiğinden beri "sol"cular; sadece "akıl tutulması"na değil, aynı zamanda "akli dumur"a da maruz kalmışlar. Bana göre Türkiye'nin en mühim talihsizliklerinden birisi de budur.

"sol" hanede yer aldığını söyleyip duran siyasetçiler, yazan çizenler, akademisyenler, sanatçılar veya şarkıcılardır. Benim bu makaleyi kaleme alırken taşıdığım kuşkuları taşımıyorlarsa şayet;

ya gaflet içindedirler ya dalalet

ya da "işbirlikçi"...

İkinci Not:

7- 8 yıl kadar önce, Kütaya'daki bir seminerde Oktay Sinanoğlu ile karşılaşmıştık. Biliyorsunuz Sinanoğlu, ömrünün üçte ikisine yakınını yurtdışında, ABD'de geçirmiş, keşiflerini ve kuramlarını Türkçe kavramlarla açıklayan, dünyanın en seçkin bilim adamlarından birisidir. Sinanoğlu her fırsatta, Anadolu insanının yüceliğinden ve inceliğinden söz eder, Batı'nın bize, "pop"la "top" dışında verecek hiç birşeyinin olmadığını anlatır. Sinanoğlu'ndan çok şey öğrendim. Ama öğrendiğim bir şey daha varmış ki, onu yeni fark ediyorum:

Millet sevgisi

Çocukluğumdan beri hep Türk milleti sevgisinden dem vurmuşumdur. Ancak bu söylem bizde bir "ülkü", bir tür "kızıl elma"dır. Bu tür sevginin, bir bakıma, Mustafa Reşit Paşa'daki millet sevgisinden çok farklı olmadığını yeni yeni anlıyorum. Oysa Sinanoğlu'nun millet sevgisi çok farklı. O Anadolu insanını görüyor, duyuyor, tadıyor ve seviyor.

Nasıl mı?

Kütahya'nın dağ köylerinden birisine gitmiştik. Yaz günüydü. Kahveye girdik. Birkaç yaşlı adam oturuyordu. Sağ ellerini göğüslerinin üzerine koyarak bizi selamladılar ve bizim hiç haberimiz olmadan çay paralarımızı ödediler.

Sinanoğlu'nun gözleri dolmuştu.

"İşte" demişti, "insan bu". Herşey, herkes için o kadar doğaldı ki, ben o zaman üç kişinin çay parasının ödenmesindeki bu olağanüstülüğü kavrayamamıştım. Sinanoğlu bunu hemen oracıkta kavramış ve gözleri dolmuştu. "İşte bizim farkımız" demişti:

"Bu bizim milletimizin farkıdır ve yeryüzünde başka hiçbir millette bu meziyetleri bulamazsın".

Benzer bir olayı rahmetli Dündar Taşer da anlatıyor. Görev yaptığı bölgede Taşer ve komutanları bir köye konuk olurlar. Köylü aile, hemen bir kuzu keser, bir tepsinin içine doldurduğu pilavın üzerinde kuzuyu, olduğu gibi konuklarına ikram eder. Taşer'ın komutanı buna pek kızar ve aile reisine "neden herkese ayrı tabaklarda yemek vermiyorsunuz" diye çıkışır. Aile reisi mahçup, biraz da şaşkın: "Aman efendim" der, "bunu nasıl yapabiliriz. Biz ayrı tabaklarla, sadece köpeklerimize yal veririz".

Sevmek tam da böyle bir şey.

Aydınlanmacı romantiklerin vatan ve millet sevgisi, senaryo ile metne dökülmüş bir sevgiydi. Sinanoğlu'nun taddığı, Taşer'ın yazdığı, Abdurrahim (Karakoç) ağabey'in dizelerinde dile getirdiği vatan ve millet sevgisi, sevmeye yakışan bir "sever"lik.

Sevmek de galiba, böyle sevilirse sevgi oluyor.

Memur Sendikaları Konfederasyonu
Strazburg Cad. No: 44/12 Sıhhiye/ANKARA
Tel: 0312 230 48 98 - 230 09 72 - 73 • Faks: 0312 230 39 89
www.memursen.org.tr

Memurun Yaşam Memnuniyeti Araştırması 2006